

Tuffa tag och tillit

– en ESO-rapport om utslussning, eftervård
och återfall för dömda till slutet ungdomsvård

Tove Pettersson

Rapport till
Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
2023:9

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

Rapportserien finns på eso.expertgrupp.se.

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0712-4 (tryck)

ISBN 978-91-525-0713-1 (pdf)

Förord

Ungdomar mellan 15 och 17 år som begår så allvarliga brott att de, om de hade varit myndiga, skulle ha straffats med fängelse placeras sedan 1999 i regel vid något av Statens institutionsstyrelses (Sis) särskilda ungdomshem med platser för sluten ungdomsvård. Strafftiden, som kan variera mellan 14 dagar och fyra år, avgörs av brottet – inte av de ungas behandlingsbehov. Varje år placeras i genomsnitt drygt 70 ungdomar, nästan uteslutande pojkar, på låsta Sis-hem och de dominerande brotten är våldsbrott, framför allt rån och miss-handel. Generellt sett är gruppen som döms till sluten ungdomsvård tungt belastad och i stort behov av stöd inom flera områden, inte minst i skolan. I en ny statlig utredning föreslås nu Kriminalvården ta över ansvaret från Sis för dessa ungdomar och att ungdomsfängelser, eller separata ungdomsavdelningar på befintliga anstalter, inrättas (SOU 2023:44). Åtgärderna motiveras bland annat utifrån uppseendeväckande rymningar och fritagningar från Sis, de många återfallen och längre förväntade strafftider för unga i enlighet med Tidöavtalet.

Även om det totalt sett inte rör sig om så många ungdomar kan kostnaderna för samhället bli betydande, särskilt över tid, om återanpassning och utslussning av dem misslyckas. År 2022 var kostnaden för ett dygn i sluten ungdomsvård knappt 11 000 kr per person. Det är en kostnad som kan tyckas vara hög, men huruvida den är motiverad eller ej beror på utfallet. Trots att det inte med säkerhet går att fastställa effekterna av olika behandlingar i Sis, är en möjlig utvärderings- och utfallsvariabel antalet återfall i brott efter avtjänat straff.

I den här rapporten till ESO undersöker Tove Pettersson återfall, utslussningsverksamhet och eftervård bland dömda till sluten ungdomsvård 1999–2017. Analysen visar att återfall är vanligt och att många av ungdomarna har återfallit i brott som lett till en ny

frihetsberövande dom efter två år. Men en viktig slutsats från analysen är att andelen som återfaller faktiskt minskar något över tid.

Baserat på intervjuer med anställda vid slutna Sis-hem är en annan slutsats att varken utslussningen eller samarbetet med socialtjänsten fungerar tillfredsställande. Ett annat problem som identifieras – och som är av särskild relevans för de ”hårdare tag” mot unga kriminella som nu föreslås – är att om åtgärder riktade mot en mindre grupp med hög risk för rymning och återfall sätter normen för alla frihetsberövade blir balansen mellan säkerhet och behandling negativ för samtliga.

Jag hoppas att den här rapporten kan bidra med nya perspektiv och leda till en nyanserad diskussion om frihetsberövande påföljder och den slutna ungdomsvården i Sverige. Arbetet med rapporten har följts av en referensgrupp bestående av personer med god insikt i frågorna. Gruppen har letts av Jonas Eliasson, vice ordförande i ESO:s styrelse. Som alltid i ESO-sammanhang svarar författaren själv för innehåll, slutsatser och förslag i rapporten.

Stockholm i september 2023

Karolina Ekholm
Ordförande i ESO

Innehåll

Sammanfattning och policyimplikationer	7
Summary and policy implications	17
1 Bakgrund	27
1.1 Syfte och genomförande.....	30
1.2 Det är svårt att nå positiva resultat av institutionsvård.....	31
2 Faktorer relaterade till risk för återfall i brott	33
2.1 En väl genomförd eftervård är viktigt för att minska återfall	34
3 Innehåll i vården vid Sis och utslussningsprocessen	39
3.1 Vården ska vara individuell och bygga på risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna.....	39
3.2 Utslussning är ett centralt inslag i verkställigheten och har starkt stöd i lagstiftningen	40
4 Intervjuer med personal på Sis	47
4.1 Beskrivning av metod och material: intervjuer med personal vid Sis-institutioner och huvudkontoret	47
4.2 De dömda skrivs oftast ut till föräldrahemmet och från en låst avdelning	49
4.3 Det är viktigt att komma till en öppen avdelning för att få en bra utslussning	50

4.4	Förutsättningar, hinder och möjligheter i utslussningsarbetet	53
4.5	Efter verkställigheten har de dömda behov av daglig sysselsättning, en kontaktperson och ibland att flytta till en annan ort.....	68
4.6	Samarbete med socialtjänsten och andra aktörer.....	74
5	Registerstudie med LSU-dömda intagna vid Sis 1999–2017	81
5.1	Beskrivning av metod och material: Registerstudien	81
5.2	Beskrivning av de dömda och återfall i brott	87
5.3	Vilka faktorer ökar risken för återfall?	94
6	Avslutande diskussion	99
	Referenser	105
	Appendix 1. Kodning av huvudbrott i LSU-domen.....	113
	Appendix 2. Tabellbilaga	121
	Appendix 3. Variabler som inte ingår i regressionsanalyserna.....	123
	Appendix 4. Bortfallsanalys ADAD-intervjuer	125

Sammanfattning och policy- implikationer

I Sverige infördes 1999 påföljden sluten ungdomsvård för unga som var mellan 15 och 17 år (vid brottstillfället) och som dömts för så allvarlig brottslighet att påföljden annars skulle bli fängelse (32 kap. 5 § BrB). Verkställigheten avtjänas vid ett särskilt ungdomshem vid Statens institutionsstyrelse (Sis). Återfallsfrekvensen hos de LSU-dömda har tidigare visat sig vara hög och många av dem kan antas ha en lång brottskarriär framför sig. Att åstadkomma förändring bort från brottslighet för denna grupp är därför viktigt, för de ungas framtida liv, potentiella framtida brottsoffer och för att minska de omfattande kostnader samhället har framför sig om man misslyckas med detta. De dömda till sluten ungdomsvård, LSU (Lag 1998:603), har i de flesta avseenden mycket likartad problematik som de unga som socialnämnden placerar vid särskilda ungdomshem via LVU-lagstiftningen (Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga). Det innebär att gruppen redan i unga år, utöver eget problembeteende, också har levt ett liv präglat av exempelvis olika problem i familjen, skolmisslyckanden och psykisk ohälsa. Mot bakgrund av de problem deras liv ofta präglats av redan före domen och att de fortfarande är barn när de döms till sluten ungdomsvård, kan samhällets ansvar för att försöka bistå dessa unga till ett bättre liv anses vara betydande.

Det har visat sig vara svårt att uppnå positiva resultat genom låst institutionsvård och frihetsberövanden innebär flera negativa konsekvenser, inte minst för en så ung grupp som de dömda till sluten ungdomsvård. De skador det kan innebära med fängelse för barn var också ett av flera motiv till att sluten ungdomsvård infördes. Ett viktigt led i att minska skador från inlåsning är att bedriva utslussningsverksamhet och att de dömda efter verkställigheten får

det stöd de är i behov av. I det arbetet är socialtjänsten en central aktör runt de unga.

Mot denna bakgrund har syftet med studien varit att följa upp de dömda i återfall i brott och se på förändringar över tid, samt vilka faktorer som är förknippade med högre respektive lägre återfall. Givet de centrala delarna utslussning och eftervård utgör, och att vi idag vet mycket lite om hur denna verksamhet fungerar för de unga, är syftet också att undersöka vilken utslussningsverksamhet och planerat stöd den närmsta tiden efter en avtjänad verkställighet om slutna ungdomsvård som förekommer. Syftet är även att kartlägga vilka behov de unga har av stöd efter verkställigheten. Detta görs genom en uppföljning av de unga som påbörjat en verkställighet om slutna ungdomsvård mellan 1999 och 2017, samt genom intervjuer med personal vid Sis.

Studien visar i enlighet med tidigare studier att de dömda som grupp har omfattande problem bakom sig. Utöver behov av insatser relaterade till deras brottslighet har de ofta en problematisk skolgång bakom sig och många har även stora behov av hjälp med psykisk hälsa och narkotikabruk. Närmare hälften av dem har redan före domen varit föremål för placering vid ett särskilt ungdomshem genom tvångsvård (3 § LVU). Hjälpbehovet tycks dock ha minskat över tid, även om en sådan slutsats bör dras med viss försiktighet. En hög andel av de dömda har tidigare lagförts för brott men andelen med tidigare belastning har minskat något över tid. Sammanfattningsvis är det alltså en tungt belastad grupp som dömts till slutna ungdomsvård vilket leder till hög risk för återfall i brott liksom behov av omfattande stöd för gruppen under och efter verkställigheten. Andelen återfall är också hög och inom två år efter att verkställigheten har avslutats har cirka en tredjedel återfallit i brott som lett till en ny frihetsberövande påföljd. Men i motsats mot vad det är lätt att tro har återfallen hos gruppen *minskat* över tid i den studerade populationen. Även om det inte går att göra en direkt jämförelse med de återfall som Kriminalvården redovisar tycks andelen återfall ligga på liknande nivåer som de yngre som dömts till en anstaltspåföljd och trenden med minskade återfall återfinns även hos Kriminalvårdens klienter. Givet de omfattande problem och den tunga belastning gruppen har redan innan de döms till slutna ungdomsvård är det dock värt att notera att mer än hälften av de

dömda inte återfaller alls eller i mindre allvarlig brottslighet än den de dömts till slutet ungdomsvård för.

Trots utvidgad lagstiftning för att få till ökad utslussningsverksamhet verkar trenden snarare vara att utslussningsverksamheten i vissa avseenden *minskat* över tid, exempelvis skrivs färre ut från en öppen avdelning i slutet på den undersökta perioden. Detta kan höra samman med flera faktorer, bland annat om gruppen förändrats och exempelvis blivit mer avvikningsbenägen eller har en större hotbild mot sig. Enligt intervjuerna med personal tycks detta höra samman med ett ökat tryck på säkerhetsfrågor och vara kopplat till vissa allvarliga avvikelser av ett mindre antal av de LSU-dömda. Ett större fokus på strafftiden och därigenom mindre individuella bedömningar har också bidragit till denna utveckling enligt personalen. Det korrelerar däremot *inte* med ökade återfall hos de LSU-dömda, eller en tyngre tidigare belastning och problem inom gruppen, eftersom dessa faktorer tvärtom minskat över tid. I och med den beskrivna utvecklingen mot mindre individuella bedömningar och mer fokus på säkerhet har även de unga med lägre återfallsrisk fått en försämrad utslussningsverksamhet. Detta på grund av att verksamheten anpassats efter den mindre gruppen med högre risker.¹ Utslussningsarbetet vid Sis försvåras även av att vissa institutioner inte har hela utslussningskedjan vid samma institution. Eftersom att skrivas ut från en öppen avdelning är associerat med lägre återfall är utvecklingen problematisk. Flickor blir dessutom fortfarande kvar på låsta (läsbara) avdelningar under hela verkställigheten, trots att de återfaller mer sällan och har lägre riskfaktorer förknippade med återfall. Utifrån dessa resultat är det av vikt att framhålla att för att de dömda ska kunna ta del av utslussningsverksamhet i öppnare former som är till gagn för att minska återfallen måste olika risker *hanteras* snarare än helt undvikas. Något såväl Sis ledning och den politiska styrningen bör ha i åtanke.

Barn och ungdomar är individuella rättighetsbärare vilket även gäller dömda till slutet ungdomsvård. Barn som är dömda för brott ska som individer bistås i att återanpassa sig till samhället (enligt t.ex. Barnkonventionen, artikel 40). Utifrån detta perspektiv är det alltså problematiskt om vissa unga får betala priset för att andra dömda har

¹ Vid bedömning av risk för avvikelser används standardiserad risk- och behovsbedömningar. Personalintervjuerna visar entydigt att, även om gruppen dömda till slutet ungdomsvård generellt är en högriskgrupp, så det finns ändå skillnader i risk för exempelvis avvikelser eller fritagningar mellan de dömda.

misskött sig. Det gör det dessutom än mer problematiskt att flickor i vissa avseenden har sämre utslussningsmöjligheter än pojkar.

Givet den här studiens design kan kausala slutsatser inte dras kring faktorer relaterade till återfall. Däremot framgår vilka faktorer som, givet kontroll för övriga variabler, innebär en över- eller underrisk för återfall i brott. De faktorer som korrelerar positivt med risken för återfall är i samstämmighet med tidigare forskning, och innefattar exempelvis tidigare brottsbelastning och att ha varit placerad vid ett särskilt ungdomshem genom LVU. Båda faktorerna är relaterade till tyngre problematik och kan förväntas ha betydelse för risken för återfall. Faktorer som tyder på att det varit problem under institutionstiden, att den dömda avvikit eller varit avskild, är också relaterade till högre risk för återfall. Att skrivas ut från en öppen avdelning är, som redan nämnts, korrelerat med en lägre risk för återfall. Vilket huvudbrott man är dömd för har däremot liten betydelse för återfallsrisken. Endast sexualbrott har en signifikant betydelse och då i riktningen att de sexualbrottsdömda återfaller i lägre utsträckning. Även vid kontroll för andra faktorer av betydelse för återfall är återfallen *lägre* i slutet av perioden. Nedgången beror alltså inte på förändrad sammansättning i gruppen i de här undersökta faktorerna.

Efter verkställigheten urskiljs framför allt tre tydliga behov de unga har: att ha vardaglig sysselsättning (skola eller arbete), att ha en kontaktperson samt att många av dem skulle behöva flytta till en annan ort efter frigivningen. Samarbetet med socialtjänsten är centralt för att få till stånd detta. Av intervjuerna framgår dock att det fortsatt finns brister i socialtjänstens arbete med denna grupp, även om det enligt personalen tycks ha blivit bättre efter ändringar i lagstiftningen och förtydliganden av socialtjänstens roll. Det finns alltså skäl att ytterligare stärka socialtjänstens ansvar, och dess *kunskap* om sitt ansvar, för denna grupp. Kontakten med socialtjänsten liksom andra delar av utslussningen tycks också försvåras på flera sätt i de fall den dömda fyller 18 år under verkställigheten. Då det händer ganska ofta under verkställigheten är det viktigt att de problem som uppstår i detta avseende löses.

I samband med slutförandet av denna rapport överlämnades betänkandet från en pågående översyn av frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44). Kortfattat innebär utredningens förslag att slutna ungdomsvård avskaffas och att dessa barn istället ska dömas

till fängelse. Förslaget innebär även att en ny fängelselag för unga inrättas. Några inslag i denna, för dem som är under 18 år vid *verkställigheten* av påföljden, är att en särskild koordinator som följer barnet ska utses samt att socialnämnden i hemkommunen ansvarar för att utse en särskild handläggare för barnet. Delar av de förslag som ges i utredningen tar alltså sikte på att förstärka stödet för de unga, men huvudsakligen endast för de som är *under* 18 år under hela verkställigheten.

Det förslag som presenteras i SOU 2023:44 kan tolkas som att det i ännu högre utsträckning vill låta hela gruppen frihetsberövade barn påverkas baserat på frågor som endast rör en del av gruppen. Detta då ett motiv till förslaget är just säkerhetsfrågor relaterade till delar av gruppen (även om också andra motiv framförs, så som förväntningar på förlängda strafftider). Förslaget förändrar också på flera sätt förhållandena för de som fyller 18 år under verkställigheten.

Policyimplikationer

Mot bakgrund av studiens resultat kan ett antal implikationer för det fortsatta arbetet urskiljas, och de tar sikte på både Sis och socialtjänstens ansvarsområden. Det är exempelvis av vikt att inte avbryta eller försvåra den vårdkedja som ska förekomma under och efter verkställigheten. Det är likaså viktigt att utslussningsverksamhet och stöd efteråt i möjligaste mån kommer till stånd i den omfattning de dömda har behov av. För att uppnå detta bör följande åtgärder övervägas:

- Då utslussningen försvåras om det kräver byte till annan institution för att alla led i processen ska kunna genomföras bör alla institutioner som tar emot LSU-dömda ha hela kedjan av avdelningstyper som behövs, alltså även utslussningsavdelningar. Möjligen bör de säkerhetsinstitutioner som skapats inom Sis undantas från detta, men vid dessa bör man fullfölja ambitionen att de unga ska vara placerade så kort tid som möjligt samt att de *inte* ska vistas vid en säkerhetsinstitution under hela verkställigheten.

- Under hela den undersökta perioden har flickor i stort sett aldrig skrivits ut från en öppen avdelning, något som inte kan förklaras av exempelvis högre risk för återfall. Mot bakgrund av likvärdig behandling mellan könen är det av stor vikt att Sis arbetar för att även flickor dömda till slutet ungdomsvård får möjlighet att vistas på en öppen avdelning i slutet av verkställigheten.
- Det är viktigt att väl genomförda och i tid planerade eftervårdsinsatser erbjuds och i detta arbete är socialtjänsten central. Eftersom socialtjänstens ansvar för att planera och genomföra eftervårdsinsatser fortsatt tycks ha brister behöver detta arbete stärkas. Ett led i detta kan vara att även LSU-dömda omfattas av kravet att det ska finnas en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge, liksom vid vård utanför hemmet (6 kap. 7 § Socialtjänstlagen). Tidigare forskning har visat att när flera aktörer är involverade kan det försvåra koordineringen av vården. Även ur den aspekten kan det var en fördel med en särskilt utsedd socialsekreterare som följer den unge genom hela processen. Ytterligare en lösning är att överväga en sammanhållen utslussningsverksamhet (under och efter verkställigheten) på en mer övergripande nivå än enskilda kommuners verksamhet. En sådan ska självfallet både Sis och socialtjänsten i berörda kommuner vara involverad. Den korta tiden mellan avslutad verkställighet och återfall i brott stärker resultatet i intervjustudien om att det är viktigt att stödet efter verkställigheten finns på plats i god tid och tar vid direkt.
- Den grupp dömda som blir myndiga under verkställigheten beskrivs som att de stöter på särskilda problem relaterade till utslussningen, framför allt i relation till socialtjänsten men även vad gäller skolan. Det är alltså viktigt att arbeta för att organisatoriska frågor inom socialtjänsten relaterade till ålder inte resulterar i ytterligare problem i utslussningen av de dömda. Att effekten av eftervård i forskningen visat sig vara större för äldre understryker betydelsen av att få till bra eftervård även för dessa dömda. Det finns alltså något paradoxalt i att intresset för förebyggande insatser tycks avta när

den unge blir myndig. I de fall den unge blir 18 år under verkställigheten vore det också av vikt att en eventuell särskilt utsedd socialsekreterare fortsatt får följa den unge. Om dessa i framtiden kommer att överföras till Kriminalvården i samband med att de fyller 18 år riskerar dessa problem med utslussningen att *ytterligare* försvåras, vilket bör beaktas i utarbetandet av en sådan reform.

- Sis bör även överväga att i större utsträckning använda sig av elektronisk övervakning för att möjliggöra för fler utevistelser för unga med hög risk och för att öka möjligheterna till utslussning utanför institutionen i de fall detta inte kan komma till stånd annars (av säkerhetsskäl). I nuläget verkar vård utanför Sis i slutskedet av verkställigheten i princip aldrig ske, vilket bör övervägas när det är både möjligt och lämpligt.
- En fara med allt för stort fokus på avvikningar och den lilla gruppen dömda med mycket hög risk är att säkerheten prioriteras på bekostnad av behandlingsuppdraget. Om man inte klarar av att *hantera* de risker som finns, snarare än att inte ta några risker (alls), minskar den återfallsförebyggande potentialen av öppnare former och utslussning. Detta riskerar i så fall att bidra till fler återfall. Det är alltså viktigt att inte låta den lilla grupp med högre risk som finns påverka *övriga* placerade. Detta är särskilt viktigt i perioder när tongångarna om hårdare straff och om ökad säkerhet är särskilt höga. Det krävs en förmåga att balansera mellan säkerhet och vårdinnehåll, även i kritiska lägen. Resultaten tyder på att fokus idag är på säkerhet, på bekostnad av dömda som *inte* har sådan risk för avvikning och återfall att de inte kan vistas i öppnare former.
- Majoriteten av de dömda skrivs efter verkställigheten ut till föräldrahemmet. Många av dem har dock behov av att efter verkställigheten flytta till annan ort för att stärka sina möjligheter att inte återfalla i brott. Detta är många gånger svårt att genomföra och kräver samarbete över kommungränserna men också att det tillsätts resurser för sådana lösningar. En organisering där denna fråga hanterades på en mer övergripande nivå än kommunerna skulle kunna stärka detta arbete.

- Slutligen har de dömda stora brister i sin tidigare skolgång, vilket innebär att ett centralt behov hos dem är att få hjälp med skolrelaterade frågor. I verkställigheten vid Sis är skolgång ett viktigt inslag och bör så förbli. Vid Sis uppstår synergieffekter i detta avseende eftersom skolan också är en viktig del av LVU-placeringar och finns alltså inom ramen för arbetet med samtliga Sis-placerade. Om dessa unga i framtiden ska överföras till Kriminalvården är det av stor vikt att detta inte påverkar deras möjlighet till skolgång i negativ riktning.

I denna studie har det inte ingått att göra beräkningar på kostnader och vinster med olika insatser. Att satsa på väl genomförda resurser för denna grupp unga kan vara kostsamt då deras behov av stöd är omfattande men är, enligt forskning om utslussningsverksamhet, ofta väl investerade pengar då kostnaderna för samhället, när stödet misslyckas, är omfattande. Inte heller har denna studie haft utrymme för att intervjua de dömda eller socialtjänsten. Eftersom socialtjänsten är en så viktig aktör, och forskning om hur de hanterar stödet till dömda till sluten ungdomsvård saknas, skulle det vara ett stort värde av en framtida sådan studie. Detsamma gäller skolverksamhet för LSU-dömda och stöd under och efter en Sis-placering relaterat till skolfrågor.

Avslutningsvis ges några avslutande kommentarer angående det förslag som presenterats om införande av ungdomsfängelse relaterat till denna studies policyimplikationer

- Hur utslussningsverksamheten, och den vårdkedja som krävs för detta, påverkas av förslaget är svårt att svara säkert på, men möjligen är tillgången till Kriminalvårdens upparbetade verksamhet kring frivård och villkorlig frigivning en fördel. Samtidigt bör noteras att villkorlig frigivning även innebär ökad repression mot gruppen, bland annat för att det innebär längre straff och att den förlängda tiden utgörs av villkorlig frigivning.
- Flickors situation tas upp särskilt i förslaget och utredningens huvudförslag kan möjligen leda till mer lika förutsättningar vad gäller frivård och utslussning för flickor jämfört med pojkar. Samtidigt innebär förslaget sannolikt att flickor kommer att vistas med vuxna. I den meningen innebär för-

slaget istället en ökad skillnad mellan flickor och pojkar, fast i en annan fråga. Det är svårt att se att Sis inte skulle kunna ordna bättre utslussning, framför allt genom att ge de få flickor det gäller möjlighet att vistas vid en öppen avdelning under slutet av verkställigheten.

- Den nya fängelselagen för unga, om den införs, kommer endast i undantagsfall gälla för den som är (eller blir) 18 år under verkställigheten. Det innebär att en stor andel av gruppen helt enkelt kommer att behandlas som vuxna under hela eller delar av verkställigheten, trots att de var barn när de begick brottet de dömts för. Detta innebär alltså stora skillnader för denna grupp unga mot idag. Ett minimikrav, utifrån resultaten i denna studie, vore att förslagen om den särskilt utsedda socialsekreteraren och den koordinator som ska utses för den unge inte påverkas av om barnet fyller 18 år före eller under verkställigheten.
- Om dessa unga i framtiden ska överföras till Kriminalvården är det av stor vikt att detta inte påverkar deras möjlighet till skolgång i negativ riktning. Det bör noteras att Sis arbetat med dessa frågor under mycket lång tid. Kriminalvården kan säkert dra viss nytta av Sis erfarenheter, men det kommer inte vara någon lätt uppgift att ordna skola i samma omfattning som vid Sis. Liksom i flera andra frågor innebär förslaget att de som fyller 18 år före eller under verkställigheten riskerar att få försämrat stöd.
- Det förslag som ges om att överföra dessa unga till Kriminalvården skulle innebära högre kostnader, i varje fall under en uppbyggnadsfas. Om det på goda grunder gick att anta att återfallen skulle bli lägre av denna reform så hade det varit väl investerade pengar. Men några sådana slutsatser går inte att dra. Man bör alltså ställa sig frågan om det samhälls-ekonomiskt skulle vara bättre att istället utveckla befintlig verksamhet vid Sis, sannolikt till en lägre kostnad.

Summary and policy implications

In 1999 youth custody sanction was introduced in Sweden for young people between 15–17 years old (at the time of the crime) and who were convicted of such a serious crime that the penalty would otherwise be imprisonment (32 ch. 5 § BrB.). Youth custody sentences is served at state-administered special approved youth homes at the National Board of Institutional Care (NBIC). The recidivism rate of those sentenced to youth custody has previously been shown to be high and many of them can be assumed to have a long criminal career ahead of them. To initiate processes away from crime is therefore important, for the young people's future lives, potential future crime victims and to reduce the extensive costs society faces if this fails. Those sentenced to youth custody, YC (Law 1998:603) have, in most respects, very similar problems to the youths whom the social welfare board places in special approved youth homes via the LVU legislation (Law (1990:52) with special provisions on care of young people). This means that already at a young age, in addition to their own problematic behavior, the group has also lived a life characterized by, for example, various problems in the family, school failures and mental illness. In light of the problems their lives were often marked by before the sentence, and the fact that they are still children when they are sentenced to youth custody, society's responsibility for assisting these young people to a better life can be considered significant.

It has proven to be difficult to achieve positive results through secure institutional care and deprivation of liberty entails several negative consequences, not least for such a young group as those sentenced to youth custody. The damage that imprisonment can mean for children was also one of several reasons why youth custody was introduced. An important step in reducing damage from lock-up is to carry out pre-release activities and that the convicted get the

support they need after the punishment. In this work, social services are a central actor around the youths.

Against this background, the purpose of the study has been to follow up those convicted in re-offending and to look at changes over time, as well as which factors that are associated with higher and lower recidivism. Given the significance of pre-release activities and aftercare, and that we know very little about how this works for sentenced to youth custody, the purpose is also to investigate pre-release activities and planned support in the near future after a served sentence to youth custody. The purpose is also to map what support the youths need. This is done through a follow-up of the young people who started serving a sentence to youth custody between the years 1999–2017, as well as through interviews with staff at NBIC.

The study shows, in accordance with previous studies, that the convicted as a group have extensive problems behind them. In addition to the need for interventions related to their criminality, they often have a problematic schooling behind them and many also have a great need for help with mental health and drug use. Close to half of them have already been subject to placement in a special approved youth home through compulsory care (3 § LVU) even before the verdict. However, the need for help seems to have decreased over time, although such a conclusion should be drawn with some caution. A high proportion of those convicted have previously been prosecuted for crimes, but the proportion with previous convictions has decreased slightly over time. In summary, it is therefore a group with severe problems that has been sentenced to youth custody, which leads to a high risk of recidivism as well as the need for extensive support for the group during and after the sentence. The rate of recidivism is also high, and within two years after release, approximately one third have reoffended in a crime leading to a new custodial sentence. But contrary to what it is easy to believe, the group's recidivism has decreased over time. Although it is not possible to make a direct comparison with the recidivism reported by the Prison and Probation Service, the percentage of recidivism seems to be at similar levels to the younger ones sentenced to an imprisonment, and the trend of reduced recidivism is also found among these clients. However, given the extensive problems the group has already before they are sentenced to youth custody, it is worth noting that more than half of the sentenced do

not re-offend at all or in less serious crimes than the one they were sentenced to youth custody for.

Despite extended legislation to bring about increased pre-release activities the trend seems rather to be that pre-release activities have in some respects decreased over time, for example fewer are discharged from an open ward at the end of the investigated period. This can be related to several factors, including if the group has changed and, for example, become more prone to abscond or is more often exposed to threats. According to the interviews with staff, this seems to be related to an increased pressure on security issues and linked to some serious absconding's by a small number of the youths sentenced to youth custody. A greater focus on the length of the sentence, and thereby fewer individual assessments, has also contributed to this development according to the staff. On the other hand, it does not correlate with increased re-offending among the YC convicts, or more severe previous criminality or problems within the group, since these factors, on the contrary, decreased over time.

With the development towards fewer individual assessments and more focus on safety, even the youths with a lower risk of recidivism have had worsened pre-release activities. This is because the methods have been adapted to the smaller group with higher risks.² The pre-release work at NBIC is also made more difficult by the fact that some institutions do not have the whole pre-release chain at the same institution. Since being discharged from an open ward is associated with lower recidivism, this development is problematic. Girls also remain in locked (lockable) wards throughout the execution, despite less recidivism and lower risk factors associated with recidivism. Based on these results, it is important to emphasize that in order for the convicts to be able to take part in pre-release activities in more open forms that are important for reducing recidivism, various risks must be *managed* rather than completely *avoided*. Something both the NBIC's management and the political governance should keep in mind.

Children and youths are individual rights bearers, which also applies to those sentenced to youth custody. Children who have been convicted of crimes must, as individuals, be assisted in re-

² When assessing the risk of absconding, standardized risk and need assessments are used. The interviews with staff clearly show that, even if the group sentenced to youth custody is a high-risk group more generally, there are still differences in the risk of, for example, absconding or jailbreaking between the sentenced.

adapting to society (according to e.g. the Convention on the Rights of the Child, Article 40). From this perspective, it is therefore problematic if some youths have to pay the price because other convicts have misbehaved. It also makes it even more problematic that girls in some respects have less opportunities to pre-release activities than boys.

Given the design of the study, causal conclusions cannot be made about factors related to re-offending. However, it is possible to show which factors, given control for other variables, that implies an over or under risk of recidivism. The factors that correlate positively with the risk of recidivism are in agreement with previous research, and include, for example, previous criminality and previously been placed in a special approved youth home through LVU. Both factors are related to more serious problems and can be expected to have an impact on the risk of re-offending. Factors that indicate that there have been problems during the time in the institution, that the convict absconded or was isolated, are also related to a higher risk of re-offending. Being released from an open ward is, as already mentioned, correlated with a lower risk of re-offending. The crime you are convicted of, on the other hand, has little significance for the risk of recidivism. Only sexual crimes have significance and then in the direction that those convicted of sexual crimes re-offend to a lesser extent. Even when controlling for other factors of importance for re-offending, recidivism is *lower* at the end of the period. The decline is therefore not due to a change in the composition of the group in the factors examined here.

After the served time, above all three clear needs of the young people can be distinguished: to have something to do in everyday life (school or work), to have a contact person and that many of them would need to move to another place after release. Cooperation with social services is central in making this happen. The interviews show, however, that there are still shortcomings in the social services' work with this group, although according to the staff it seems to have improved after changes in the legislation and clarification of the social services' role. There is thus reason to further strengthen the social service's responsibility, and its *knowledge* of its responsibility, for the youths serving youth custody. Contact with the social service, as well as other parts of the pre-release activities, also seems to be made more difficult in several ways in cases where the convict

turns 18 during the time served. As it happens quite often during the penalty, it is important that the problems that arise in this regard are resolved.

In conjunction with the completion of this report, the report of an ongoing review of custodial sentences for young people was submitted (SOU 2023:44). In short, the inquiry's proposal means that youth custody will be abolished and that these children should instead be sentenced to prison. The proposal also means that a new prison law for young people will be established. Some elements of this, for those who are under 18 at the time of the enforcement of the penalty, are that a special coordinator who follows the child must be appointed and that the social welfare committee in the home municipality is responsible for appointing a special case manager for the child. Parts of the proposals given in the inquiry thus aim to strengthen support for the young, but mainly only for those under 18 years of age during the entire enforcement of the penalty.

The proposal presented in SOU 2023:44 can be interpreted as, to an even greater extent, allowing the entire group of incarcerated children to be affected based on issues that only concern a part of the group, since one motive for the proposal is security issues related to parts of the group (although other motives are also put forward, such as expectations of extended sentences). The proposal also changes the conditions for those who turn 18 during implementation in several ways.

Policy implications

Against the background of the study's results, a number of implications for the continued work can be discerned, and they aim at both NBIC and social services' areas of responsibility. For example, it is important not to interrupt or complicate the chain of care that must occur during and after the incarceration. It is equally important that pre-release activities and support after the sentence, to the greatest extent possible, take place to the degree that the convicts need. To achieve this, the following measures should be considered:

- As pre-release activities in form of releasing from an open ward becomes more difficult if it requires a change to another

institution in order for all stages of the process to be carried out, all institutions with placements for youth custody should have the entire chain of wards that are needed, thus also pre-release wards. Possibly, the security institutions created within NBIC, Johannisberg and Tysslinge, should be exempted from this. But in these institutions the ambition that the youths should be placed there for a short time as possible, and that they should not stay at a security institution during the entire sentence, should be fulfilled.

- During the entire studied period, girls were hardly ever discharged from an open ward, something that cannot be explained by, for example, a higher risk of re-offending. Against the background of equal treatment between the genders, it is of great importance that NBIC works to ensure that also girls sentenced to youth custody are given the opportunity to stay in an open ward at the end of the punishment.
- It is important that well-executed and timely planned after-care interventions are offered, and social services are central to this work. Since the social service's responsibility for planning and implementing aftercare efforts still seems to have shortcomings, this work needs to be strengthened. One part of this may be that YC convicts are also subject to the requirement that there must be a social secretary specially appointed by the social welfare committee who is responsible for contacts with the child or youth, as well as for care outside the home (6 ch. 7 § Social Services Act). Previous research has shown that when several actors are involved, it can make the coordination of care more difficult. Also, from that aspect, it could be an advantage to have a specially appointed social worker who follows the young person through the entire process. Another solution is to consider a coherent pre-release process (during and after the punishment) on a higher organizational level than the municipalities. Of course, such an organization must involve both NBIC and the social service in the municipalities concerned. The short time between release and recidivism reinforces the results of the interview study that it is

important that aftercare is in place in good time and takes over immediately.

- The group of convicts who come of age during the time served is described as encountering special problems related to the aftercare, above all in relation to social services but also in regard to school. It is therefore important to ensure that organizational issues within social services related to the age 18 do not result in further problems in the aftercare of the convicted. The fact that the effect of aftercare in research has been shown to be greater for the elderly youths underlines the importance of getting good aftercare for these convicts as well. There is thus something paradoxical in that interest in preventive measures seems to wane when the young person reaches adulthood. In cases where the young person turns 18 during the punishment, it would also be important that a (possibly) specially appointed social worker may continue to accompany the convicted person. If in the future these will be transferred to the Prison and Probation Service in connection with their 18th birthday, these problems risk to be further aggravated, which should be considered in the preparation of any such reform.
- NBIC should also consider making greater use of electronic monitoring to enable more institutional openness for young people at high risk and to increase the possibilities for institutional leaves in cases where this cannot be achieved otherwise (for security reasons). At the moment, care outside specially approved youth institutions in the final stage of enforcement seems to, in principle, never happen which should be considered when it is both possible and appropriate.
- A danger with too much focus on absconding's and the small group of convicts with a very high risk is that security is prioritized at the expense of treatment. Failure to manage the risks that exist, rather than not taking any risks (at all), reduces the potential for crime prevention from more open forms and pre-release activities. In that case, this risks to contribute to higher recidivism. It is therefore important not to let the small group with a higher risk influence the other youths sentenced to youth custody. This is particularly

important in periods when the voices for tougher punishments and for increased security are particularly pronounced. An ability to balance security and treatment is required, even in critical situations. The results indicate that the focus today is on security, at the expense of convicts who do not have such a risk of absconding and re-offending that they cannot stay in more open forms.

- The majority of the convicted are sent to the parental home after the release. Many of them, however, would benefit from moving to another place after release to strengthen their chances to not re-offend. This is often difficult to implement and requires cooperation across municipal borders, but also that resources are added for such solutions. An organization where this issue was handled at a higher level than the municipalities could strengthen this work.
- Finally, the convicts have major shortcomings in their previous schooling, which means that an important need for them is to get help with school-related issues. While serving their time at a special approved youth institution, schooling is an important element and should remain so. At NBIC, synergy effects arise in this respect because the school is also an important part of LVU placements and thus exists within the framework of the work with all placements at the institutions. If these youths are to be transferred to the Correctional Service in the future, it is of great importance that this does not negatively affect their opportunity to go to school.

This study did not include a cost-benefit analysis. Investing in well-implemented resources for this group of young people can be costly as their need for support is extensive. But, according to research on pre-release activities and aftercare, this is often well invested money as the costs to society, when support fails, are extensive. Nor has this study had the possibility to interview the convicted youths or the social services. As the social services are such an important actor, and research on how they manage support for those sentenced to youth custody is lacking, there would be great value in a study of this in the future. The same applies to school activities for YC

convicts and support during and after the placement at a special approved youth institution related to school matters.

Finally, some concluding remarks regarding the proposal presented for the introduction of youth prison in relation to the policy implications of this study.

- How pre-release activities and the chain of care required for pre-release will be affected by the proposal is difficult to say, but it is possible that the access to the Probation Service's already present routines regarding parole is an advantage. At the same time, it should be noted that parole also means increased repression, since it means a longer sentence, but the extended time is to be on conditional release.
- The situation of girls is particularly addressed in the proposal. The investigation's main proposal could possibly lead to more equal conditions in terms of parole and pre-release activities for girls compared to boys. At the same time, the proposal means that they likely will serve the sentence with adults, the proposal instead means an increased difference between girls and boys, albeit differently. However, it is difficult to see that Sis would not be able to cope with better pre-release activities, above all through the possibility of staying in an open ward during the end of the enforcement, for the few girls this applies to.
- The new prison law for young people, if it is introduced, will only apply in exceptional cases to those who are (or will be) 18 years of age during the sentence. This means that a large proportion of the group will simply be treated as adults during all or part of their imprisonment, despite the fact that they were children when they committed the crime for which they were convicted. This means large differences for this group of young people compared to today. A minimum requirement, based on the results of this study, would be that the proposals regarding the specially appointed social worker and the coordinator to be appointed for the young person are not affected by whether the child turns 18 before or during the imprisonment.

- If these young people are to be transferred to the Correctional Service in the future, it is of great importance that this does not negatively affect their opportunity to go to school. It should be noted that Sis has worked on these issues for a very long time. The Correctional Service can certainly benefit to some extent from Sis' experiences, but it will not be an easy task to organize a school to the same extent as at Sis. As in several other issues, the proposal means that those who reach the age of 18 before or during the sentence risk receiving reduced support.
- The proposal given to transfer these young people to the Correctional Service would involve higher costs, at least during the build-up phase. If it were possible to, on good grounds, assume that recidivism would be lower as a result of this reform, it would have been money well invested. But no such conclusions can be drawn. One should therefore ask whether it would be better from a socio-economic point of view to instead develop existing operations at Sis, probably at a lower cost.

1 Bakgrund³

I Sverige infördes 1999 påföljden sluten ungdomsvård för unga som (vid brottstillfället) är mellan 15 och 17 år och begått så allvarlig brottslighet att påföljden skulle bli fängelse (32 kap. 5 § BrB).⁴ Verkställigheten avtjänas vid ett särskilt ungdomshem vid Statens institutionsstyrelse (Sis). Flera skäl angavs till införandet av sluten ungdomsvård (LSU), bland annat att följa barnkonventionens krav om att alternativ till fängelse ska finnas för personer under 18 år, att fängelse endast ska användas som en sista utväg samt att frihetsberövade barn inte bör vistas med vuxna. Andra skäl var att fängelsestraff ansågs innebära särskilda risker för unga, liksom att de inte bör bestraffas lika hårt som vuxna. Samtidigt ansågs det nödvändigt att en tillräckligt ingripande påföljd fanns för de unga som begick mycket allvarliga brott, och i den dåvarande lagstiftningen fanns bara fängelse som alternativ i dessa fall. Förutsättningarna för att döma till LSU skulle vara samma som för fängelse, alltså endast i de fall ingen annan påföljd än fängelse kunde komma i fråga skulle den unge (istället) dömas till sluten ungdomsvård. Det har dock visat sig att åtminstone i början av påföljdens genomförande förekom så kallade ”net-widening”-effekter i form av att personer som tidigare inte skulle ha fått fängelse nu fick sluten ungdomsvård. Det ledde alltså, mot lagstiftarens intentioner, till fler frihetsberövade barn (Pettersson 2010).

Den utdömda tiden för sluten ungdomsvård följer straffvärdet för brottet, men för innehållet i verkställigheten ska däremot den unges vårdbehov ha stor betydelse. Med anledning av detta ansågs Statens institutionsstyrelse och de särskilda ungdomshemmen vara bäst lämpade att ha hand om verkställigheten då dessa sedan tidigare

³ Jag vill rikta ett stort tack till Sandra Moss som på ett mycket kompetent sätt arbetat med bearbetning och kodning av data från Sis och Brå.

⁴ Möjligheten att döma till fängelse kvarstår men används endast i enstaka fall per år.

hade hand om de unga som placerade genom 3 § LVU⁵ och som ansågs vara i behov av särskilt noggrann tillsyn enligt 12 § LVU (Prop. 1997/98:96). Strafftiden för LSU är 14 dagar upp till fyra år. En skillnad mellan sluten ungdomsvård och fängelse är att villkorlig frigivning inte tillämpas vid LSU, vilket domstolen ska ta hänsyn till vid utmätningen av strafftiden. Vid införandet av sluten ungdomsvård har man dock kunna konstatera att strafftiderna höjdes snarare än sänktes, även utan hänsyn tagen till avräkning av tid för villkorlig frigivning (Pettersson 2010).

När denna rapport skrevs pågick en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (Dir. 2021:99).⁶ Denna hade i uppgift att föreslå förändringar i LSU liksom att överväga vilken myndighet som är bäst lämpad för att ansvara för verkställigheten. Utredningen överlämnades den 14 augusti 2023 och förslaget beskrivs kortfattat längre fram i rapporten. Sedan utredningen tillstattes har den regering som tillträdde efter valet hösten 2022 slagit fast i Tidöavtalet (<https://www.xn--tidavtalet-gcb.se/> nedladdad 2023-01-09) att deras målsättning är att Kriminalvården ska överta ansvaret för de LSU-dömda och att det ska inrättas särskilda ungdomsfängelser för detta ändamål. De har också för avsikt att höja maxstraffet samt att de som fyller 18 under sin verkställighet ska överföras till vanlig anstalt.

Återfallsfrekvensen hos de LSU-dömda är hög (Pettersson 2010; 2017a) och många av dem kan antas ha en lång brottskarriär framför sig. Att åstadkomma förändring bort från brottslighet för denna grupp är därför viktigt både för de ungas framtida liv, potentiella framtida brottsoffer och för att minska de omfattande kostnader samhället har framför sig om man misslyckas med detta. De dömda till sluten ungdomsvård (LSU) har i de flesta avseenden mycket likartad problematik som de unga som socialnämnden placerar vid särskilda ungdomshem med stöd av LVU-lagstiftningen. Det innebär att de, som grupp, redan i unga år, utöver eget problem-beteenden, också har levt ett liv präglat av exempelvis olika problem i familjen, skolmisslyckanden och psykisk ohälsa (Pettersson

⁵ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Lydelse av 3 § ”Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.”

⁶ <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2021/11/dir.-202199> nedladdad 2023-07-01).

2017a). Mot bakgrund av de problem deras liv ofta präglats av redan före domen och att de fortfarande är barn när de döms till sluten ungdomsvård, kan samhällets ansvar för att försöka bistå dessa unga till ett bättre liv anses vara betydande.

Det finns numera en relativt omfattande forskning som visar att frihetsberövanden tycks ha kriminogena effekter och därigenom öka återfall i brott, liksom att icke-frihetsberövande påföljder kan innebära lägre återfall (Gendreau m.fl. 2000; Killias m.fl. 2000; Nagin m.fl. 2009; Nieuwbeerta m.fl. 2009; Cullen m.fl. 2011; Durlauf och Nagin 2011; Andersen och Andersen 2012; Andersen 2015), även om det också finns studier som visar på minskade återfall efter ett frihetsberövande straff (Priks 2015; Priks m.fl. 2022) liksom att inga säkra slutsatser kan dras (Villettaz m.fl. 2014; Priks 2015). Dessa studier handlar dock framför allt om att avgöra vilka faktorer som *överväger*, de negativa faktorerna förknippade med frihetsberövande straff, och de faktorer som kan innebära minskade brott och återfall (exempelvis inkapacitering, behandlingsprogram i fängelset, osv.). Få, om någon, inom fältet menar att *inga* negativa effekter förekommer. Denna studie handlar inte om att fastställa eventuella kriminogena effekter av frihetsberövandet, eller om negativa eller positiva effekter överväger, utan utgår istället från vad vi kan göra för att *minska* de negativa effekter vi vet förekommer när unga döms till en frihetsberövande påföljd. Insatser för att minska återfall kan ske både under och efter domen till sluten ungdomsvård.

Det är av flera skäl svårt att utvärdera olika behandlingsinsatser inom LSU-vården, exempelvis är det en liten grupp unga och det är svårt att hitta en relevant kontrollgrupp. Det är dessutom svårt att få tillförlitlig information om vilka behandlingsprogram de genomgått och framför allt i vilken *omfattning* Sis-placerade ungdomar faktiskt erhållit behandlingen.⁷ Det senare gör att det inte heller är möjligt att genomföra studier med tillräckligt bra information och antal unga för att jämföra LSU-dömda som fått olika former av insatser. De metoder som används vid Sis för LSU-dömda är dessutom relativt likartade mellan olika institutioner om det inte handlar om speciella grupper, exempelvis dömda för sexualbrott. Undersökningen kommer därför begränsa sig till att studera olika

⁷ Detta bygger på egen erfarenhet av att ha försökt få fram sådan information från de placerades journaler, andra forskares tidigare försökt med detta (Shannon 2011) samt kommunikation med Sis huvudkontor inför detta projekt.

faktorer relaterade till risk för återfall och inte studera själva behandlingsinnehållet.

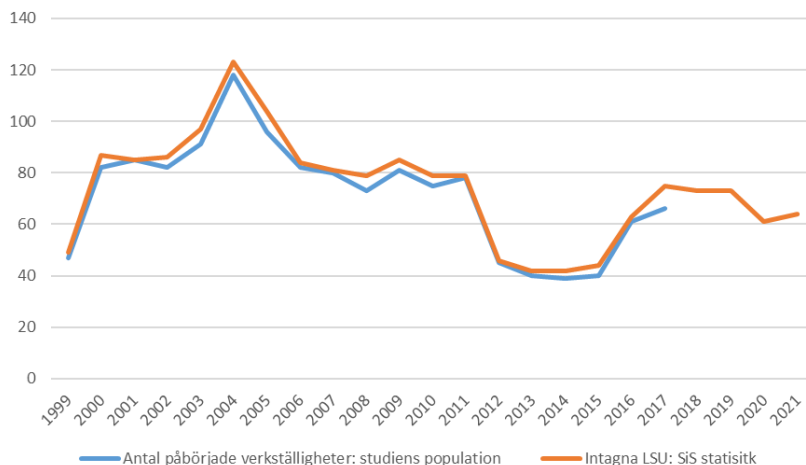
Av betydelse är även vad som sker efter verkställigheten och hur den unge förbereds för detta. Såväl forskning om unga i institutionsvård som i social dygnsvård visar att stödet efteråt är viktigt för att eventuella positiva förändringar under vården ska ha en varaktig effekt (Andreassen 2003; Harder m.fl. 2011; Lundström m.fl. 2012; Vogel 2012; James m.fl. 2013; SBU 2020). Något som också gäller för dömda till fängelse (Petersilia 2001; Seiter och Kadela 2003; Wong m.fl. 2019). Stödet efter vård utanför hemmet bedöms särskilt viktigt för de unga som är på väg in i vuxenlivet då denna övergång anses bli både komprimerad och accelererad för dessa, samtidigt som de ofta har sämre stöd från familj och andra institutioner jämfört med sina jämnåriga (Harder m.fl. 2011; Vogel 2012; James m.fl. 2013; Munro m.fl. 2016; Häggman-Laitila m.fl. 2019). De LSU-dömda unga tillhör alltså en särskilt sårbar grupp i detta avseende.

1.1 Syfte och genomförande

Mot denna bakgrund är syftet med studien att följa upp de dömda i återfall i brott och se på förändringar över tid samt vilka faktorer som är förknippade med högre respektive lägre återfall. Givet den centrala del utslussning och eftervård utgör, och att vi idag vet mycket lite om hur denna verksamhet fungerar för de unga, är syftet också att undersöka vilken utslussningsverksamhet och planerat stöd den närmsta tiden efter en avtjänad verkställighet av slutna ungdomsvård som förekommer. Syftet är även att kartlägga vilka behov de unga har av stöd efter verkställigheten.

Studien består av två delar, en kvalitativ intervjustudie med 15 personer vid Sis som arbetar med LSU-dömda och en kvantitativ registerstudie där dömda mellan 1999 och 2017 följs upp i återfall i brott. I det kvantitativa materialet ingår 1 361 verkställigheter, varav 97 procent avtjänats av pojkar och 3 procent av flickor. Av figur 1.1 framgår antal *påbörjade verkställigheter* uppdelade per år som ingår i studien respektive enligt Sis statistik. Antalet i Sis statistik är något högre på grund av urvalet till denna studie (se avsnitt 5.1).

Figur 1.1 Antal påbörjade verkställigheter för sluten ungdomsvård vid Sis som ingår i studien, samt enligt Sis statistik

Antalet verkställigheter som påbörjats varierar över perioden. I början av perioden påbörjar omkring 80 unga en LSU-verkställighet varje år, med en tydlig topp 2004. År 2012–15 sjunker antalet påtagligt, för att efter år 2015 öka något igen för att därefter ligga relativt konstant.

1.2 Det är svårt att nå positiva resultat av institutionsvård

Eftersom gruppen dömda till LSU är liten finns det få studier om gruppen specifikt (Pettersson 2010; 2017a; se dock till exempel Lardén 2021). Därför är det rimligt att också se vad studier om institutionsvård av unga mer generellt visar. Det är uppenbart att det är svårt att vända utvecklingen för institutionsvårdade unga, både på grund av deras ofta omfattande problem och för att själva institutionsvården, framför allt när den sker via inlåsning, innebär särskilda utmaningar (James et al. 2013). Det senare hör samman både med sammanförandet av problemungdomar och negativa effekter av själva inlåsningen (Dodge m.fl. 2006; Pettersson 2017a). Lipsey (2009; se även Evans-Chase och Zhou 2014) har i en metaanalys av insatser riktade mot ungdomsbrottslingar visat att mest effektiva är insatser som bygger på principer om terapeutiska insatser, färdighetsträning och multipla insatser, medan insatser som bygger på

principer om avskräckning (t.ex. ”scared straight”) och disciplin (t.ex. boot camps) istället har negativa effekter. Hur stor effekt ett program har beror även på god implementering och insatsen ska vara riktad mot högriskbrottslingar. Insatser som kännetecknas av ett samordnat utbud av insatser som tillhandahålls till alla ungdomar, ofta i en institutionsmiljö, har dock lägst effekt av alla interventions typer inom de terapeutiska insatserna. Även om LSU-vården ska vara individuell är det troligen mer ett samlat urval av begränsade behandlingsmetoder som kan erbjudas vid en viss institution, vilket då påminner om insatser med lägst effekt. De effektiva insatserna är många gånger de dyraste men Evans-Case och Zhou (2014) menar att detta inte är ett skäl för att undvika dem eftersom man, om de sätts in mot dem som begår de allvarligaste brotten, också har mycket att vinna på lyckade insatser.

Även om institutionsvård har sämre effekter, och många gånger även negativa effekter, så behöver det inte alltid förhålla sig så. Om ett frihetsberövande av en ungdom har behandling som huvudinriktning (Soverein m.fl. 2013) och denna behandling sker enligt evidensbaserade metoder (Strijbosch m.fl. 2015) kan effekten av institutionsvård ändå vara positiv. I en metaanalys av 27 studier mellan 1980 och 2011 av institutionsvårdade unga visar De Swart m.fl. (2012) att om man använder en evidensbaserad metod (framför allt kognitiv beteendeterapi) inom institutionsvård så kan denna, trots de svårigheter som föreligger, till och med vara lika effektiv som vård i öppna former. Enligt Sis riktlinjer för LSU-vården (Statens institutionsstyrelse 2018) är det den inriktningen vården ska ha. De Swart m.fl. (2012) menar dock att eftersom den vanliga institutionsvården tenderar att ha negativa effekter (och inte använda sig av evidensbaserade metoder) bör ändå öppna former övervägas i första hand. Ett något oväntat resultat i deras metaanalys var att social färdighetsträning inte hade en signifikant effekt på resultatet. De menar dock att eftersom social färdighetsträning inom ramen för institutionsvård sällan sker i naturlig miljö, utan vid institutionen, är resultaten svåra att generalisera till tillvaron utanför institutionen. Detta talar alltså för vikten av att eventuell social färdighetsträning de LSU-dömda genomgår sker utanför institutionen i samband med utevistelser. Enligt Sis riktlinjer ska färdighetsträning ske både på avdelningen och i aktiviteter utanför institutionsmiljön (Statens institutionsstyrelse 2018).

2 Faktorer relaterade till risk för återfall i brott

Inledningsvis bör det framhållas att gruppen dömda till slutna ungdomsvård rent åldersmässigt tillhör en tid i livet där många begår brott, vilket är konstaterat genom den så kallade brotts- och ålderskurvan. De flesta slutar att begå brott när de når vuxen ålder, men en liten grupp står för en stor andel av brotten och har också en tendens att fortsätta längre upp i åldern med brott (Carlsson och Sivertsson 2022). Även om det kan antas att en del av de mer högaktiva ungdomsbrottslingarna som fortsätter med brottslighet efter tonåren återfinns bland de dömda till slutna ungdomsvård behöver inte alla tillhöra denna grupp.

Risikfaktorer för kriminalitet brukar delas in i ”de fyra stora” och ”de åtta centrala”, där de åtta centrala också innehåller de fyra stora (Andrews och Bonta 2010). Dessa faktorer är viktiga för den behandling som ges – dels att den riktas mot högriskungdomar, dels att den fokuserar på faktorer som är dynamiska och som går att förändra. De är också riskfaktorer som är viktiga att kontrollera för i de analyser som görs.

De fyra stora riskfaktorerna är tidigare kriminalitet liksom tidig debut i kriminalitet, antisocial personlighet, antisociala attityder och värderingar samt antisocialt umgänge. De fyra som också betraktas som centrala, om än inte lika betydelsefulla som de fyra föregående, är missbruk av alkohol och droger, (brister i) familj, skola (jobb) och fritidsaktiviteter. Särskilt betydelsefullt för att predicera återfall är tidigare brottslighet (se även Giordano m.fl. 2002; Andrews och Bonta 2010). Carr och McAlister (2016) påpekar dock att ett allt för ensidigt fokus på riskfaktorer, särskilt individuella sådana, tenderar att dölja strukturella faktorer som också är av betydelse, såsom betydelsen av ojämlikhet och tillgången till sociala hjälpinsatser.

Ward och Brown (2004) menar i sin tur att den numera vida erkända risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna (se s. 22) för behandling behöver kompletteras med ett fokus även på styrkor och behov, inte bara på att minska risker.

Vad gäller tidigare brottslighet är både tidig debut och typen av brott som utgör debuten betydelsefulla för att predicera återfall. Vilka brott som är strategiska, i den bemärkelsen att en debutlagföring i brottstypen bäst predicerar en fortsatt högfrekvent brottslighet, har visat sig variera över tid. Tidigare var tillgrepp av fortskaffningsmedel ett strategiskt brott medan det numera (för pojkar) är rån, grov stöld och våld eller hot mot tjänsteman. Brå menar dock att betydelsen av strategiska brott minskat och att de som blir högaktiva i större utsträckning är generalister idag (Brå 2021). Då materialet sträcker sig över lång tid och gruppen kännetecknas av tidig debut i allvarlig brottslighet har dock typ av debutlagföring begränsad betydelse för denna studie.

Risk för återfall i brott kan också vara relaterat till misskötsamhet under fängelse- eller institutionstiden (Larsson och Segreus 2005; French och Gendreau 2006; Pettersson 2017a). Crewe (2011) menar dock att kopplingen inte alls är så given eller tydlig. Trots detta kan exempelvis faktorer som avvikningar under institutionstiden vara intressanta att ha med i analysen av återfall.

2.1 En väl genomförd eftervård är viktigt för att minska återfall

Lundström m.fl. (2012) beskriver svårigheterna med steget ut som ett klassiskt problem inom institutionsvård. Dixon och Stein (2003) visar exempelvis i en studie av unga som vårdats utanför hemmet att för ett brett spektrum av utfallsområden var den medierande faktorn mellan en dålig start i livet och goda utfall av vården att det fanns tillgång till pålitligt stöd, oavsett om detta stöd gavs på formell basis eller skedde informellt. Här är både Sis och andra aktörer centrala, inte minst socialtjänsten. Både personal och dömda i en tidigare studie om LSU beskrev mycket blandade erfarenheter av socialtjänsten, allt från att de varit till stor hjälp och vill ge stöd men inte har resurser till att de beskrivs som helt oengagerade (Pettersson 2017a; se även Lundström m.fl. 2012; Stenström 1998). Även inom

Sis har brist på resurser beskrivits som ett hinder för utslussningsverksamhet (Stenström 1998; Lundström m.fl. 2012).

Trots den betydelse som läggs vid eftervård är frågan om effekter av eftervård sällan undersökta vare sig i Sverige eller internationellt, i varje fall inte med rigorösa metoder. Ofta handlar studierna dessutom mer allmänt om vård utanför hemmet i ett bredare perspektiv än låst institutionsvård på grund av eget beteende eller som påföljd. I de fallen problembild/skäl för placering framgår (vilket det inte alltid gör) framstår populationerna generellt som mindre problemtyngda än LSU-dömda. Det utesluter inte att en del kan ha likvärdiga problem och att forskningsresultaten ändå kan vara relevanta för LSU-dömda. Området domineras av studier från USA (vilket är särskilt påtagligt i de metaanalyser som förekommer), vilket bör beaktas vid överföring av resultaten till svenska förhållanden. Det finns dock ett antal systematiska litteraturgenomgångar och metaanalyser som är av relevans för denna studie. James m.fl. (2013) har genomfört en metaanalys av effekten av eftervårdsprogram för återfall i brott för unga (genomsnittsålder mellan 10 och 25 år) placerade i kriminalvård eller låsta ungdomsinstitutioner. I metaanalysen inkluderades endast insatser som innehöll någon form av behandlingsinslag och den omfattar 22 studier fram till och med 2012. Flera av deras resultat är av relevans för denna studie, vilka sammanfattas nedan.

- Eftervårdsprogram hade en liten, men positiv, effekt på återfall jämfört med de som inte fått vård eller fått ”treatment as usual”.
- Effekten var större för äldre än för yngre.
- När det var fler involverade i gäng i populationen var effekterna av eftervård större.
- Drogmisbruk var associerat med sämre utfall.
- Endast när populationen huvudsakligen bestod av våldsbrottslingar kunde en effekt påvisas.
- Det var högre effektstorlekar när populationen kategoriserades som en högriskgrupp.

Flera av de faktorer som var associerade med högre effekter av eftervård kännetecknar också gruppen dömda till LSU. Metaanalysen bidrog också med en del resultat av relevans för hur eftervården bör utformas, vilken bör vara inriktad på individuell behandling oavsett om den fokuserar på individen och/eller systemet runt en person. Starkare studiedesign gav större effekter för de som erhållit eftervård och studier som rapporterade god implementering av eftervårdsinsatserna hade högre effekter, vilket talar för att de låga effekterna delvis kan tillskrivas att insatser inte alltid genomförs som de är tänkta. Effekterna verkar dock vara kortvariga då längre uppföljningstid visade på lägre effekter. Man hittade inte heller några skillnader mellan program som startade under eller efter frihetsberövandet.

Weaver och Campbell (2015) har också genomfört en metaanalys (30 studier) som till viss del överlappar den föregående beskrivna av James m.fl. (2013), men som har lite annorlunda kriterier för inkludering. De exkluderar exempelvis (till skillnad från James m.fl.) de som frihetsberövats i anstalter för vuxna och inkluderar bara studier av de som suttit på låsta institutioner för ungdomar. På det sättet är urvalet mer likt LSU-dömda. Men de har, vad jag förstår, inte begränsat sig till insatser som innehåller någon form av behandlingsinslag, vilket däremot gör den mer olik LSU-vården. I denna metaanalys är utfallet visserligen till fördel för eftervårdsinsatser men effekten är inte signifikant. Däremot finns det en signifikant effekt (till förmån för eftervård) i de studier som har randomiserad design, alltså, likt James m.fl. (2013), ger studierna med starkare metodologisk design större effekter. Även om den generella effekten inte var signifikant visade ytterligare analyser på en del, för denna studie, intressanta (signifikanta) resultat. Det var större positiva effekter av eftervården om populationen dominerades av våldsbrottslingar. Effekten var också större för äldre ungdomar samt i de studier där insatsen var väl implementerad. Alltså liknande resultat som James m.fl. (2013) kommer fram till. De slutsatser som dras är bland annat att det finns ett tydligt stöd för att eftervårdsinsatser som är väl genomförda ger minskade återfall. De väl genomförda programmen karakteriseras av att de:

“ [...] include the presence of aftercare professionals who demonstrate their commitment to the well-being of the youth they are working with in a variety of ways, such as energetically engaging in supervisory and

mentoring activities, providing referrals to service providers within the educational and occupational enhancement realms, and regularly participating in organizational activities.”

(Weaver och Campbell 2015, s. 210).

Utifrån resultaten i studien argumenterar de även för att det är kvaliteten och inte intensiteten (antal träffar) som är viktigt att fokusera på i genomförandet (även om detta resultat bygger på få av de ingående studierna).

Ytterligare en metaanalys är av relevans för denna studie, om än med större reservation för jämförbarhet än de tidigare två. Bouchard och Wong (2018) har undersökt effekten av utökad övervakning och eftervård. Den eftervård som sker i Sverige består dock inte formellt av utökad övervakning, även om det förstås i praktiken kan bli en konsekvens av olika insatser.⁸ Den utökade övervakningen kunde kombineras med andra eftervårdsinsatser. I urvalet uteslöts dessutom insatser riktade mot förövare av våld i hemmet, sexuallösbrytare samt insatser riktade mot kända gängmedlemmar, grupper som alla återfinns bland de LSU-dömda. Intensivövervakning visade sig inte vara relaterat till bättre utfall, men inte heller till sämre (vilket exempelvis Lipseys metaanalys av behandlingsprogram visade vad gäller övervakning).

Även en del av resultatet i Brås (2010) utvärdering av utökad frigång och utslussningsverksamhet inom kriminalvården kan vara relevant, trots att populationen består av vuxna dömda till fängelse. Syftet med åtgärderna var att förbättra återanpassningen i samhället genom att den dömda i slutet av straffet, med fortsatt stöd och kontroll, kunde lämna anstalten. Brå visar bland annat att långtidsdömda som slussats ut med elektronisk fotboja återföll i lägre utsträckning än de som inte slussats ut på detta sätt. De konstaterade även att effekten av utslussning verkar vara störst för dem med tidigare lagföringar, vilka alltså generellt sett har högre risk för återfall (se även Pettersson 2017a). De menar även att en allt för hård riskbedömning ledde till att endast de med låg risk kom i fråga för utslussningsreformen, vilket i sin tur innebar att den återfallsförebyggande potentialen inte utnyttjades fullt ut eftersom ”om endast individer med en redan låg risk får utökad frigång finns inte mycket

⁸ Användning av elektronisk övervakning skulle kunna vara en sådan insats men som kommer att framgå av intervjuundersökningen finns det inget som tyder på att detta idag används som en form av utslussningsinsats i slutet på verkställigheten.

utrymme för ytterligare minskningar av återfall i brott” (s. 11). För att fler ska få chansen att ta del av insatserna krävs istället att man lägger fokus på att *hantera* risken.

Slutligen visar studier av fängelsedömda att det finns stöd för att insatser inom arbetsmarknad, drogbehandling och utbildning haft positiva resultat med avseende på återfall i brott. Detsamma gäller för insatser av typen ”halvvägshus”, en form av mellanstation mellan fängelse och frisläppning (se även Travis och Petersilia 2001; Seiter och Kadela 2003; Wong m.fl. 2019)

Som framgått har en tidigare studie av de LSU-dömda genomförts där återfall och öppenhet under institutionstiden stod i fokus, där även de dömda intervjuades (Pettersson 2017a). Gemensamt för de intervjuade dömda var att nästan alla uttryckte en vilja att inte återgå till sitt gamla liv eller begå nya brott, en viljeinriktning som inte är ovanlig vid intervjuer av både unga och äldre fängelsedömda (Maruna 2001; Petersilia 2001). Denna möjlighet till förändring är dock ofta kortvarig och har beskrivits som ”a window of opportunity” (Bateman m.fl. 2013, s. 14). Roxell (2012; se även James m.fl. 2013) visar exempelvis att en stor del av återfallen efter frigivning från en fängelsedom sker tidigt, vilket gäller i särskilt stor utsträckning för dem som släpps från fängelser med högre säkerhetsklass. Det är alltså viktigt att stödet finns på plats redan innan utskrivning (oavsett om det *påbörjas* innan eller inte, jämför James m.fl. 2013) vilket innebär att planeringen ska ske under verkställigheten och att andra aktörer än Sis måste vara involverade i denna planering. Stödet ska vara inriktat mot den miljö de kommer att skrivas ut till. Det ska också, som framgår av bland annat de meta-studier som finns, vara multidimensionellt, individuellt anpassat och rikta sig mot viktiga områden som boende, ekonomi, arbete samt emotionellt och praktiskt stöd i vardagen (Andreassen 2003; Lundström m.fl. 2012). Detta överensstämmer också med vad de dömda *själva* menade att de behövde stöd och hjälp med för att lyckas med en förändring efter verkställigheten (Pettersson 2017a). De unga bör också i möjligaste mån vara delaktiga i de beslut som fattas om deras liv och framtid, något som också har stöd i Barnkonventionen (artikel 12). Unga som inte inkluderas som aktiva aktörer i sina egna liv rapporterar exempelvis större missnöje med systemet och är i lägre grad engagerade i det stöd som erbjuds dem (Glynn och Mayock 2019).

3 Innehåll i vården vid Sis och utslussningsprocessen

I detta avsnitt kommer innehållet i vården och den process som utslussningen innebär att redovisas utifrån lagstiftningen och Sis riktlinjer.

3.1 Vården ska vara individuell och bygga på risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna

För LSU-vården har Sis utfärdat riktlinjer som anger hur vården ska genomföras (Statens institutionsstyrelse 2018). I fokus för denna studie är utslussningsprocessen, vilken beskrivs närmare nedan, men inledningsvis ges en kort redogörelse för vad vården i övrigt ska innehålla och dess inriktning. Alla dömda med en verkställighet över tre månader ska genomgå en utredning och för dem med en kortare verkställighet ska en kartläggning genomföras. Inom ramen för utredningen/kartläggningen ska en risk- och behovsbedömning göras. Senast åtta veckor innan frigivning ska en ny risk- och behovsbedömning göras, men vid behov kan en uppdaterad sådan göras vid flera tillfällen.

Vården ska bygga på risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna. Det innebär i korthet att intensiteten ska anpassas efter hur hög risken för återfall bedöms vara, att behandlingen ska riktas mot faktorer som har betydelse för risken för återfall och som går att förändra, samt att vården ska anpassas efter individens egna förutsättningar. Vården ska bygga på kunskapsbaserade metoder, i första hand kognitiv beteendeterapi och social inlärningsteori. Det kan handla om att stärka prosociala tankar och attityder, social färdighetsträning för att öka den dömdes förmåga att fungera i sociala situationer men också exempelvis impuls kontroll. Personalen ska

vara närvarande och arbeta med motivering av den unge och innehållet i vardagen ska domineras av aktiviteter som personalen styr över. Den dömde ska vara delaktig i sin behandling och ska erbjudas både stödjande och behandlande samtal. Även föräldrar ska vid behov erbjudas stöd – både i samtalsform och genom föräldraträningsprogram. Det ska även finnas tillgång till sjuksköterska, psykolog och läkare. Vården ska också vara jämställd och könsstereotypa normer ska motverkas.

Utbildning lyfts fram som en central del av verkställigheten och planering för skola ska ske redan i inledningen av, och under hela, verkställigheten. Den dömde kan gå i skola på institutionsområdet men även i skola utanför institutionen, det första är vanligast. För de dömda som inte är skolpliktiga kan de dessutom erbjudas anställningsfrämjande aktiviteter, såsom praktik.

3.2 Utslussning är ett centralt inslag i verkställigheten och har starkt stöd i lagstiftningen

Verkställigheten av sluten ungdomsvård regleras i Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Den har vid två tillfällen förändrats i för denna studie relevanta delar, dels genom Lag (2011:735), dels genom Lag (2018:653). Dessa förändringar handlade både om att stärka utslussningsverksamheten och att tydliggöra socialnämndens ansvar under verkställigheten (vad gäller utformandet av verkställighetsplanen) och i samband med utslussning och tiden efter verkställighetens upphörande. I det senare syftet har också förändringar i Socialtjänstlag (2001:453) (SoL) och Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) införts.

Enligt Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård ska verkställigheten utformas så att den dömdes anpassning till samhället främjas samt att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas (2 §). Såväl utevistelser som en väl genomförd utslussningsverksamhet är centrala för att uppnå detta. Det framgår även att verkställigheten ska planläggas och genomföras efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort (3 §). I den senare delen av verkställigheten ska den dömde förberedas för ett liv i frihet genom konkreta åtgärder (18a §). Verkställigheten ska inledas på en läsbar

enhet men så snart förhållandena medger ska den dömda ges möjlighet till vistelse i öppnare former (14 §). Detta ska prövas förloppande under verkställigheten, minst en gång varannan månad (14 §). Om det bedöms lämpligt för att främja anpassning i samhället ska utevistelser tillåtas i den utsträckning som krävet på samhällsskydd medger (18 §). Vid vistelse utanför institutionen får elektroniska hjälpmedel användas (fotboja) för att kontrollera att villkor som ställts om var den unge får befinnas sig efterföljs (18 §). Detta får dock inte användas utan en bedömning i varje enskilt fall och om kontrollen kan tillgodoses genom exempelvis medföljande personal så bör inte elektronisk övervakning ske (Prop. 2010/11: 107, s. 20).

Det har också skett två lagändringar i SoL och LVU för att stärka socialnämndens ansvar och möjligheter vad gäller tiden efter slutet ungdomsvård. Dels genom ett tillägg i 5 kap. 1 § 10 st. SoL där det anges att socialtjänsten ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan verkställighet av slutet ungdomsvård upphört (tidigare gällde momentet endast när vård utanför hemmet upphörde). Dels genom ett tillägg i LVU om att det så kallade mellantvånget i 22 § även ska gälla dem som är under 20 år som avslutat en verkställighet för slutet ungdomsvård. Mellantvånget handlar om att socialnämnden kan besluta om att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson (utsedd av socialnämnden) eller behandling i öppna former inom socialtjänsten om ett fortsatt beteende kommer att innebära att den unge kommer att behöva beredas vård enligt 3 § LVU (eget beteende) och den behandling den unge behöver inte kan ges med samtycke. Socialnämnden får även besluta om vård enligt 3 § LVU vid verkställighetens slut (vilket ska fastställas av Förvaltningsrätt).

Av förarbetena framgår att en målsättning hos den dåvarande regeringen var att ”ingen ska återfalla i brott för att frigivningen inte var tillräckligt väl planerad” (Prop. 2010/11:107, s. 15). Det framgår även att vistelser utanför ungdomshemmet anses vara en viktig del i att förbereda den unge för ett liv i frihet. Detta innebär att motivera den unge till att hitta en ”meningsfull livssituation” (s. 16) efter verkställigheten och att föräldrarna bör involveras i detta. Att man införde möjligheten till elektroniska hjälpmedel (fotboja) hade det uttalade syftet att möjliggöra för ”flera dömda att få ta del av insatser utanför det särskilda ungdomshemmet, t.ex. placering i familjehem, utbildning eller praktikplats utanför institutionen” (s.

20). Vad som avses med konkreta åtgärder för att förberedas för ett liv i frihet i samband med utslussning (Lag (1998:603) 18a §) ska bedömas i det enskilda fallet, men anses i normalfallet innebära någon form av insats utanför det särskilda ungdomshemmet. Aktiviteter som utbildning, praktik, boende och fritidsaktiviteter nämns (Prop. 2010/11:107, s. 27).

De förändringar som skett i SoL respektive LVU motiveras med att socialtjänstens delaktighet i utslussning från slutna ungdomsvård måste öka (Prop. 2014/15:25, s. 46). Tillägget i LVU om att mellantvång även kan tillämpas för unga vars verkställighet för slutna ungdomsvård upphör motiveras av att frihetsberövandet kan innebära att den unge inte visat upp sådana beteenden som förutsätts för 3 § LVU och då är inte heller 22 § tillämpbar. Samtidigt kan vistelse på Sis ha tydliggjort att ett sådant behov av fortsatt vård föreligger, och det anses då inte lämpligt att avvakta att det destruktiva beteenden infaller innan vården sätts in. Det får dock inte rutinmässigt fattas beslut om mellantvång efter att verkställigheten upphört (Prop. 2014/15:25, s. 48–49).

Redan i inledningen av sina riktlinjer slår Sis fast att öppenhet och utslussning är centrala delar av verksamheten och i att tillgodose samhällsskyddet på lång sikt genom minskade återfall. Samtidigt tydliggörs att samhällsskyddet även måste tillgodoses på kort sikt (dvs. under verkställigheten) och att påföljden inte får urholkas (Statens institutionsstyrelse 2018). Utöver ovan lagar, som återfinns beskrivna i riktlinjerna, ges innehållet i utslussningsverksamheten en mer preciserad beskrivning. Sis listar fyra olika former av utslussningsaktiviteter som erbjuds inom verksamheten: återfallsförebyggande aktiviteter, särskilda utslussningsaktiviteter, boende på öppen avdelning samt boende utanför ungdomshemmet. Det är framför allt de särskilda utslussningsaktiviteterna och boende på öppen avdelning som är i fokus för intervjudeltagarna i denna studie. Boende utanför ungdomshemmet är förstås högrelevant för en utslussningsprocess men verkar mycket sällan förekomma.

Särskilda utslussningsaktiviteter är aktiviteter utanför institutionen och anges, i linje med vad som framgår i Prop. 2010/11:107, handla om utbildning, praktik, behandling och fritidsaktiviteter. Man bör exempelvis överväga att hela eller delar av utbildningen fullgörs på en skola utanför institutionen. Det kan också handla om att etablera prosociala relationer på hemmaplan inför frigivning.

Dessa aktiviteter sker i första hand obevakat men kan i inledningskedet genomföras med bevakning (Statens institutionsstyrelse 2018).

I riktlinjerna anges att öppenheten gradvis ska ökas under verkställigheten, och i linje med lagstiftningen anges att omplacering till boende på öppen avdelning ska övervägas. Det anges även att vid boende på öppen avdelning bör de dömda förankras så mycket som möjligt i tillvaron utanför institutionsmiljön, vilket innebär att den dömda bör ha sin dagliga sysselsättning utanför ungdomshemmet (exempelvis skola eller praktik) (Statens institutionsstyrelse 2018, s. 29).

Även familjen bör vara delaktig och det är viktigt både att man verkar för att familjen kan komma och hälsa på och att den unge kan göra hembesök under verkställigheten. Det anses vara särskilt viktigt att familjen involveras i utslussningsprocessen och inför frigivning. Samverkan med framför allt socialtjänsten och skolan i hemkommunen lyfts fram som centrala delar i planeringen av verkställigheten, utslussningsverksamheten och inför frigivning. Inför frigivningen ska också en ny risk- och behovsbedömning göras som ska ske efter samråd med socialtjänsten och helt fokusera på ”den dömdes funktion och vistelse utanför institutionsmiljön” (Statens institutionsstyrelse 2018, s. 37). Man ska inför frigivningen också planera eventuell eftervård som det anses finnas behov av.

Det är den unge som ansöker om utevistelser men ofta i samråd med personalen. Ungdomshemmet ska yttra sig om ansökan innan den skickas till placeringsavdelningen vid Sis huvudkontor. Placeringschefen fattar beslut om utevistelser, men även institutionschefen kan få tillåtelse att fatta sådana beslut (Statens institutionsstyrelse 2022c avsnitt 5.6.8).

Slutligen framgår i direktivet till den översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (Dir. 2021:99), som pågått under rapportens författande, att man menar att utslussningen av de dömda, trots ändrad lagstiftning, inte fungerar tillfredsställande och att det ”med fog [kan] hävdas att mer genomgripande förändringar av systemet behövs för att möta det behov av adekvata återfallsförebyggande åtgärder som regelmässigt finns tiden efter frigivningen. Som lagstiftningen nu är utformad saknas vidare tydliga incitament för den unge att delta i återfallsförebyggande åtgärder under frihetsberövandet.” (Dir. 2021:99, s. 7).

I samband med slutförandet av denna rapport överlämnades betänkandet från nämnda översyn av frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44). Utredningens förslag är att sluten ungdomsvård avskaffas som påföljd och att dessa barn istället ska dömas till fängelse. I undantagsfall, om det finns synnerliga skäl med hänsyn till den unges personliga förhållanden, ska rätten kunna besluta om att verkställigheten av fängelsestraffet ska ske vid ett särskilt ungdomshem. Sådana skäl anges föreligga om den unge bedöms särskilt utsatt i förhållande till andra intagna, exempelvis vid intellektuell funktionsnedsättning.

Förslaget innebär även att en ny fängeslag för unga inrättas. Några inslag i denna som har relevans för denna rapport är att en särskild koordinator som följer barnet ska utses av verkställande myndighet (Kriminalvården eller Sis) samt att socialnämnden i hemkommunen ansvarar för att utse en särskild handläggare för barnet. Ytterligare en förändring är att de dömda, i och med att det övergår till ett fängelsestraff, omfattas av reglerna för villkorlig frigivning. Det i sin tur innebär att strafftiderna kommer att öka (utöver de ökningarna som redan är förväntade av strafftider för unga) eftersom utmätningen av strafftid vid sluten ungdomsvård tagit hänsyn till att villkorlig frigivning inte tillämpas. Tiden som de unga är *inlåsta* förväntas dock inte öka i och med detta då de motsvarande den tid som straffet förlängs med antas vara villkorligt frigivna. Det anges även att det ska krävas synnerliga skäl för att skjuta upp villkorlig frigivning för barn.

Utredningen konstaterar att förslaget förutsätter omfattande anpassningar av Kriminalvårdens verksamhet, som idag inte har kompetens eller lokaler för uppdraget. Särskilda ungdomsavdelningar ska byggas och personal med rätt kompetens och erfarenhet måste rekryteras. Därtill måste verksamhetsinnehållet anpassas efter de rättigheter (enligt bland annat Barnkonventionen) och behov som barn har. Detta gäller exempelvis behandlingsinnehållet, möjligheten till fritidsaktiviteter och, inte minst, skapandet av en skolverksamhet anpassad efter åldersgruppen. Förslaget innebär behov av utökade anslag till Kriminalvården som bara delvis kompenseras för genom omfördelning av resurser från Sis.

En annan viktig förändring mot dagens ordning, där straffet i sin helhet verkställs vid ett särskilt ungdomshem, är att utgångspunkten för *genomförandet* av verkställigheten ska utgå från ålder vid verk-

ställigheten och inte ålder vid brottet. Den nya fängeslagen för barn, samt placering vid en av de inrättade ungdomsavdelningarna, ska alltså i första hand gälla den som är under 18 år vid verkställigheten av fängelsestraffet. De som är myndiga när straffet verkställs, eller blir det under verkställigheten, ska alltså huvudsakligen placeras vid vuxenavdelningar, även om Kriminalvården enligt förslaget ska få besluta om att verkställigheten får ske enligt fängeslagen för unga även för den över 18 år när så anses lämpligt. Detta innebär i praktiken att en stor andel av den grupp unga som döms för brott de begår i åldern 15–17 år i framtiden kommer att avtjäna hela eller delar av sin verkställighet vid vuxenavdelningar. Även den utsedda koordinatörn samt särskilda handläggaren vid socialtjänsten blir i och med detta kopplade till ålder vid verkställigheten, och kommer alltså huvudsakligen inte att gälla de barn som fyller 18 år innan eller under verkställigheten. Inte heller att det krävs synnerliga skäl för att skjuta upp villkorlig frigivning kommer att vara tillämplig för dessa unga, då de kommer att omfattas av regleringen av villkorlig frigivning för vuxna där endast särskilda skäl krävs för uppskjuten villkorlig frigivning.

Eftersom förslaget presenterats i nära anslutning till rapportens slutförande har förslaget inte kommenterats i själva rapporttexten. Däremot diskuteras delar av förslaget i sammanfattning och policyimplikationer. Det har också föranlett mindre bearbetningar av den avslutande diskussionen.

4 Intervjuer med personal på Sis

Undersökningen utgörs av två olika material, ett kvantitativt och ett kvalitativt, vilka beskrivs i anslutning till de delar i rapporten där de redovisas. Nedan beskrivs genomförandet av intervjuer med personal vid Sis-institutioner med platser för LSU. I delar av redovisningen av intervjuerna används dock även det kvantitativa materialet. Detta beskrivs alltså först senare i rapporten, innan redovisningen av den kvantitativa delstudien i kapitel 5.

4.1 Beskrivning av metod och material: intervjuer med personal vid Sis-institutioner och huvudkontoret

I denna delstudie intervjuas centrala aktörer om arbetet med utslussningsverksamhet och eftervård inom Sis. Urvalet har diskuterats med den person vid Sis huvudkontor som är huvudansvarig för det LSU-nätverk som finns. Kontakten med institutionerna inleddes med en presentation av projektet för LSU-nätverket och initierades därefter av den huvudansvariga för nätverket. Därefter har institutionerna själva fått identifiera personer som är lämpliga att intervjua utifrån beskrivningen av fokus på LSU och utslussningsverksamhet.

Intervjuer har genomförts vid sex av sju institutioner⁹ som vid genomförandet hade LSU-platser (inkl. den med platser för flickor) samt de i personalen vid placeringsenheten (Sis huvudkontor) som arbetar med de LSU-dömda. Totalt har 15 intervjuer genomförts på mellan 49 minuter och drygt 1,5 timme. Vid en institution har, på grund av praktiska omständigheter i samband med Covid-pandemin, endast en person intervjuats. Vid övriga har minst två intervjuats. På

⁹ Institutioner som vid intervjutillfället hade platser för LSU var Bärby, Brättegården, Fagared, Johannisberg, Råby, Sundbo och Tysslinge.

grund av pandemin har även vissa av intervjuerna genomförts via Zoom. Övriga intervjuer har skett på plats vid institutionerna. Bland de intervjuade finns LSU-koordinatorer, avdelningsföreståndare och andra chefer och behandlingsassistenter. De intervjuade hade som minst ungefär ett års erfarenhet av LSU-vården vid institutionen, de flesta hade betydligt längre erfarenhet än så.

Personalen har intervjuats genom tematiska intervjuer om arbetet under institutionstiden med insatser som utslussningsverksamhet och eftervård med fokus på möjligheter och begränsningar. Intervjuerna har utöver Sis egen verksamhet, fokuserat på andra aktörer Sis samarbetar med kring de unga i relation till utslussning och vid planeringen av tiden efter verkställigheten, framför allt socialtjänsten. En begränsning med studien är att varken de unga eller socialtjänsten har intervjuats.

Intervjuerna har transkriberats i sin helhet och därefter lästs igenom med fokus på så väl generella mönster som nyanser. Materialet har därefter bearbetats genom tematisk analys där teman genererats från vad tidigare forskning pekar på som viktigt, temana i intervjuerna och vad det empiriska materialet visar. Exempel på teman materialet kodats utifrån är: balans mellan säkerhet och öppenhet, behov efter verkställigheten, beskrivningar av utslussningsprocessen, förutsättningar för öppenhet och utslussningsverksamhet, de ungas delaktighet, socialtjänsten, samarbete med andra aktörer, förändring över tid, fotboja, förbättringspotential, gänganknytning, dåliga respektive bra exempel på utslussning osv. Vissa av dessa teman är delvis överlappande, varför samma berättelse kan återfinnas under fler än ett tema. En del av teman kom att innehålla många citat medan andra mer sällan togs upp i intervjuerna. Intervjuerna kodades i programmet NVivo utifrån de teman som uppstod vid genomläsningen av intervjuerna. Därefter har samtliga teman lästs igenom var för sig för att möjliggöra en systematisk analys av vad som sägs inom ett visst tema i intervjuerna. Vissa av de större temana, så som berättelser om samarbetet med socialtjänsten och vilka behov som urskiljs efter verkställigheten, har vid behov strukturerats i underteman vid denna genomläsning.

De citat som redovisas har i de flesta fall valts ut för att de på ett tydligt sätt illustrerar mer generella resonemang som förekommer bland de intervjuade. I vissa fall illustrerar de dock nyanser som en eller ett fåtal intervjudeltagare diskuterat. Detta framgår i så fall av

den omgivande beskrivningen (t.ex. att det framkommer att några av de intervjuade diskuterar fotboja medan de flesta inte tar upp det).

4.2 De dömda skrivs oftast ut till föräldrahemmet och från en låst avdelning

Innan vi övergår till vad personalen berättat om verksamheten i intervjuerna presenteras lite information om de unga från registerstudien som bedöms relevant även för intervjuerna. I tabell 4.1 framgår vad de unga skrivits ut till efter verkställigheten enligt Sis journalföringssystem.

Tabell 4.1 Vad de dömda skrivs ut till efter verkställigheten uppdelat på kön. Avser samtliga verkställigheter. Uppdelningen i olika tidsperioder gäller endast pojkar. Procent

Utskriven till	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Föräldrahemmet	64	68	50	62	36
Övrig släkt/vänner	0	7	4	4	5
Fortsatt vård Sis	8	10	12	10	12
Fortsatt vård utom hemmet	6	4	10	6	19
Kriminalvården	1	2	4	2	0
Stödboende	3	3	8	4	7
Eget boende	9	5	6	7	14
Övrigt (inkl. vet ej)	9	1	6	5	7
Summa	100	100	100	100	100
N	492	470	357	1 319	42

Det vanligaste över hela perioden är att de unga skrivs ut till föräldrahemmet. Den skillnad som kan skönjas över tid är att denna andel minskat något den senaste perioden. Det är också tydligt att flickor i lägre utsträckning skrivs ut till det egna hemmet. Flickorna skrivs istället i högre utsträckning ut till fortsatt vård utanför hemmet eller till eget boende. Detta hör sannolikt samman med att de bedöms ha mer behov av hjälp inom området familj. Av de flickor där en ADAD-intervju (Adolescent Drug Abuse Diagnosis) är genomförd har det bedömts för 27 procent att det är nödvändigt eller absolut nödvändigt med hjälp inom området familj. För pojkarna är motsvarande andel 14 procent. Detta stämmer även

överens med placerade vid Sis genom socialtjänsten, där flickorna rapporterar betydligt större problem med familjen än pojkarna (Statens institutionsstyrelse 2022a).

Tanken är att, i den mån det är möjligt, de unga ska genomgå en process mot mer öppenhet under verkställigheten och helst skrivs ut från en öppen avdelning. I de fall hela denna process är möjlig att genomföra skrivs den dömda ut från en utslussningsavdelning. Vilken typ av avdelning de dömda skrivits ut från framgår av tabell 4.2.

Tabell 4.2 Vilken typ av avdelning de dömda skrivs ut från uppdelat på kön. Avser samtliga verkställigheter. Uppdelningen i olika tidsperioder gäller endast pojkar. Procent

Avdelningstyp	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Sluten/låsbar avdelning	63	65	81	69	98
Låsta och öppna platser	8	10	1	7	2
Öppen avdelning	24	19	16	20	0
Utslussningsavdelning	5	6	2	4	0
Summa	100	100	100	100	100
N	457	550	357	1 364	40

Majoriteten skrivs ut från en låsbar avdelning, en tendens som särskilt gäller för flickor (totalt) och pojkar under den sista perioden. Detta alltså trots ändringar i lagstiftningen som markerar vikten av utslussning (gäller dock inte enbart typ av avdelning de skrivs ut från). Redan i den tidigare studien, där år 1999–2006 ingick, framhölls att det var anmärkningsvärt att Sis inte klarade av att erbjuda öppna platser för de placerade flickorna (Pettersson 2017b). En situation som uppenbarligen fortfarande gällde för flickor intagna fram till och med år 2017 och som inte kan förklaras utifrån högre risk för återfall (se tabell 5.3 och tabell 5.5).

4.3 Det är viktigt att komma till en öppen avdelning för att få en bra utslussning

På ett övergripande plan beskriver de intervjuade utslussningsprocessen på liknande sätt som den är tänkt att fungera (varför det inte alltid fungerar så diskuteras längre fram). Alla påbörjar verk-

ställigheten vid en låst avdelning. Redan från början ska man inleda planeringen för tiden efter verkställigheten och arbeta med att förbereda den unge för att kunna bibehålla eventuella positiva förändringar när verkställigheten är över och hantera livet utanför institutionen. Alla beskriver också en form av stegvis upptrappning där man får prova olika aktiviteter, först på institutionsområdet sedan utanför och ibland även att åka hem. I början är aktiviteterna bevakade och går det bra kan de sedan ske oöväkat, ”*det är ju som en trappa som de följer. Vi släpper litegrann, det fungerar, vi släpper lite till och så...*” (ID 10)¹⁰.

De intervjuade är i stort överens om att den bästa utslussningsprocessen är att en ungdom går från låst till öppen avdelning och avslutar på en utslussningsavdelning. I stort sett ingen talar dock om boende utanför institutionen som det sista steget utan om avdelningar som ligger på eller utanför institutionsområdet, exempelvis i en närliggande ort eller stad, men tillhör Sis (institutionens) verksamhet. Ett fåtal nämner att de tidigare ibland haft boende utanför institutionen men att de inte längre placerar unga så.

Det är tydligt att, likt resultatet i tidigare studie (Pettersson 2017a), personalen uppfattar att det finns en kvalitativ skillnad mellan att slussas ut från en låst eller öppen avdelning. Även om det går att öppna upp tillvaron för den unge även vid en låst avdelning så innebär det inte en likvärdig utslussningsverksamhet, utan de öppna avdelningarna, framför allt utslussningsavdelningar, anses ge en bättre utslussning. Det framgår även att de unga har en högre delaktighet i sin vardag och planering vid de öppna avdelningarna och att det ställs större krav på dem att vara just delaktiga. Det beskrivs alltså av de intervjuade som ganska stor skillnad att vara på en låst avdelning och en öppen, även om man öppnar upp på en låst avdelning som nedan intervjudeltagare beskriver.

ID1: Man är ju kvar på [låst avdelning] och det är ganska dåligt, för det är ett ganska stort hopp; även om du går ut flera gånger i veckan och är öpp-, så öppen man kan vara hos oss liksom.

Intervjuare: Ja, ja, så blir det ändå inte riktigt bra.

ID1: Jag skulle säga att det är ett ganska stort hopp ändå. Också med mängden vuxna på avdelningen som ju tillser att ”du, nu har du engelska

¹⁰ Intervjudeltagarna förkortas med ID och har getts ett eget nummer.

10:10, nu har du detta, nu har du det här, nu kom lunchen och nu kom”. Alltså det är ganska ordnat.

Det tycks också fungera bättre med utslussning vid de institutioner som har hela vårdkedjan inom ramen för den egna institutionen. Vid en av institutionerna har man exempelvis haft det tidigare men inte längre, och man menar att kvaliteten på utslussningen blir tydligt sämre nu, utan denna möjlighet. Bland annat handlar det om vad de kan koppla tillbaka till socialtjänsten inför utskrivningen, där det är en fördel att ha kunnat testa olika grader av öppenhet för att se vad som fungerat och inte. Det kan i sin tur ge vägledning till vilket stöd den dömda behöver framöver.

I praktiken kan de dömda omplaceras till en annan institution där de senare kan placeras vid en öppen avdelning, och tanken är att så ska ske exempelvis från de säkerhetsinstitutioner som Sis inrättat. Givetvis beroende på om den unge visar upp sådant beteende och framsteg att den bedöms kunna vistas vid en öppen avdelning (se mer om detta under avsnittet *4.4 Förutsättningar, hinder och möjligheter i utslussningsarbetet*). I den tidigare studien var det dock inte något som skedde i någon större utsträckning (Pettersson 2017a; 2017b) och intervjuerna antyder att det inte heller nu är något som alltid sker även om det vore lämpligt. Ett skäl som anges av de intervjuade är att den unge själv inte alltid vill byta institution. Det är dock tveksamt om det är den enda orsaken till att den unge blir kvar vid en låst avdelning då det inte finns en öppen avdelningen vid institutionen. Istället tyder intervjuerna på att man snarare än att flytta den unge försöker öppna upp den låsta avdelningen på slutet.

Som framgår ovan är detta inte idealt utifrån en utslussningsprocess. Det kan dock finnas andra problem med att flytta de unga så önskvärt vore att alla led i utslussningsprocessen finns inom ramen för de institutioner som har LSU, dvs. låsta och öppna avdelningar samt en utslussningsavdelning utanför institutionsområdet för de unga som klarar hela utslussningsprocessen dit. Vid tidpunkten för intervjuerna hade tre av de sju institutionerna tillgång till hela denna kedja. En av dessa tre institutioner ska dock från och med årsskiftet 2022/2023 inte ta emot LSU dömda. Möjligen bör de säkerhetsinstitutioner Sis har skapat undantas från detta. I intervjuerna både med placeringsenheten och institutionspersonalen framgår det att så snart en ungdom blivit så välfungerande att den kan vistas i mer öppna former ska den flyttas till någon av de andra

institutionerna. Givet det speciella uppdrag säkerhetsinstitutionerna har är det viktigt att de unga som under verkställighetens gång kan komma i mer öppna former faktiskt inte blir kvar vid dessa institutioner. En av de inrättade säkerhetsinstitutionerna beskrivs som särskilt olämplig att avtjäna hela verkställigheten vid och om den dömden blir kvar där kommer den att må ”skitdåligt” (ID 7).

Som redan antytts följer inte planeringen alltid den tänkta utslussningsprocessen och i nästa avsnitt beskrivs både vilka förutsättningar som ska föreligga för att processen ska komma till stånd och vilka hinder som identifieras för att så sker.

4.4 Förutsättningar, hinder och möjligheter i utslussningsarbetet

I Sis *Riktlinjer Juridik, Slutna ungdomsvård* (Statens institutionsstyrelse 2022c) regleras både möjligheterna att få vistas i öppnare former och vad som krävs för att få omplaceras till en öppen avdelning. Nedan redogörs för de förutsättningar som *personalen* identifierar som i praktiken styrande för möjligheten att komma ut på utevistelser och att få placeras vid en öppen avdelning. Det finns två beskrivningar som dominerar dessa förutsättningar, strafftiden och uppvisad skötsamhet eller följsamhet som en del benämner det. Det görs också riskbedömningar av de unga som bland annat syftar till att avgöra om den dömden kan beviljas utevistelse. Det handlar relaterat till denna fråga framför allt om att bedöma avvigningsrisk och risk för exempelvis fritagningsförsök, men kan även handla om risk för återfall. De intervjuade har inte ägnat något större utrymme åt att prata om dessa riskbedömningar varför jag inte redovisar mer om detta.

Jag inleder med strafftiden och skötsamhet/följsamhet och går sedan vidare till andra förutsättningar och hinder som nämns. Avslutningsvis diskuteras specifikt dels möjligheterna till att träffa familjen och få hempermissioner, dels möjligheterna för att komma till en öppen avdelning. Att komma till en öppen avdelning mot slutet av verkställigheten förutsätter det som redovisas nedan för utevistelser, men kräver även att en del ytterligare villkor är uppfyllda. Eftersom det tidigare visats att det har större betydelse för återfallsrisken att komma till en öppen avdelning än frekvensen av

utevistelser, är detta en central del av utslussningsarbetet (Pettersson 2017a), en uppfattning som också de intervjuade i denna studie delar.

4.4.1 Strafftiden har stor betydelse för möjligheten till öppenhet vilket ibland försvårar utslussningen

Strafftiden har alltid haft betydelse för när man kan komma ut utanför institutionen men de intervjuade tycks vara överens om att detta stramats upp den senaste tiden (ungefär under det föregående året innan intervjuerna genomfördes) och att man nu både lägger större vikt vid strafftiden och att det tar längre tid innan utevistelser beviljas. Flera talar om en slags (mer eller mindre) informell tidsstege där strafftiden delas in i tredjedelar. Den första tredjedelen ska tillbringas helt på institutionsområdet, den andra tredjedelen kan den dömde börja få vistas utanför institutionen och under den sista tredjedelen kan det bli aktuellt med en öppen avdelning. Av riktlinjerna (Statens institutionsstyrelse 2022c, avsnitt 5) framgår att den dömde från dag ett *kan* få vistas under öppnare former. Med det avses framför allt möjligheten att få röra sig utanför avdelningen men på institutionsområdet, medan det först längre fram kan bli aktuellt med vistelser utanför institutionsområdet.

Även om de intervjuade är överens om att både samhällsskyddet och att inte urholka straffet är viktigt, finns det flera som menar att denna uppstramning även leder till problem. En del av synpunkterna handlar om att man skulle önska en lite mer flexibel hållning så att individuella hänsynstaganden ibland kunde ge utrymme för tidigare utevistelser och att kunna komma till en öppen avdelning för vissa. Även om det finns viss mån för sådana hänsynstagande så skulle de önska att den var något större.

Några av de intervjuade menar att det blir svårare att arbeta med utslussningsverksamhet i öppna former vid korta straff eftersom man inte hinner det på den sista tredjedelen i dessa fall. En av de intervjuade berättar att *”är det ett straff under ett år så blir det ju väldigt, det blir väldigt kort tid på utsluss på de straffen”* (ID 3). Intervjudeltagaren berättar även att det striktare synsättet på utevistelser gör att de som kommer till den öppna avdelningen inte har hunnit lika långt med att klara av att ha utevistelser när de kommer till dem jämfört med innan. De är alltså mindre förberedda inför

tillvaron på den öppna avdelningen än vad de var tidigare. En intervjudeltagare, som generellt menar att tredjedelsindelningen inte påverkar dem så mycket, menar ändå att det påverkat andelen som går i skola utanför institutionen. Det beror på att det ibland inte är lönt att försöka få in dem i en extern skola då det inte *”är tillräckligt lång tid kvar så att säga. För att man ska kunna ja, göra ett riktigt jobb där inne i skolan och inte bara besvär för en skola för att kunna ta emot en”* (ID 12). Intervjudeltagaren berättar även i andra delar av intervjun att de som har en fungerande skolgång inne på institutionen snarare tenderar att stanna kvar där eftersom de inte kan erbjuda skola på samma sätt vid utslussningsavdelningen. Det kan alltså finnas risk för att det som kan vara viktigt för de dömda, att påbörja skolgång utanför institutionen innan verkställigheten är avslutad, blir svårare att genomföra på grund av kortare tid i utslussningsverksamheten. Detta är inte i linje med lagstiftarens intentioner om möjligheten till skolgång utanför institutionen. Det är dock möjligt att det också hör samman med att de unga bedöms vara i behov av det mer omfattande stöd i skolverksamheten som de kan få tillgång till vid skolan på Sis jämfört med en skola utanför Sis.

Även om flera i personalen vid institutionerna tycker att huvudkontorets/placeringsenhetens bedömningar blivit allt för strikta eller ”fyrkantiga” så framhåller intervjudeltagarna från placeringsenheten att de fortfarande gör vissa undantag och att den unge kan komma ut lite tidigare vid god skötsamhet. Något man också tar hänsyn till är om den unge varit häktad länge före domen. Det kan innebära att den personen kommer ut lite tidigare än en annan med samma strafftid eftersom den bedöms ha ett större behov av utevistelser än den som varit fri före verkställigheten.

Frågan om strafftiden och när den unge kan och bör börja få utevistelser och utslussningsaktiviteter är komplicerad och jag återkommer till denna i avsnittet där intervjudeltagarna resonerar kring hur de arbetar med balansen mellan säkerhet och öppenhet.

4.4.2 Skötsamhet är centralt för att kunna få utevistelser

Av riktlinjerna framgår att till grund för en bedömning av om den unge kan vistas i öppnare former ska utredningen, verkställighetsplanen, information från socialtjänsten samt hur verkställigheten

fortlöper ligga. Om den unge är avvikningsbenägen, våldsam eller hotfull kan detta vara skäl för att begränsa eller neka den dömde vistelser i öppnare former. Man kan också behöva begränsa tidigare beslut om något framkommit som ger anledning att göra en annan bedömning av risken för avvikning eller hot och våld. Däremot får inte begränsning av vistelser i öppnare former användas som bestraffning mot den dömde (Sis 2022, flik 5).

I en tidigare studie (Pettersson 2017a) talade personalen utslutande om skötsamhet som ett viktigt kriterium för möjligheten till utevistelser och att vistas vid en öppen avdelning, medan de i dessa senare intervjuer oftare använder begreppet följsam eller följsamhet, även om skötsamhet fortfarande förekommer. Begreppet tycks i stor utsträckning avse liknande frågor men med en möjlig förskjutning till att följsamhet dels är mer begränsat, dels har en något annorlunda inriktning kvalitativt. Med skötsamhet avsågs (utöver allvarlig misskötsamhet som att använda droger, avvika eller var inblandad i fysiska konflikter) huvudsakligen detaljanpassning till institutionstillvaron. På så sätt utgjorde det en form av detaljerad disciplinering till personalens omfattande regler och önskemål, något som framför allt kritiserades av de unga, men även av en del i personalen (Pettersson 2017b; 2017a). Följsamhet tycks delvis avse liknande förhållningssätt och beskrivs exempelvis av en intervjudeltagare som att *”följa avdelningens regler och personalens instruktioner”* (ID 14). Men det finns även en del betydelseskiftningar i de nu genomförda intervjuerna som kan vara värda att notera, inte minst mot att den detaljstyrning som beskrevs i den tidigare studien på flera sätt var kontraproduktiv, exempelvis för en förtroendefull relation mellan de unga och personalen och att det riskerade att resultera i ytlig anpassning, i stället för verklig förändring, hos de unga. Då jag frågar en av intervjudeltagarna, som bekräftar att man förut sa skötsamhet men att de övergått till begreppet följsamhet, om skillnaden mellan skötsamhet och följsamhet menar hon att skötsamhet mer handlar om ett förhållningssätt från personalen i form av *”skärp till dig, sköt dig nu, bara gör som du blir tillsagd”* (ID 3). Vid skötsamhet så *”gör de det bara för att de ska, sen har de inte lärt sig någonting på det”* (ID 3). Alltså mycket likt den beskrivning av skötsamhet som framkom i den tidigare studien utifrån både hur de intagna och personalen beskrev det (Pettersson 2017a). Följsamhet däremot beskrivs som att det innebär mer delaktighet från den

intagnes sida och att man som personal förklarar varför snarare än bara uppmanar till att sköta sig och följa reglerna. Mottaglighet nämns också av en annan intervjudeltagare som en del av följsamhet. Kanske finns det en strävan efter att undvika den detaljdisciplinering som tidigare visat sig inrymt i den ”skötsamhet” som var i så stort fokus hos personalen tidigare (Pettersson 2017a).

Även om skötsamhet och/eller följsamhet anses vara en förutsättning för utevistelser så framhåller en intervjudeltagare att det inte går att låta det styra helt för då får vissa ingenting. Dessa ska fortfarande skrivas ut efter en viss tid så de får välja om de ”ger de delar som går att hjälpa dem med och stötta dem i eller inte” (ID 8). Detta kan jämföras med Brås (2010) resonemang angående elektronisk övervakning om att risker måste hanteras snarare än helt undvikas.

Skötsamhet som villkor för olika former av öppenhet och dess betydelse för vardagen vid institutionerna ägnas mycket fokus i den tidigare studien varför jag nöjer mig med att i denna rapport konstatera att det fortsatt är ett viktigt kriterium enligt personalen, men möjligen med en viss betydelseförskjutning och i så fall i en, vad det verkar, positiv riktning för vårdens innehåll.

4.4.3 Även andra faktorer, som hotbild mot den dömda, kan begränsa möjligheten till utevistelser

En faktor som har betydelse för möjligheten till utevistelser är om den dömda har anknytning till kriminella nätverk eller gäng. Fokus för studien har inte varit dömda med anknytning till kriminella nätverk och i intervjuerna har det därför inte specifikt frågats om kriminella nätverk eller gäng.¹¹ Vissa av de intervjuade har dock själva kommit in på detta eftersom det innebär en del speciella problem relaterade till möjligheten att vistas utanför institutionen och att åka hem. Det man framför allt tar upp är den hotbild som ofta förekommer mot den unge i dessa fall. Det innebär framför allt problem för den unge att åka på hempermissioner, men även att det finns en större vaksamhet kring utevistelser utanför institutionen mer generellt. Det kan både ha konsekvensen att de inte *kan* åka hem, men vissa av de intervjuade menar att de unga ibland inte heller själva

¹¹ Däremot pågår en annan studie om just detta vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

vill åka hem eftersom de är oroliga för sin situation och vad som kan hända då. Den hotbild som kan förekomma innebär också ett arbetsmiljöproblem i samband med bevakade utevistelser eftersom medföljande personal också kan råka illa ut om något händer.

Detta kan även få konsekvenser för den avslutande förberedande utslussningsverksamheten om den inte kan ske på grund av en hotbild mot den unge. En del av de intervjuade menar att planeringen från socialtjänsten brister (socialtjänsten diskuteras mer senare i ett eget avsnitt) och att socialsekreterare ibland helt enkelt kan vara rädda för dessa dömda. En av de intervjuade berättar att:

ID 2: Vi har ju haft gängkriminella ungdomar som har frigivits där det inte har funnits någon planering alls från socialtjänstens sida och deras kompisar har kommit i en hyrd bli och hämtat upp dem här, och sen har de kört iväg i 190 knyck ut mot motorvägen. Och det känns ju inte bra.

Samtidigt handlar det inte bara om socialtjänstens arbete utan det kan också vara svårare att motivera dessa unga till förändring enligt en del av de intervjuade, trots att det kanske skulle vara särskilt viktigt att just dessa unga börjar om på en annan ort. Visserligen kan hotbilden ibland göra att de vill till en annan ort efter verkställigheten men det tycks utgöra undantagen att döma av intervjuerna.

Det är förstas svårt att veta i vad mån att flytta till ny ort är en lösning i de fall hotbilden är påtaglig. En av de intervjuade berättar om en intagen med starka kopplingar till kriminella nätverk som hon försökte motivera till att passa på att plugga under tiden vid institutionen eftersom hon uppfattade att han hade förutsättningar för att i framtiden kunna studera vidare. Hon berättar att:

ID 11: Då säger han, ja, men [namn], tror du helt seriöst att jag kommer att kunna gå i en vanlig skola, att jag ska kunna ha ett vanligt jobb, att jag ska kunna röra mig i samhället som andra människor? Jag kommer aldrig någonsin kunna göra det. Aldrig. De kommer plocka mig.

Man ska samtidigt inte utgå ifrån att det, bara för att det kan vara svårare, skulle vara omöjligt. En av de intervjuade berättar exempelvis om en person med gänganknytning och med en stark hotbild mot sig som i efterhand hört av sig och berättat att han flyttat till ny ort, köpt hus och börjat en yrkesutbildning.

4.4.4 Förutsättningar för att kunna träffa familjen skiljer sig åt mellan de dömda

En särskild form av utslussningsverksamhet är att hålla kontakten med familjen och kanske gärna förstärka relationen, inte minst i de fall där det är dit de ska flytta efter verkställighetens slut. En sak som intervjuade dömda till sluten ungdomsvård återkom till som skäl till att de ville förändra sina liv och upphöra med brott var att man hade svikit och sårat sin familj, något man inte ville göra igen (Pettersson 2017a). Data över vad de unga ska skrivas ut till visar också att dessa oftast skrivs ut till hemmet, även om denna andel tycks ha minskat över tid.

Det förekommer både att de unga får besök av familjen på institutionen och att de åker hem över en dag eller med övernattnings. Förutsättningar för att den unge ska kunna komma på hembesök är förstås samma som ovan beskrivna för att få utvistelser, men det tillkommer också en del ytterligare premisser och begränsningar. Hempermissioner sker alltid först under bevakning av personal vilket, utöver säkerhetsfrågor, har som syfte att säkerställa att det finns en fungerande permissionsadress. Detta handlar om att det inte får vara för mycket problem i familjen som ska ta emot den unge, så som missbrukande föräldrar eller allvarlig psykisk ohälsa i familjen. Om så är fallet kan det finnas andra släktingar som kan fungera som permissionsadress och då försöker man lösa hembesöken genom dem. I vissa fall menar personalen att den unge själv inte vill åka hem. Skäl som anges för detta kan vara att den unge inte vill ha med personal hem till sina föräldrar, eller för att det påminner för mycket om livet utanför och kan uppfattas som smärtsamt.

Vissa av de intervjuade menar att övergången till ett tydligare tredjedelssystem¹² delvis försvårar, eller i varje fall senarelägger möjligheterna att åka hem. Några av intervjudeltagarna beskriver en situation där det blivit färre hempermissioner för de unga över tid. Det är dock svårt att dra helt säkra slutsatser om detta utifrån intervjuerna, då det är få som diskuterar det, samtidigt som det kan handla om förändringar i vilka unga som placeras vid institutionen.

En orsak som nämns av flera till varför en ungdom inte kan komma hem är den redan diskuterade hotbilden som kan finnas mot

¹² Det ska dock framhållas att det är personalens som menar att detta system med tredjedelar används, något de är ganska överens om i intervjuerna. Formellt kan vistelse i öppnare former ske från dag ett.

den unge. Ibland kan man i dessa fall mötas på en annan ort än hemorten. Detta har redan berörts i samband med att dömda med anknytning till kriminella nätverk diskuterades, men hot kan också uppstå på grund av det brott den unge begått utan att denne har anknytning till kriminella nätverk.

Ett annat sätt att hålla kontakten med familjen är, förutom telefonsamtal och Skypemöten, att familjen kommer på besök till institutionen. Något som kan försvåra sådana besök är om det är långa resor mellan hemmet och institutionen då det kan bli kostsamt för familjen att hälsa på. Ytterligare skäl som anges är att det kan finnas flera syskon och att det rent praktiskt därför inte går att genomföra.

En av principerna för placering inom Sis är närhetsprincipen, att den unge i möjligaste mån ska placeras vid en institution som geografiskt inte ligger allt för långt bort från den unges hem. Långt avstånd mellan institutionen och hemkommunen (eller dit den unge ska flytta) har pekats ut som en orsak till att eftervården kan bli av sämre kvalitet (Harder m.fl. 2011). Vid LSU kan detta vara svårare både för att det finns färre institutioner och för att det kan finnas ytterligare skäl för att man vill, eller måste, frånga denna princip. Detta kan försvåra ytterligare för unga med anknytning till kriminella nätverk eftersom man vid placering då behöver ta hänsyn till såväl lojalitet till, som motsättningar med, andra placerade. Som en av de intervjuade uttrycker det ”*men vi, man jobbar ju med närhetsprincipen i myndigheten, men så fort det blir gängkriminalitet och annat då jobbar man ju med ”långt-borta-principen”* [skratt]” (ID 1).

Det framgår även att institutionerna har ganska olika förutsättningar för att kunna underlätta för familjer att hälsa på då vissa har besöksmöjligheter där familjen kan få bo på området, medan det för besök vid andra institutioner också tillkommer kostnader för boende för familjen.

4.4.5 Ökat fokus på strafftid och säkerhet har försvårat för de dömda att komma till en öppen avdelning

När placering på öppen avdelning kan ske går inte att säga säkert men vanligen kan sådan placering medges efter två tredjedelar av straffet. Vad som formellt krävs framgår av Sis *Riktlinjer Juridik* (2022c, flik 5) och summeras i ett antal punkter som handlar dels om

riskbedömningar (låg risk för våldsamhet/hotfullt beteende, avvikning, narkotikaanvändning, återfall), dels bland annat att den unge regelbundet ska ha haft öppnare former och vistelser utanför institutionen samt att dessa har fungerat väl.

För att kunna komma till en öppen avdelning krävs, enligt personalen, att ungdomen klarar av att hantera en hel del saker i den dagliga verksamheten själv och grundförutsättningen är alltid skötsamhet/följsamhet. De förutsättningar som föreligger för att kunna få utevistelser gäller i ännu högre grad för vistelse vid en öppen avdelning. Eftersom en viktig princip vid beslut av detta slag ska vara att straffet inte urholkas så är det på sin plats att framhålla att tillvaron vid en öppen avdelning eller utslussningsavdelningarna inte handlar om att vara helt fri och få göra vad man vill när man vill. Det är fortsatt tydliga gränser för när och hur lång tid man exempelvis får vistas utanför institutionen och vad man då får göra. Om den unge avviker från en öppen avdelning så flyttas hen tillbaka till låst avdelning. En del av de som skrivs ut från en låsbar avdelning har under verkställighetens gång vistats vid en öppen avdelning men av olika orsaker (t.ex. avvikning) flyttats tillbaka till en låsbar avdelning.

En orsak till att kraven är högre på den unge är att bemanningen med personal är lägre vid öppna avdelningar. Det innebär att personalen i mindre utsträckning kan se till att den unge kommer upp på morgonen och sköter sina åtaganden, så som skola och annat. Det måste alltså göras en bedömning av om den unge klarar av den friare och mer ansvarskrävande tillvaron vid en öppen- eller utslussningsavdelning. Utöver att de ska klara de högre kraven menar vissa att det också ställs krav på att man kommit en bit i sin behandling och att man är motiverad till förändring ”att det finns ett driv till att vilja fortsätta med studier och att man deltar i sin behandling på ett positivt sätt och vill komma vidare” (ID 3).

Som redan framgått har strafftiden och hur stor del av den man avtjänat stor betydelse för när man kan börja få utevistelser och det har den även för när man kan komma till en öppen avdelning. Vissa av de intervjuade ser också ytterligare problem med den så kallade tredjedelsprincipen i relation till att komma till en öppen avdelning. En av dem som talar om strafftidens roll menar att ”som det är nu så känns det som att det finns flera ungdomar som, utifrån skötsamhet på avdelningen och så som bedömningen görs inne på institutionen, att de

tycker att egentligen far de illa i att var inlåsta, och i samröre med så många andra kriminella” (ID 13) och att det hade varit bättre för dessa att komma vidare till utslussningsavdelningen. Men de har för långa straff för att få göra det och intervjudeltagaren hade önskat att placeringsenheten i dessa fall gjorde lite mer individuella bedömningar.

Om det stämmer att systemet med tredjedelar innebär att de med under ett års strafftid har svårt att på ett meningsfullt sätt hinna få ta del av utslussningsavdelningar, även om de uppfyller kriterierna för det i övrigt och bedöms ha nytta av det, innebär det faktiskt att de med kortare påföljder får sämre villkor än de som dömts till längre påföljder (och följaktligen har begått allvarligare brott). Till viss del kan detta sannolikt inte helt undvikas, vid de kortaste straffen hinner man helt enkelt inte genom hela processen som krävs för att kunna komma till en utslussningsavdelning. Men med tanke på att den genomsnittliga tiden de unga är inskriva vid Sis är drygt sju månader (med de längsta straffen, som inte ingår i detta urval, inräknade blir tiden något längre) så innebär det att för en stor del av de dömda har den nya ordningen inneburit att de har svårt (eller i varje fall svårare) att få en meningsfull tid vid en utslussningsavdelning.¹³ Det är förstås möjligt att dessa mer avancerade utslussningsmöjligheter är allra mest angelägna för de som dömts för den allvarligaste brottsligheten. Delvis för att de skador den unge riskerar av själva inlåsningsen och separeringen från samhället kan antas vara större om det sker under längre tid.

Några av intervjudeltagarna menar att de dömda inte alltid vill till en öppen avdelning. Det beskrivs både från personal vid institutioner som inte har öppna avdelningar och personal vid institutionerna som har öppna avdelningar. I det första fallet handlar det som att de unga, när de väl vant sig vid institutionen, inte alltid vill byta institution med allt vad det innebär av att till exempel lära känna ny personal och nya ungdomar. I det senare fallet, på institutioner med öppna avdelningar, kanske det också kan gälla sådana frågor men det beskrivs lite annorlunda. Exempelvis nämns att en del unga tycker det verkar tråkigt, då alla mest sköter sitt eget och sitter på sitt rum medan andra tycker att det är för lite personal. Vissa, menar persona-

¹³ Under år 2020 och 2021 har strafftiden höjts jämfört med den här undersökta perioden (Statens institutionsstyrelse 2022b).

len, anser att de helt enkelt vant sig vid den institution/avdelning de är vid och att det är enklast att stanna där.

Det påpekas även av en av de intervjuade, som arbetar vid den institution som tar emot flickor, att det är svårt att ordna öppna platser till flickor. Om det ska ske måste man ordna med en speciallösning enligt intervjudeltagaren. Detta stämmer också väl med tidigare resultat där i stort sett ingen av de, förvisso få, flickor som dömts till LSU mellan 1999 och 2007 avslutade sin verkställighet på en öppen avdelning. Något som fram till och med intagna 2017 fortfarande tycks gälla (se tabell 4.2).

4.4.6 Balansen mellan säkerhet, samhällsskydd och öppenhet väger över mot säkerhetsfrågor på bekostnad av utslussningen

Som framgår av både lagstiftning, riktlinjer och tidigare forskning, och det redan redovisade här, ska personalen göra avvägningar mellan att allt för öppna förhållanden urholkar påföljden och att utevistelser kan innebära problem relaterade till samhällsskyddet, samtidigt som det för möjligheterna till (åter)anpassning till samhället och för att minska återfall är viktigt att öppna upp tillvaron för de unga. Denna balans har alla de intervjuade tillfrågats om och det är uppenbart att man tycker att det är en svår avvägning att göra. De flesta tycks mena att i dagsläget får ofta säkerheten företräde framför mer behandlingsinriktad öppen verksamhet. Detta kan dock leda till en ond cirkel enligt en intervjuad då *”bevakade utevistelser kanske gör gott, ändrar beteendet. Man måste ju tänka så också men problemet är att det är för stor risk att släppa ut ofungerande ungdomar i samhället”* (ID 10).

Samtliga intervjuade har också blivit tillfrågade om de kan identifiera några skillnader över tid i hur LSU-vården bedrivits. Med få undantag¹⁴ är det man tar upp frågan om det ökade fokuset på säkerhetsfrågor. En fråga som har tydliga kopplingar till just balansen säkerhet – behandling/öppenhet. Frågan har ställts mer allmänt mot slutet av intervjun men eftersom intervjun har fokuserat på frågor om utslussningsverksamhet är det rimligt att anta att de

¹⁴ Några få nämner en uppstramning i att inte blanda LSU och LVU ställt till en del problem för den vårdkedja de haft uppbyggd. Inte för att de konsekvent blandade LSU- och LVU-placerade, men för att de kunde göra det i specifika delar, exempelvis under utredningen.

intervjuade framför allt har svarat utifrån dessa förutsättningar. Det är alltså möjligt att det även finns andra förändringar som de skulle ha identifierat om intervjun handlat om andra frågor.

Förändringen som identifieras handlar i stor uträkning om den redan nämnda övergången till ett tydligare tredjedelstänk av straff-tiden och att det tar längre tid innan den unge kan börja få utevistelser, även om hen är skötsam och bedöms ha behov av utevistelser. En annan konsekvens är inrättandet av två säkerhetsinstitutioner inom Sis, Johannisberg och Tysslinge. Orsakerna som anges är ett antal uppmärksammade avvikningar och fritagningar som skett inom LSU och den debatt detta skapat. Vissa menar att Sis även påverkats i dessa frågor av de politiska vindar kring hårdare tag och högre straff som mer allmänt förs i Sverige idag. Även det faktum att det förekommer ett ifrågasättande från politiskt håll av om LSU-uppdraget ska framtas Sis ges betydelse. Det stora fokuset på ett antal avvikningar och fritagningar anses ha påverkat hela myndigheten, samtidigt som inte alla avvikningar under denna period (främst 2020) handlade om dramatiska händelser. En av de intervjuade berättar att i flera fall handlade det om att man kommit på att de varit ute under natten och i några fall var det unga som inte återkom från en obevakad permission. Avvikningarna har också sedan 2020 minskat kraftigt. Risker är att ett sådant fokus, orsakat av ett fåtal av de dömda, spiller över på samtliga, vilket flera av de intervjuade menar har skett. Inte i form av att de unga som sköter sig inte får utevistelser alls, men att de menar att de får dessa i ett senare skede och att det blir färre utevistelser även för de sköt-samma. De intervjuade uttrycker förståelse för att det har stramats åt med anledning av avvikningar, en del menar till och med att det är välkommet för att det blir tydligare och större likhet mellan olika institutioner. Samtidigt identifierar man, som redan framgått, en del problem med detta i relation till just utslussningsfrågor.

En fara med det stora fokuset på avvikningar är att om inte en enda avvikning får ske blir säkerheten överordnad behandlingsuppdraget. Detta kan jämföras med delar av den kritik Brå (2010) riktade mot Kriminalvården vid införandet av utslussning genom fotboja. De menade att om man inte vågade ta några risker, utan enbart de med mycket låg risk fick tillgång till utslussningsinsatserna, så minskade man den återfallsförebyggande potentialen insatsen hade. En av de intervjuade för ett långt resonemang kring balansen mellan

säkerhet (undvika avvikningar) och behandlingsinnehåll (behov av utslussning) som fångar mycket av det de intervjuade sammantaget för fram gällande dessa frågor. Hon uppfattar att det finns en inställning hos allmänheten att *”de ska inte få gå ut och de ska inte [ha] rätt till någonting och de ska bara vara [in]låsta”* (ID 3). Hon förstår att det finns en rädsla för att de ska begå nya brott under verkställigheten men menar att *”vi kan ju inte heller låsa in folk i tre års tid och aldrig låta dem gå ut, för att sen efter tre år öppna dörrarna och säga ’hej här är ditt liv, varsågod’ och de har aldrig tränats”* (ID 3). Hon resonerar vidare om att personalen måste testa dem för att de ska få visa att de kan *”ju mer vi testar och ju mer vi visar att vi tror på deras förmåga, ju mer stärker vi dem till att faktiskt vilja visa för sig själv[a] att dom klarar det”* (ID 3). Detta kan jämföras med ett resonemang Ugelvik (2022) för i relation till betydelsen av tillit (från fångvårdare gentemot fångar) för upphörandeprocesser. Han menar att fångars *”experience of being trusted resonates with prisoners’ self-image and their ongoing change processes”* (s. 4). Relaterat till balansen mellan säkerhet och öppenhet menar han att tillit kan missbrukas och fängelser måste vara försiktiga med att ha för stor tillit, men de ska också undvika att ha *för lite* tillit till fångars uttryck för förändring.

Det går inte utifrån dessa intervjuer säga om Sis gör rätt avvägningar vad gäller säkerhet och behandling, hur en sådan värdering skulle göras är dessutom svårt att se. Men som indikator kan avvikningar fungera. Det är betydligt färre avvikningar från LSU-placerade jämfört med de som placerats vid Sis genom socialnämnden.¹⁵ Det *”rekordår”* som nämns (2020) var det 0,47 avvikningar per 365 vård dygn från LSU och 0,83 från övriga placeringar. Året efter (2021) var andelen nere på 0,12 för LSU men kvar på 0,73 för övriga placeringar (Statens institutionsstyrelse 2022b). I de data som finns tillgängliga i denna studie har denna kvot (avvikningar/365 vård dygn) minskat över de undersökta perioderna från 0,51 år 1999–2004, till 0,29 år 2005–10 för att under sista perioden (2011–17) vara nere på 0,24. Antalet avvikningar är alltså tydligt lägre inom LSU och har dessutom minskat över tid, något som kan tyda på att man gör rätt avvägningar. Det finns dock en hel del i *intervjuerna* som tyder på att Sis just nu är inne i en period då säkerheten har stort fokus på

¹⁵ Vid LVU-placeringar har Sis inte samma uppdrag att skydda samhället som de har vid LSU-placeringar, vilket är en viktig skillnad i jämförelsen.

bekostnad av de återfallsförebyggande utslussningsverksamheterna. Utifrån det perspektivet kan man istället tolka den allt lägre avvikningskvoten som ett tecken på att man just sätter säkerheten före behandlingsresultat. För tydlighetens skull ska sägas att avvikningar är självklart inget positivt, men mycket få avvikningar kan tyda på att man inte vågar ta några risker, vilket leder till att de unga som skulle kunna vistas utanför inte *beller* får göra detta (jämför Brå 2010).

I en tidigare studie kunde samma tendens urskiljas i personalens uppfattningar om förändring över tid. Även då var det kopplat till ett antal uppmärksammade avvikningar som skett ett antal år tidigare. Detta ledde till en mycket stark press från Socialdepartementet om att inte en enda avvikning fick ske. En del i personalen uttryckte att man tyckte att Sis var mediekänsligt och man var besviken över att Sis som myndighet inte tillräckligt förmått hålla emot trycket på införandet av staket och stängsel och fokus på säkerhetsfrågor. Det framfördes önskemål om att man i större utsträckning från centralt håll borde ha förmedlat betydelsen av vårdinnehåll och så kallad dynamisk säkerhet (ex. att bygga relationer med de unga) i relation till exempelvis skalskydd (Pettersson 2017a). I föreliggande studie uttrycks möjligen mindre kritik mot att man centralt och från Sis lednings sida känt sig tvungen att tillmötesgå opinionen genom stort fokus på säkerheten. Samtidigt är det tydligt att det på samma sätt som i den tidigare studien urskiljs en tydlig negativ påverkan på vad personalen menar är viktiga behandlingsfrågor relaterade till utslussning. Frågor kring balansen mellan säkerhet och behandling har en tendens att skifta över tid. Det är dock viktigt att den ena dimensionen inte tillåts bli helt styrande. Det tycks den inte vara utifrån intervjuerna. Möjligheter till utslussning och utevistelser finns uppenbarligen, men att döma av intervjuerna så är det idag säkerheten som dominerar. En av de intervjuade påpekar att:

ID 7: Man får inte glömma bort de här som sköter sig. Jag tycker nu att nu sista tiden inom Sis har det varit jävligt mycket fokus på avvikningar och det här ... Alltså, den femtedelen som kanske inte funkar så bra får alldeles för mycket uppmärksamhet. Vi har ändå fyra femtedelar som ändå sköter sig och gör sitt, varav en hel del av dem kommer till öppen avdelning och friges från öppen avdelning.

Potentiellt kan allt för mycket fokus på säkerhet även ha andra negativa konsekvenser än bara minskade utslussningsaktiviteter. Det kan exempelvis bidra till att minska de för vården viktiga relationer som behöver byggas mellan personal och de dömda (Pettersson 2017a; Ugelvik 2022).

4.4.7 Att elektronisk fotboja sällan används kan innebära sämre utslussning

Som framgår av lagstiftningen finns sedan 2011 möjlighet för de unga att ansöka om fotboja med syftet att fler ska kunna få utevistelser. Då intervjuerna inte hade som syfte att undersöka hur fotboja används ställdes inga direkta frågor om detta till alla intervjuade, men en del av de intervjuade kom själva in på detta. Det var oftast i samband med att de ombads att tänka fritt kring vad de tyckte skulle kunna utveckla utslussningsarbetet på ett positivt sätt som fotboja berördes och då i termer av att man önskade att det användes. De som vill att möjligheten till fotboja används menar framför allt att det är för att öka utslussningsmöjligheterna för de dömda med lite högre risker. Det handlar både om att kunna genomföra utevistelser tidigare och att kunna genomföra mer gediget utslussningsarbete mot slutet av verkställigheten. De andra ungdomarna menar man kommer ut ändå. En av de intervjuade beskriver att bedömningarna som görs nu är ”vattentäta” och hon menar att ”*har man fotboja tänker jag att man kanske ändå kan våga lite mer*” (ID 10).

Av lagstiftningen framgår att fotboja får användas för att kontrollera att den unge följer villkor om var hen får vistas, samt att om kontrollen kan säkras genom medföljande personal bör fotboja inte användas. Intervjudeltagaren ovan menar dock att i de fall man inte känner att man kan genomföra en säker utevistelse ens med medföljande personal, skulle man ändå kunna genomföra bevakade utevistelser med högriskungdomar om de samtidigt har fotboja, vilket vore önskvärt. Det framhålls även av några att fotboja skulle kunna vara ett sätt för att på slutet kunna genomföra utslussning utanför institutionen, alltså det som i Sis riktlinjer benämns ”boende utanför ungdomshemmet” och, som att döma av intervjuerna, numera i stort sett aldrig förekommer. Man använde också fotboja just för att kunna genomföra sådana placeringar tidigare berättar en

av de intervjuade, men att detta har upphört. Även om det är få av de intervjuade som berör frågan om fotboja är det ändå rimligt att utifrån vad de berättar, och vad som framkommer i övrigt i intervjuerna, dra slutsatsen att upphörandet med användning av fotboja inom Sis i vissa avseenden kan ha lett till en sämre utslussning. Av Sis riktlinjer för LSU (Sis 2018, s. 28) framgår att ”elektronisk övervakning ska övervägas som ett hjälpmedel för att den dömda ska få möjlighet att vistas utanför ungdomshemmet”. Inget i intervjuerna tyder alltså på att detta uppfylls, inte ens i de fall där den intervjuade personalen är positiv till fotboja.

Slutligen nämns även att fotboja kan vara ett stöd för de unga att sköta sig vid utevistelser till hemmet på grund av att de kan ”skylla” på att de inte kan bryta mot de regler de har vid hempermissionen (gällande var de får vistas) eftersom det kommer att upptäckas. Återigen bör läsaren minnas att de unga själva inte intervjuats i denna studie, så det är personalen som uttalar sig å deras vägnar. Just detta var dock något som några av de intervjuade dömda i den tidigare studien själva tyckte var positivt med att ha fotboja (Pettersson 2017a). Eftersom det är den dömda själv som ska ansöka om fotboja så finns det inte heller någon överhängande risk för att det görs mot den unges vilja. En risk är dock förstås att det sätts som villkor för utevistelser som *ändå* hade blivit av utan fotboja och att det på det sättet ökar kontrollen av den unge på ett sätt som inte är avsett.

4.5 Efter verkställigheten har de dömda behov av daglig sysselsättning, en kontaktperson och ibland att flytta till en annan ort

Sis har inte ansvar för vad som sker efter verkställigheten men däremot för att vara med och planera detta, framför allt i samarbete med socialtjänsten. Samarbetet med socialtjänsten diskuteras separat och i detta avsnitt redovisas vad de intervjuade svarat på frågan om vad de unga behöver efter verkställigheten. Det framhålls att behovet är individuella, de unga behöver olika saker beroende på vilka problem de har och hur allvarliga problemen är. Ålder är också en faktor som har betydelse för vad som är viktigt och rimligt att sikta mot efter verkställigheten. En del av de dömda är fortfarande omyndiga när de frigges medan andra är myndiga och kanske till och

med myndiga sedan flera år tillbaka. Inte minst har detta betydelse för vart den unge ska flytta efter frigivningen, hem eller till någon form av eget boende, men även för vad en som är myndig måste kunna klara av i det dagliga livet (t.ex. ha ID-kort, veta hur man vänder sig till arbetsförmedling, försörjningsstöd om det behövs osv.).

Även om man menar att behoven är individuella finns det ett antal faktorer som nämns av nästan alla intervjudeltagare, och som också pekas ut som det de unga framför allt behöver. Dessa är daglig sysselsättning (framför allt skola, men även praktik eller jobb nämns), kontaktperson, någon form av stödboende och att flytta till en annan ort.

Att bristfällig skolgång är en tydlig riskfaktor för framtida kriminalitet är välkänt (Bäckman och Nilsson 2011; Bäckman 2017; Sandahl 2021). Unga placerade utanför hemmet har som grupp sämre skolresultat (Vinnerljung 2006; Höjer och Sjöblom 2011), vilket också gäller de dömda till slutet ungdomsvård. I tabell 4.3 redogörs för ett antal skolproblem.

Tabell 4.3 Självrapporterade skolproblem enligt ADAD-intervjuerna uppdelade på kön. Avser inskrivna år 2000–17 och enbart första domen till slutet ungdomsvård. Procent (N)

Skolfaktorer	Pojkar	Flickor	Totalt
Fullständigt betyg från åk 9 (endast de som gått ut 9:an)	46 (646)	36 (22)	46 (668)
Gått om en klass	26 (698)	32 (25)	27 (723)
Avstängd minst en gång ¹⁶	43 (694)	33 (24)	42 (718)
Skolkat i många ämnen	65 (704)	92 (25)	65 (729)
Mycket eller ganska viktigt att få hjälp med skola	66 (710)	48 (25)	65 (735)

En majoritet av de dömda anser själva att det är mycket viktigt, eller ganska viktigt, för dem att få hjälp med skolan. En tydlig majoritet uppger även att de skolkat i många ämnen. Nästan hälften av dem som gått ut nian har inte fullständigt betyg och cirka en fjärdedel uppger att de gått om en klass. Av de intervjuade har dessutom över 20 procent gått i särskola, cirka 50 procent haft specialundervisning och 14 procent anpassad skolgång. Som jämförelse med elever generellt visar Skolverkets statistik att läsåret 2017/2018 var det

¹⁶ Avser den unges egen uppfattning, inte formella beslut. Det innebär att även tillfällen i grundskolan (där avstängning inte är tillåtet) kan finnas med, förutsatt att den unge uppfattat att den varit avstängd (Sis 2011).

24 procent som gick ut nian som inte nådde kunskapskravet i minst ett ämne. Om detta är jämförbart med att, enligt ADAD-in intervjun, inte ha fullständigt betyg från årskurs nio är inte helt säkert men, oavsett om det är en snävare definition i intervjuerna för detta, så är andelen bland de dömda högre. En kategori för ”specialundervisning” förekommer inte i Skolverkets statistik men 5 procent hade läsåret 2016/2017 åtgärdsprogram i grundskolan och 0,9 procent anpassad studiegång. Andelen elever i grundsärskola har ökat något över tid men legat på ca 1 procent om året de senaste tio åren (Skolverket 2021). De dömda har alltså haft omfattande problem med sin skolgång innan de döms till sluten ungdomsvård, i vissa avseenden noteras mycket stora skillnader mot unga generellt utifrån uppgifter från Skolverket.

Under tiden vid institutionen har alla möjlighet att gå i skolan och det är något som det är stort fokus på under institutionstiden. Detta är också i linje med Sis riktlinjer för vården (Sis 2018). Det är också viktigt med en övergång till skola efter verkställigheten i de fall den unge ska fortsätta sin skolgång. Detta är något som ibland beskrivs fungera bra, ibland mycket dåligt. Huvudsakligen tycks de problem som hör samman med återgång till en planerad skola vara kopplade till tidpunkten den unges verkställighet avslutas, där de som skrivs ut innan sommaren eller mitt i en termin hamnar i limbo med risk för att ingen daglig verksamhet finns förrän efter flera månader. I dessa fall framhålls att det krävs tydlig planering från socialtjänsten för att hitta någon verksamhet fram tills den dömde kan börja skola för att inte daglig sysselsättning ska saknas. Av Sis (2018, s. 29) riktlinjer framgår att när ungdomar skrivs ut mitt i terminen är det särskilt angeläget att överväga om den dömde kan fullfölja delar eller hela utbildningen i en skola utanför Sis. I de fall personal diskuterat detta tycks inget sådan övervägande ha skett, men kanske har det varit praktiskt omöjligt av olika skäl och att det därför inte nämns i intervjun. I de fall den dömde inte ska gå i skolan efter verkställigheten krävs istället en planering för annan sysselsättning.

En annan form av stöd som de unga anses behöva är en kontaktperson som innebär ”en trygg stabil funktion att vända sig till” (ID 4). Intervjudeltagaren understryker att han då avser personer som ”inte dömer” (ID 4) och att det är en person som den unge kan vända sig till även om den har gjort fel. Den unge vet att den personen

”kommer kanske bli arg, besviken, ledsen, men kommer stå kvar” (ID 4). Det handlar alltså inte om ytterligare en myndighetsutövande kontrollfunktion som intervjudeltagaren efterfrågar, utan en mer renodlad stödperson. Det har också visats vara en viktig faktor för framgång att det finns ett pålitligt stöd efter vård utanför hemmet, oavsett om detta stöd är formellt eller inte (Dixon och Stein 2003).

Ett annat skäl som beskrivs till att de unga kan behöva en kontaktperson är att det blir *”skyddat”* att bo länge på institution *”alla som stöttar med skola och stöttar med allt som kan tänkas behövas så finns ju vi där. Och sen så är det bara färdigt och så ska man åka”* (ID 10). Det är därför viktigt med en brygga i form av att det fortfarande finns någon som är där och stöttar för att övergången ska bli mindre markant.

Många av de intervjuade identifierar även att de unga, som inte ska flytta hem (för vilka istället stöd till föräldrarna kan vara av betydelse), skulle behöva någon form av stödboende som en övergång efter verkställigheten. Det kan handla om en stödlägenhet eller exempelvis placering i ett familjehem. HVB är också en möjlighet men vissa är mer tveksamma till detta, bland annat för att de då placeras ihop (igen) med unga som oftast har liknande problem som de själva. Det blir på det sättet inte samma tydliga nystart som ett familjehem eller stödboende/lägenhet utgör.

Detta påminner alltså om motiveringen till varför de behöver en stödperson, att institutionstiden gör något med de unga och de är i behov av stöd inför en övergång till samhället utanför. Detta stämmer väl överens med forskning om så kallade totala institutioner (Goffman 2005) och dess påverkan på de intagna, oavsett om det handlar om exempelvis fängelser, ungdomsinstitutioner, missbruksinstitutioner eller låsta mentalsjukhus. Även i forskning om eftervård har det framhållits att övergången från en hårt kontrollerad och tydligt reglerad institutionstillvaro till en ostrukturerad och ibland förvirrande tillvaro utanför institutionen kan få de unga att återfalla (James m.fl. 2013). Ett annat skäl som lyfts för behovet av stödboende är relaterat till att komma tillbaka till sitt tidigare umgänge.

ID 13: Det kan vara svårt att bryta det där umgänget så att man skulle verkligen behöva kanske bo och tränas i att *”kan jag hålla mig ifrån och ta kontakt med mina gamla vänner?”* Och försöka skapa nya kontakter och då är det ju allt från fritidsföreningar till att kanske gå i en extern skola. Träffa nya klasskompisar och träna sig i att sköta det liksom på egen hand utan att vara så beroende av personal.

Stödbehovet (både i form av stödperson och stödboende) handlar alltså både om att klara av övergången till större eget ansvar, efter att ha befunnit sig i en tillvaro där mycket skötts åt dem, och att kunna hantera den nya friheten med allt vad det innebär av att klara av att inte återgå till gamla negativa vanor och umgängen. En annan aspekt av att inte ha stöd omkring sig som nämns är den ensamhet det kan innebära för den dömd. Det kan då vara viktigt att exempelvis bo i en stödlägenhet ”*där det finns personal som du kan prata med om du vill eller känner dig ensam, så har du i alla fall nån att tillgå när du behöver det*” (ID 3).

Slutligen identifierar de intervjuade att det för många av de unga skulle vara bra om de flyttade till en annan ort efter verkställigheten. Det kan handla både om personer med anknytning till kriminella nätverk, att de har en hotbild mot sig eller att folk på orten de bor på vet vad den unge har gjort och att det därför inte går att börja om på nytt där då hen är dömd på förhand. Framförallt handlar det om kriminella kamrater, oavsett om de ingår i ett kriminellt nätverk eller inte. Av de ADAD-intervjuer som genomförts framgår att en stor majoritet umgås med kamrater som begår brott och cirka en tredjedel umgås ganska mycket eller mycket med brottsliga kamrater. Samtidigt urskiljer flera av de intervjuade att det inte är lätt att byta stad eller ort.

Att upphöra med brott kan kräva att personen börjar uppfatta sig själv som en ny eller annorlunda person mot tidigare. Både för att uppnå och bibehålla denna nya uppfattning om sig själv som person kan det krävas att man fjärrar sig från sina tidigare vänner eller att man flyttar till en ny plats (Bushway och Uggen 2021). Glynn och Mayock (2019) pekar på att planeringen för de ungas eftervård på flera sätt är beroende av planeringen av var de ska bo, bland annat för att de unga har svårt att fokusera på andra insatser, som utbildning och arbete, om frågan om var de ska bo inte är löst. Den över-skuggade alltså på så sätt andra frågor. Att veta var man ska bo är förstås även centralt för att kunna planera var man exempelvis ska gå i skolan.

Flera av de intervjuade menar att de unga ofta inte själva riktigt förstår att de behöver komma till en annan plats. Ibland beskrivs de som lite naiva i detta avseende och att personalen försöker motivera dem till att inte flytta hem. Intressant nog var en slutsats från en tidigare studie, där även de unga intervjuades, att de unga ofta

uttryckte att de inte kunde flytta hem om de skulle lyckas med ambitionen att inte återfalla i brott (en ambition nästa alla uttryckte). Det var, tillsammans med att ha en sysselsättning, den vanligaste faktorn som de intervjuade ansåg behövdes för att de skulle klara av att förändra sitt liv i positiv riktning. Däremot talade den intervjuade personalen mycket sällan om detta som något de unga behövde, istället var man tydligt fokuserad på att de unga skulle hem och att det var där det behövde fungera (Pettersson 2017a). Kanske kan även den förändring som tycks ha skett till att färre skrivs ut till föräldrahemmet tolkas som ett tecken på en förändrad inställning hos personalen i denna fråga.

Sammantaget vill man alltså att det ska finnas ett planerat skyddsnät och en struktur runt de unga som är på plats i god tid innan de frigges och inte att *"man hör från socialtjänsten att 'ja men vi löser det vid frigivningen'"* (ID 3). Inte bara för att det inte ska uppstå ett vakuum inledningsvis och att insatser sedan kommer när den unge riskerar att redan ha återfallit (jämför Bateman 2013), utan även för att dålig framförhållning riskerar att motverka den motivation de unga kan ha till att förändra sin tillvaro. Det finns flera berättelser i intervjuerna där man menar att just detta har skett. Ett förslag som lyfts som svar på en fråga om vad man skulle vilja förändra för att utslussningen skulle bli bättre är att inrätta en form av frivårdsverksamhet för de dömda. Även om det kan påminna om att ha en kontaktperson så är en tydlig skillnad att de kontaktpersoner som de önskar att de unga ska ha inte skulle ha den tydliga myndighetsutövande rollen som en frivårdsinspektör har.

Flera av de intervjuade uttrycker en stor oro och frustration för att unga skrivs ut till ingenting. Som en av intervjudeltagarna uttrycker det *"man curlar inte banan för dem, för att det ska kunna gå bra i alla fall. Man sätter mer käppar i hjulet"* (ID 3). Att gå ut till sysslolöshet anses förödande, något som inte ens är lätt för unga som har det bättre förspänt, både vad gäller stöd och tidigare erfarenheter, än vad dessa unga har (Bushway och Uggen 2021). Ofta förväntas de unga i de fallen lösa detta (sysselsättning, struktur i tillvaron osv.) helt själva. Det finns dock undantag från detta när det istället har fungerat mycket bra och ett av dessa får avsluta detta avsnitt, som ett exempel på att det i slutändan också kan lösa sig bra. Det handlar om en ungdom som efter verkställigheten skulle börja

skolan, men först efter en månad. Tiden fram till skolan ordnade socialtjänsten en praktikplats åt honom.

ID 9: Där erbjöd de honom något väldigt konkret. Och det var möten och det var inte ditten och datten där precis. Så han frigavs en måndag. Jag tror att klockan tio på tisdagen skulle han vara på något möte med socialtjänsten och sen skulle de åka till den här biltvätten och kolla kläder och så där. Så det kändes som att de tog det på allvar. Han muttrade och tyckte att ”ja, men gud, kan jag inte få en vecka ledigt i alla fall”. Men nej. Smack så där! Så det kändes faktiskt väldigt bra. Ja. Så att då kände jag att de gjorde ... De hämtade hem sig riktigt bra där faktiskt. För först var det också så ... ”Nej, men han får söka eget sommarjobb och så där”, att ”nej, han är nog lite sent ute och så där”. De var liksom inte alls ... Och jag menar, [ohörbart] våra ungdomar har inte direkt ... Alltså, de har inte tillgång till dator och så där, så enkelt liksom. ”Nej, det finns inga. Och han ingår inte i den kategorin som kan få sommarjobb och så där”. Jag bara kände, ”men snälla någon, vilken kategori ska han ingå i då liksom?” Men sen rätt vad det är så bara smack, ”jo, men vi har fixat det här”.

Av citatet framgår att socialtjänsten från början inte var tillräckligt engagerade, utan just förväntade sig att den unge i stor utsträckning skulle klara av detta själv, men sedan ändrade sig. Behoven de unga har efter verkställigheten är tydligt relaterade till samarbetet med socialtjänsten och de intervjuades uppfattning om samarbetet med socialtjänsten och andra aktörer avhandlas därför närmast.

4.6 Samarbete med socialtjänsten och andra aktörer

Socialtjänsten är alltså en central aktör i planeringen av verkställigheten och i synnerhet i samband med utslussning och tiden efter verkställigheten. Det har framhållits att när vården är uppdelad på olika aktörer kan det leda till problem med koordineringen av vården (Harder m.fl. 2011). Som framgått har det också i en svensk kontext uppkommit sådana problem och lagen har vid flera tillfällen ändrats så att socialtjänstens ansvar i relation till dömda till slutet ungdomsvård tydliggjorts, liksom ansvarsfördelningen mellan Sis och socialtjänsten. Det framgår även av Socialstyrelsens (2020) handbok till socialtjänsten om barn som begår brott att socialtjänsten i princip alltid har skäl att uppmärksamma de dömda när verkställigheten ska upphöra. Socialtjänsten har kvar det övergripande ansvaret för den långsiktiga planeringen av insatser för den

dömde och Sis ska redan tidigt under verkställigheten etablera kontakt med socialtjänsten. En kontakt som intensifieras när verkställigheten närmar sig sitt slut och utslussningsverksamheten ska tillta samt planering för frigivning ska göras (Sis 2018).

Jag vill påminna läsaren om att socialtjänsten *inte* fått möjlighet att beskriva hur de uppfattar samarbetet kring de LSU-dömda i denna studie, vilka insatser de gör för dessa samt vilka möjligheter och svårigheter de möter i uppdraget. Det ska också sägas att de unga inte alltid vill ha kontakt med socialtjänsten, något som nämndes, men sällan diskuterades mer ingående i intervjuerna.

4.6.1 Samarbetet med socialtjänsten varierar men innebär fortsatt flera problem

De intervjuades inställning till samarbetet med socialtjänsten kan huvudsakligen sammanfattas i två spår, den ena är intervjuade som menar att det oftast eller alltid fungerar bra, den andra är intervjudeltagare som menar att det varierar stort. Ibland fungerar det bra och ibland inte alls. Några av intervjudeltagarna berättar till och med om att socialtjänsten anmälts till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) av institutionen i vissa fall där de inte planerat något alls för unga som skrivs ut, trots att institutionen menar att det är uppenbart att de är i stort behov av fortsatt stöd.

De intervjuade har ägnat mer utrymme åt att beskriva eventuella problem i relation till socialtjänsten än när det fungerat bra, vilket troligen är en följd av att i de fall det fungerar bra upplevs inte samma behov av att diskutera detta. Det ska dock inte tolkas som att majoriteten av kontakterna med socialtjänsten är problematiska. Några sådana mer kvantitativa slutsatser är inte möjligt att göra utifrån dessa intervjuer. Av de ADAD-ut intervjuer¹⁷ som genomförts framgår däremot att 70 procent av de unga har haft besök av socialtjänsten åtminstone vid ett tillfälle under verkställigheten. I 30 procent av placeringarna bedömer personalen att kontakten med socialtjänsten varit dålig, eller mycket dålig. Det betyder att samarbetet med socialtjänsten enligt personalen har brister för en betydande del av de unga.

¹⁷ En intervju som görs när den dömda skrivs ut från institutionen med frågor om tiden vid institutionen.

Sammanfattningsvis kan sägas att när personalen menar att kontakten med socialtjänsten fungerat bra beskrivs det som att socialtjänsten är med redan från början, visar ett engagemang i den unge och har en tydlig planering för insatser efter verkställigheten som finns på plats i god tid innan verkställigheten avslutas. Flera av de intervjuade menar att kontakten med socialtjänsten har blivit bättre de senaste åren, både för att socialtjänstens roll blivit tydligare (och mer tvingande enligt vissa) och att de själva blivit bättre på att ”jaga” socialtjänsten i dessa ärenden och att de ställer högre krav på socialtjänsten sedan lagändringarna kommit. Även det faktum att socialtjänstens ansvar tydliggjorts i riktlinjer internt inom myndigheten anses av några ha betydelse för denna förändring.

Den centrala betydelse socialtjänsten anses ha, och hur olika det kan se ut för de unga i detta avseende, synliggörs i hur en av de intervjuade sammanfattar kontakterna med socialtjänsten som att socialtjänsten både kan *”välja att skita i ungdomar som faktiskt behöver stöd”* (ID 11) samtidigt som det också finns de som beskrivs som *”fantastiska, engagerade, som kommer hit och träffar dem”* (ID 11). Men det som beskrivs som ”drömscenariot”, med en socialtjänst som är engagerade och håller kontakten genom verkställigheten, även om det blir mer i slutet, menar intervjudeltagaren tyvärr inte är så vanligt för de LSU-dömda, och det finns fler som håller med om det. Vilka problem är det då man upplever från personalens sida när det inte fungerar?

En situation som flera av de intervjuade nämner är skillnaden för LSU-dömda jämfört med LVU-placerade i och med att det vid LVU-placeringar (som utgör merparten av placeringarna vid särskilda ungdomshem) finns en ansvarig socialsekreterare och placeringen görs på socialnämndens uppdrag. Även om många av de dömda till LSU tidigare varit föremål för insatser inom socialtjänsten (frivilliga eller genom LVU) har inte alla varit det. I de fall socialtjänsten inte har varit involverad i den unges liv (genom eget beteende eller på grund av omsorgsbrister) menar de intervjuade att det brukar vara svårare att få till en kontakt med socialtjänsten. Av betydelse anses även vara om den unge får ett LVU efter den slutna ungdomsvåren då socialtjänsten i dessa fall är mer engagerad, vilket förstås är en rimlig följd av ett sådant beslut.

En annan situation som beskrivs för de LSU-dömda är att personalen uppfattar att socialtjänsten ibland har en tendens att

”backa” i relation till LSU-placeringar. Ett uttryck för att de inte anser att de har samma ansvar för LSU-dömda som för andra unga. Detta beskrivs även som en del i att socialtjänsten ibland bara vill komma in i slutet, precis före frigivning, och alltså inte vara med i planeringen av vad som ska komma efter verkställigheten från start. En av de intervjuade beskriver hur *”de [socialtjänsten] menar att ’nu är han ert ansvar. Vi kan höras i slutet.’ Och sen har de bytt handläggare. De byter handläggare väldigt ofta för ungdomarna”* (ID 11). Hon fortsätter beskriva hur det är som *”att de kopplar av”* (ID 11) när det blir ett LSU och hon tror att det bland annat har med arbetsbördan att göra. Liknande problem kan dock uppstå även med LVU-placeringar och socialtjänsten har en förväntan om att den unge ska gå *”det här och det här och det här programmet. Så kommer de ut ungefär som att man stoppar in ungen i en tvättmaskin. Det här ska han göra och sen så ska han ut, och då är han klar. Det funkar inte riktigt så med behandling”* (ID 11).

Ibland sammanlänkas att socialtjänsten tycks backa med att de uppfattar att det inte finns ett intresse att satsa resurser på dessa unga. Att socialtjänsten backar eller inte är villiga att satsa resurser tror en del av de intervjuade hör samman med hög belastning och allmän resursbrist inom socialtjänsten.¹⁸ En besparing som på kort sikt kan vara motiverad, men som riskerar att på samhällsnivå blir en större kostnad i det långa loppet (Evans-Chase och Zhou 2014; Mendes och Snow 2016). Ytterligare ett problem med om socialtjänsten inte förmedlar att de är engagerad i dessa unga är att risken är att de unga inte upplever sig delaktiga i insatserna, något som är viktigt för exempelvis kvaliteten på dessa (Glynn och Mayoock 2019). Nedan intervjudeltagare tror, utöver att det kan vara en besparing, att det dessutom kan vara en lättnad för socialtjänsten när en ungdom döms till LSU.

ID 9: Ja, men lite grann det här att man helt enkelt har avskrivit ärendet, och jag tänker också att det har säkert att göra med ... ”Oh, vad skönt, nu är han där på LSU, och då kan vi pausa hela det här.” Det har hänt, och där man då har fått säga att ”nej, men ni har ett ansvar och vi måste prata om den här ungdomen.”

Det senare intervjuatet anknyter till ytterligare ett problem som urskiljs i intervjuerna, att socialtjänsten enligt personalen ibland har

¹⁸ En annan förklaring som återkommer är att det beror på den enskilda socialsekreterares engagemang.

dålig kunskap om vilket ansvar de har för LSU-placerade. Några av de intervjuade berättar att de återkommande får informera socialtjänsten om deras skyldigheter, en av de intervjuade har exempelvis ett standardiserat mail med information som hon skickar i dessa fall. En annan berättar att för *”många har man fått skicka socialtjänsten riktlinjer där det står deras ansvar. För att de inte riktigt har koll på deras roll att de ändå ska fortsätta vara involverade i ungdomen. Så många gånger får man jaga lite”* (ID 10).

Ett problem som återkommer i intervjuerna är att kontakten med socialtjänsten på flera sätt blir svårare och sämre när de unga skrivs ut efter att de fyllt 18 år och alltså är myndiga. I lagstiftningen framgår inget som innebär att socialtjänstens ansvar upphör för dessa i och med att de blir myndiga innan utskrivning. Men att ansvaret delvis skiftar karaktär när socialtjänsten ska ha kontakt med myndiga personer faller samtidigt inom ramen för att de har ett särskilt ansvar i relation till omyndiga. Flera av de intervjuade menar att det egentligen är bättre att den unge frigges innan den fyllt 18. Utöver att de intervjuade uppfattar att socialtjänsten ibland är mindre intresserad och engagerad i myndiga så urskiljs att ett problem är att det då ställs krav på de unga att själva kontakta socialtjänsten och att socialtjänsten inte vill att institutionen är involverad i frågan lägre.

Ibland har man också *”kommit på”* att den unge har fyllt 18 år sent i processen, trots att man hela tiden vetat när den är född och myndighetsåldern inte uppnåddes ens i nära anslutning till frigivningen, *”han har varit fyra år på LSU, och tre veckor innan frigivning kommer ni på att han är 20”* (ID 1) som en av de intervjuade beskriver det. Även en annan av de intervjuade beskriver ett sådant fall, och de problem det innebar för utslussningen av den unge. Det ledde till att allt som var planerat föll. Hon beskriver att *”det var [ohörbart] uppjobbat och det var kontaktperson inblandat och avdelningen hade jobbat jättemycket med den planeringen tillsammans med socialtjänsten och sen så. ’Men oj han tillhör inte oss längre’”* (ID 2). Man försökte lämna över till vuxenavdelningen men det var för sent eftersom man upptäckte det bara några dagar innan frigivningen, något intervjudeltagaren menar att man borde *”kommit på lite tidigare”* (ID 2).

De intervjuade beskriver både problem med överlämning mellan enheter inom socialtjänsten (vilket också beskrivs mer generellt vid byte av socialsekreterare, oavsett skäl) och att allt man kommit över-

ens om med enheten som har hand om dem som är under 18 år inte gäller längre när vuxenenheten tar över. Exakt ålder vid utskrivning finns inte i materialet men en uppskattning utifrån år vid inskrivning plus strafftid visar att ca hälften av de dömda är över 18 när de skrivs ut. Det kan alltså konstateras att för en stor del av gruppen dömda till LSU är kontakten med socialtjänsten potentiellt extra problematisk eftersom de har blivit myndiga innan de skrivs ut.

Eftersom socialtjänstens arbete med denna grupp unga här endast studerats genom hur *andra* uppfattar deras arbete, samtidigt som de är en viktig aktör runt de unga, skulle det vara värdefullt i framtiden med studier där socialtjänsten står i fokus.

4.6.2 Samarbetet med andra aktörer handlar framför allt om skolan

Det är utifrån intervjuerna tydligt att socialtjänsten är den viktigaste aktören personalen samarbetar med, men på en direkt fråga från mig anges även en del andra aktörer. Den som oftast nämns är skolan. Här är det dock inte främst den personalkategori som jag intervjuat som har dessa kontakter utan det faller snarare på skolpersonalen inom Sis, oftast en SYV-konsulent vid institutionen. Det är därför svårt att säga något mer i detalj kring hur dessa kontakter fungerar utifrån intervjuerna. Huvudsakligen tycks man dock uppfatta det som att kontakterna fungerar bra, även om det finns en del avvikande åsikter. Ibland har hemskolan inte önskat få tillbaka den unge, som kanske ”*ställt till kaos fem av fem dagar i veckan*” (ID 9). På samma sätt som personalen resonerar kring att de unga kan behöva komma till en ny ort, menar vissa att det kan vara bra med en nystart vad gäller skolan. Det kan finnas fördelar för de unga om de börjar i en ny skola menar man. Som framgår ovan kan det bli problem i relation till socialtjänsten om den unge är myndig när hen skrivs ut. I samband med skolfrågor har tidigare nämnts att det kan bli problem om den unge skrivs ut exempelvis mitt i en termin, men det visar sig även att ålder kan ha betydelse för möjligheten att börja en passande utbildning inom vuxenskolan. Detta sker då den unge är precis på gränsen mellan att den ska gå i vanligt gymnasium men det anses mer passande att den börjar på en vuxenutbildning, exempelvis för att den unge kommer att vara så pass mycket äldre än de övriga eleverna. Eftersom skolan är en så viktig del i framtida möjligheter till arbete

och i att kunna förändra sin tillvaro bort från kriminalitet vore det av intresse att se närmare även på denna aktör i relation till utslussningen av dessa unga.

5 Registerstudie med LSU-dömda intagna vid Sis 1999–2017

5.1 Beskrivning av metod och material: Registerstudien

Denna studie utgör en fortsättning på en tidigare studie där material med uppgifter om lagförda 1999–2006 ingår (Pettersson 2017a). Detta material har kompletterats med data om intagna vid Sis 2007–17. Dessa följs upp i återfall i brott till och med 2020. Eftersom studien bygger vidare på en tidigare undersökning behöver samma avgränsningar göras i det nya materialet. Den tidigare studien var avgränsad till att omfatta de med en strafftid om max tre år (utifrån beslut om tillräckligt lång uppföljningstid). Det innebär att de med de allra längsta straffen inte återfinns i analysen. De är dock få (37 personer över hela tidsperioden). Då det är en studie i återfall i brott är även utvisningsdömda exkluderade. Eftersom Sis använder sig av eget samordningsnummer för personer utan svenskt personnummer kan dessa inte hittas i Brås lagföringsregister. Studien är alltså begränsad till personer med svenskt personnummer. Vissa av de unga kan ha avlidit mellan verkställighetens slut och uppföljningen. Uppgifter om dödsfall finns inte i studien då detta hade krävt uppgifter från ytterligare ett register. Uppföljningstiden som redovisas här är ett, två och tre år och det bedöms som att få av de som ingår i studien har avlidit inom denna tidsperiod, även om det inte kan uteslutas att så har skett i vissa fall.

Uppgifter om vilka institutioner och typ av avdelningar de dömda varit placerade vid har hämtats från Sis. Även vad de unga skrivs ut till (föräldrahemmet, HVB-hem osv.), samt uppgifter om avskiljningar, avvikningar, utevistelser/permissioner, ålder, tidigare placering vid särskilt ungdomshem och avtjänad strafftid vid Sis. Även de

ADAD intervjuer som genomförs vid *inskrivning* och *utskrivning* vid Sis finns tillgängliga (ADAD-in och ADAD-ut).

Från lagföringsregistret hämtas uppgifter om brott i LSU-domen, tidigare lagförd brottslighet och återfall i brott. *Kodning av huvudbrott* i domen framgår av Appendix 1. Brottskategorier som dominerar inom samlingskategorier (till exempel att grov misshandel dominerar i misshandelskategorin) redovisas i den löpande texten vid resultatredovisningen. *Tidigare brott* följer Brottsförebyggande rådets egen kategorisering i brottskategorier. *Återfall* i brott mäts som återfall i ny lagföring (datum för lagföringsbeslut) efter utskrivning inom en viss tid (ett år, två år osv.). Detta ska alltså inte jämföras med att alla brott som *begåtts* inom den aktuella uppföljningsperioden ingår, då brott som begåtts inom ett år kan komma att lagföras efter uppföljningsperiodens slut. Olika brott kan ha olika tid mellan brottsdatum och lagföringsdatum (Brå 2017) och kan därför ha olika stor risk att hamna utanför mätningen av återfall.

I vissa fall har det inte gått att identifiera en LSU-lagföring i lagföringsregistret (7 procent). För dessa har huvudbrott i domen hämtats från uppgifter om brottstyp i data från Sis. Detta gäller för både det gamla och nya materialet men av lite olika orsaker. I det gamla finns inte överrätterna med. I de fall en person friats i tingsrätt men sedan fällts i hovrätten eller Högsta domstolen finns domen inte med i lagföringsregistret. I det nya materialet finns koppling mellan de rättsliga instanserna med, men det visade sig att denna koppling inte var kvalitetssäkrad (vilket Brå informerat om) och att kopplingen inte alltid fanns. Utifrån datum för inskrivning och utskrivning vid Sis har både tidigare lagföringar och senare lagföringar kunnat kodas för dessa personer så det påverkar endast huvudbrott i LSU-domen och det får antas att uppgifterna från Sis är korrekta i dessa fall.

Det kvantitativa materialet redovisas deskriptivt vid beskrivning av gruppen och dess brottslighet före och i domen. Materialet används även i den kvalitativa delen för att deskriptivt illustrera vissa frågor. För att undersöka vilka faktorer som är förknippade med högre respektive lägre återfall genomförs logistiska regressioner som beskrivs närmare nedan.

5.1.1 Logistisk regression för att undersöka sambandet mellan vissa faktorer och återfall

I syftet ingår att undersöka vilka faktorer som har samband med återfall i brott hos de dömda unga. För dessa analyser har logistisk regression valts eftersom utfallet (återfall i ny frihetsberövande påföljd) är dikotomt (noll-ett). Linjära regressioner har genomförts som en form av sensitivitetstest.¹⁹ Analyserna görs enbart för pojkar då antalet flickor bedöms vara för få. Val av utfallsvariabel och variabler som ingår i regressionen redogörs för nedan. Analyserna utgår ifrån de dömdas första dom till slutet ungdomsvård och de som har fler än en LSU-dom ingår alltså bara som en observation (de senare domarna utgör däremot återfall i brott). Regressionerna är kontrollerade så att inte problem med multikollinearitet förekommer.

Vid logistisk regression jämförs en grupps odds jämfört med en referensgrupps odds. Utfallet redovisas som oddskvoter. Detta är ett mått på om en faktor har en högre eller lägre risk (odds) för ett visst utfall i relation till en referenspopulation, i detta fall risken för att återfalla i brott. Detta uttrycks i över- eller underrisker, där värden över 1 innebär en överrisk och värden under 1 en underrisk jämfört med referenspopulationen. Vid multipel logistisk regression tas hänsyn till flera faktorer samtidigt och den oddskvot som redovisas för en faktor är efter att övriga faktorer i modellen kontrollerats för.

Beroende variabel

Återfall i brott som lett till ny frihetsberövande påföljd inom två år efter avslutad verkställighet.

Uppföljningstiden två år valdes av två skäl. 1) Det är i stort sett lika många av pojkarna som kan följas upp i två år som i ett år (skiljer på två individer) och då är den längre uppföljningstiden att föredra. 2) Vid uppföljning i tre år blir bortfallet visserligen bara något högre (97 procent kan följas upp) men bortfallet blir skevt då samtliga de

¹⁹ Vid dessa har i första hand kontrollerats att samma variabler är signifikanta samt att de har samma riktning. Därefter har stämts av att rangordning av R2 och effektstorlek är ungefär densamma i modellerna. De linjära regressionerna uppfyller dessa kriterier med två undantag, i *modell 2*, där alla variabler ingår, blir sexualbrott *inte* signifikant medan straffid i dagar *blir* signifikant. Båda dessa ligger dock nära under/över signifikanta nivåer i de logistiska regressionerna varför de logistiska regressionerna trots detta bedöms som stabila.

som faller bort mellan två och tre år tillhör den senaste perioden (2011–17) för vilken bortfallet blir 12 procent. Eftersom återfall i brott skiljer sig mellan perioderna är detta en variabel som bör ingå i analysen och ett skevt bortfall är därför mindre lämpligt.

Ny frihetsberövande påföljd valdes för att det för denna grupp unga med hög risk för återfall är rimligt att se på återfall i *allvarligare brottslighet*. Utifrån ett livsloppsperspektiv kan upphörande med brott ses antingen som en tidpunkt när en person slutat att begå brott eller som en process som leder fram till upphörande (Carlsson 2014; Carlsson och Sarnecki 2015). Utifrån ett processperspektiv är det möjligt att förstå återfall i brott, men i *mindre allvarlig brottslighet*, som en delvis lyckad utveckling för dömda till sluten ungdomsvård, och ett led i en process att upphöra med brott. Återfall i ny allvarliga brottslighet är därför ett mer rättvisande mått i denna studie. De slutliga modellerna har dock testats även med utfallsvariabeln *återfall i brott som lett till nytt domslut inom två år* (ej redovisade). Även om estimaten kan skilja sig något i styrka mellan dessa modeller (jämförelser man dessutom bör undvika, se Mood 2010) är resultaten desamma vad gäller både riktning och vilka faktorer som är signifikanta och slutsatserna hade blivit samma med det utfallsmättet.

Oberoende variabler

Bivariata analyser visade att flera av de möjliga variablerna till regressionerna inte korrelerade med återfall i brott. Detta gäller exempelvis för vad man skrivs ut till. Dessa har därför inte tagits med i de slutliga regressionerna, men redovisas i tabell 1 i Appendix 2. Resonemangen kring dessa redovisas i Appendix 3. I vissa fall, såsom tid inskriven vid Sis, har även icke-signifikanta variabler behållits eftersom de är viktiga som kontroller. Regressionerna har testats även med de variabler som sedan togs bort, för att se om dessa kunde anses vara betydelsefulla. I regressionerna ingår både faktorer som hör samman med tiden före institutionstiden och faktorer som skett under institutionstiden. Frekvensfördelningar av de oberoende variablerna framgår av tabell 2 i Appendix 2.

Variablerna mäts på följande sätt:

Tidigare domslut: Dummyvariabel (nej referenskategori).

Tidigare LVU-placering vid Sis: Dummyvariabel (nej referenskategori).

Ålder vid första lagföring: Dummyvariabel kodad som 15 år respektive över 15 år (referenskategori) vid första lagföringen.

Ålder i år vid intagning till Sis: Dummyvariabel indelad i kategorierna 15 och 16 samt 17+, med 15 och 16 år som referenskategori. Åldersvariabeln är skevt fördelad med få som är 15 år respektive 18 år eller äldre vid inskrivning vid Sis. Återfallsfrekvensen för 15 och 16 åringar är lika liksom för dem som är 17 år och äldre, men den skiljer sig åt mellan dessa grupper. Utifrån intervjuerna tycks att vara över 18 vid utskrivning innebära speciella svårigheter och många av dem som är 17 vid inskrivning är troligen över 18 vid utskrivning.

Huvudbrott i domen: Huvudbrott i domen delas in i följande koder: mord/dråp, misshandelsbrott, rån och sexualbrott. Detta görs utifrån en avvägning av att få större kategorier samt att brottstyper som visar högre eller lägre samband med återfall ska vara med som dummy. Detta gör ”övriga brott” till referenskategori.

Tidsperiod den unge är dömd: För att undersöka förändring över tid har materialet delats in i tre tidsperioder, 1999–2004, 2005–10, 2011–17. Samma perioder som används i analysen i övrigt används även i regressionerna men har dummykodats och 1999–2004 är referenskategori.

Frigiven från: Typ av avdelning den unga frigges från 1) Öppen eller utslussningsavdelning (referenskategori) 2) Slutet/låsbar samt avdelningar med både låsbara och öppna platser. Kategoriseringen av den senare gruppen till låsbara avdelningar följer tidigare resonemang kring placeringar vid avdelningar med både öppna och låsta platser (Pettersson 2017a).

Antal dagar inskriven vid Sis.

Avskild under verkställigheten: Dummyvariabel (nej referenskategori).

Avviken under verkställigheten: Dummyvariabel (nej referenskategori).

5.1.2 ADAD intervjuer

I ADAD:s inskrivningsintervjuer, som görs i början av påföljden, svarar de unga på frågor om problem de upplevt inom nio områden.²⁰ Intervjuerna görs av personal vid Sis och är framför allt till för att vara ett stöd i bedömningen av behov av olika insatser för de unga. Förutsatt att den unge ger sin tillåtelse finns de dock även tillgängliga för forskning.

I denna rapport kommer bland annat de intervjuarskattningar av behov av hjälp inom de olika områdena att användas. Detta är sammanfattande bedömningar som intervjuaren gör utifrån en sammanvägning av den unges svar på enskilda frågor för vilka intervjuaren gör en skattning av problemnivån i intervjuaren, samt den unges egen bedömning av problem och behov av hjälp inom området. Hur denna sammanvägning går till framgår av Sis manual (Statens institutionsstyrelse 2011). Skattningarna går från 0–9 med nedanstående översättning av nivå av problem (se figur 5.1). I Appendix 4 redovisas en bortfallsanalys av ADAD-intervjuerna.

Figur 5.1 Skattningsskala av behov av stöd i ADAD-in

Intervjuarens skattningsskala	
0–1	Inga reella problem – behöver inte ytterligare hjälp
2–3	Obetydliga/lätta problem – ytterligare hjälp troligen inte nödvändig
4–5	Måttliga/lindriga problem – viss hjälp önskvärd
6–7	Betydande/ansenliga problem – hjälp är nödvändig
8–9	Avsevärda/utomordentligt stora problem – hjälp är absolut nödvändig

Källa:(Statens institutionsstyrelse 2011, s. 13).

²⁰ Familj, skola, hälsa, psykisk hälsa, alkohol, droger, brottslighet, vänner och fritid samt arbete.

5.2 Beskrivning av de dömda och återfall i brott

I denna del ges inledningsvis en övergripande beskrivning av de dömda redovisad över tid. Därefter redovisas återfall i brott deskriptivt och, avslutningsvis, resultaten av de logistiska regressionerna.

5.2.1 De dömda har en omfattande problematik bakom sig

De dömda till LSU har före domen ofta varit föremål för socialtjänstens insatser, både frivilliga och genom tvång. Uppgifter finns tillgängliga om vilka som varit placerade vid Sis före domen vilket framgår av tabell 5.1.

Tabell 5.1 Andel av de dömda som tidigare varit placerade vid ett särskilt ungdomshem genom LVU. Uppdelningen i tidsperioder gäller endast pojkar. Procent

LVU-placerad vid Sis före domen	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Nej	46	51	45	48	60
Ja	54	49	55	52	40
Summa	100	100	100	100	100
N	492	470	357	1 319	42

Nästan hälften av de som avtjänat en LSU-dom vid ett särskilt ungdomshem har redan före domen varit placerad vid Sis genom LVU. Inga större skillnader mellan tidsperioderna föreligger, även om något färre var placerade före domen under åren 2005–10. Det är alltså tydligt att de dömda i hög utsträckning haft så allvarliga beteendeproblem före domen att de varit föremål för ett tvångshändertagande med placering på låst institution. Flickorna har dock varit placerade i något lägre utsträckning än pojkarna.

En del av de unga kan antas vara LSU-placerade på grund av det aktuella brottet istället för att vara häktade. I den tidigare studien visade sig dock majoritet av LVU-placeringarna ha skett minst tre månader före att den dömde började avtjäna sin LSU-dom och cirka 40 procent av de dömda bedömdes ha en tidigare LVU-placering som inte var kopplad till den kommande LSU-domen (Pettersson 2017a). Data saknas i denna studie för att göra liknande kontroll för åren 2007–17 men, givet att nivåerna är så lika över perioden, finns

ingen anledning att anta att detta inte fortfarande gäller. Ålder vid första LVU är också tydligt lägre än vid LSU-domen (15,5 jämfört med 17,2 år), vilket talar för att det framför allt handlar om LVU-placeringar som inte är relaterade till domen. Eftersom flickornas brott visar sig vara något mindre allvarliga än pojkarnas, (se tabell 5.4) är det möjligt att detta också delvis förklarar skillnaderna mellan flickor och pojkar, då de i lägre utsträckning kan antas ha blivit föremål för häktning i samband med brottet.

Ytterligare information om vilka problem de dömda har bakom sig kan erhållas genom de ADAD-in intervjuer som genomförs vid inskrivning med de unga. Andelar som är i stort behov av hjälp inom olika områden enligt de intervjuarskattningar som görs framgår av tabell 5.2.

Tabell 5.2 Andel av de intervjuade (flickor och pojkar) där intervjuaren bedömer att det är nödvändigt, eller absolut nödvändigt, med hjälp inom området. Procent

Nödvändigt/absolut nödvändigt med hjälp	2000-04	2005-10	2011-17	Totalt
Fysisk hälsa	7	4	4	5
Skola	41	36	34	37
Arbete	13	15	16	14
Fritid och vänner	38	25	19	28
Familj	14	16	14	15
Psykisk hälsa	32	26	19	26
Brott	66	54	46	56
Alkohol	23	17	9	17
Narkotika	34	23	25	27
N²¹	254	273	214	741

De intervjuade har störst behov av hjälp inom området brottslighet följt av skola. Ungefär en fjärdedel har även stort behov av hjälp med narkotikaanvändning, en faktor som tidigare forskning visat vara förknippad med högre risk för återfall. Likaså inom områdena fritid/vänner och psykiska besvär bedöms det för cirka en fjärdedel vara nödvändigt eller absolut nödvändigt med hjälp. Några aktuella jämförande siffror med unga i befolkningen generellt finns inte, men en tidigare jämförelse med ett representativt urval av unga intervjuade 2009-10 visar att skillnaderna mellan placerade vid Sis och

²¹ Visst internt bortfall på vissa variabler förekommer men det handlar om enstaka individer.

övriga unga är mycket stora (Ybrandt och Nordqvist 2015). Detta gällde även vid en jämförelse med LSU-dömda, vilka hade en mycket likartad problembild som de som placerats vid Sis genom LVU (Pettersson 2017a). Generellt är gruppens problem relativt likartade över tid. Den förändring som kan urskiljas är att de dömda över tid bedöms ha ett något mindre hjälpbehov.

En viktig faktor både för att åskådliggöra gruppens problemtyngd och för deras risk för återfall är tidigare brottslighet. Tidigare brottslighet framgår av tabell 5.3.

Tabell 5.3 Andel med tidigare domslut, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse samt vissa brottstyper över tid. Avser samtliga verkställigheter. Uppdelning i tidsperioder görs enbart för pojkar. Procent

Tidigare brott	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Tidigare domslut	74	68	62	68	57
Tidigare strafföreläggande	19	11	8	13	7
Tidigare åtalsunderlåtelse	36	25	26	29	21
Tidigare våldsbrott	52	52	44	50	36
Tidigare narkotikabrott	20	22	33	24	17
Tidigare stöldbrott	56	43	35	46	40
Tidigare trafikbrott	28	20	16	22	5
N	492	470	357	1 319	42

Som framgår har gruppen, trots att de alla är under 18 år vid brottet de dömts till LSU för, en omfattande tidigare brottslighet. Inte minst har de en hög andel tidigare våldsbrott. Över tid har dock de dömdas tidigare brottsbelastning minskat, med undantag för narkotikabrott. Detta är i linje med utvecklingen av ungdomsbrottsligheten generellt (Brå 2020a; Bäckman m.fl. 2020). Denna grupp av tungt belastade unga följer alltså en generell trend avseende brottslighetens utveckling hos unga. Flickorna har mer sällan än pojkarna begått brott före domen till slutet ungdomsvård.

Medelålder vid de unga pojkarnas första lagföring är i genomsnitt 15,8 år och är något högre i slutet av perioden (16,0 år jämfört med 15,7). Flickorna är i genomsnitt 16,9 år vid sin första lagföring. Det vanligaste brottet i den första lagföringen är för pojkars våldsbrott (inkl. mord/dråp), vilka utgör 26 procent. Därefter följer stöldbrott inklusive snatteri (24 procent) samt rån (23 procent). För flickorna

är den vanligaste kategorin vid den första lagföringen stöldbrott, vilka utgör 29 procent. Därefter följer våldsbrott med 25 procent och rån med 18 procent. Pojkarnas första lagförda brott är alltså allvarligare än flickornas, vilket även understryks av att flickornas stöldbrott domineras av snatterier vilket inte är fallet för pojkarnas stöldbrott.

5.2.2 De dömda har huvudsakligen dömts för våldsbrott, framför allt rån

De brott de unga dömts för som huvudbrott i domen framgår av tabell 5.4.

Tabell 5.4 Huvudbrott i domen. Avser samtliga verkställigheter. Uppdelning på olika tidsperioder görs enbart för pojkar. Procent

Huvudbrott i LSU-domen	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Mord/dråp (inkl. försök)	5	6	7	6	7
Grov misshandel (inkl. misshandel och försök)	22	26	11	20	12
Rån (inkl. försök)	50	38	46	45	46
Stöld (inkl. försök)	7	2	3	4	7
Mordbrand (inkl. försök)	2	4	4	3	14
Sexualbrott (inkl. försök)	4	13	18	11	0
Övergripp i rättssak	3	3	1	2	2
Narkotikabrott	2	3	3	3	2
Olaga frihetsberövande/människorov	2	2	4	3	0
Övriga brott	3	3	4	3	10
Summa	100	100	100	100	100
N	491	469	356	1 316	42

Rån är det vanligaste huvudbrottet för pojkarna och gruppens brottslighet domineras stort av olika former av våldsbrott. Andelen rån och grov misshandel är något lägre i slutet på perioden medan sexualbrott och mord/dråp har ökat. Ökning av sexualbrott (vilken domineras av våldtäkter) hör sannolikt samman med förändrad lagstiftning 2005 där våldtäktsbegreppet utvidgades. Även flickornas huvudbrott i LSU-domen domineras av rån. Andelen grov miss-

handel är lägre än för pojkar, medan andelen mordbrand och stölder är högre. Vid denna jämförelse bör man dock minnas att de allra grövsta brotten inte finns med, vilket framför allt gäller för pojkarna (ytterst få flickor har över tre års strafftid).

Ålder vid inskrivning vid Sis i den undersökta gruppen är i genomsnitt 17 år för både pojkar och flickor, något som inte förändrats över perioden. Den genomsnittliga strafftiden för pojkar är 8,8 månader och för flickor 7,9 månader medan medianen är åtta månader för pojkar och sex för flickor. Tiden avtjänad vid Sis är cirka en månad kortare (något mer för pojkarna vilket troligen beror på fler och längre häktningsavräkningar på grund av generellt grövre brott). Inga tydliga skillnader över tid förekommer. Man ska dock återigen minnas att de längsta straffen är exkluderade i detta material, av vilka en stor majoritet gäller pojkar. Även om gruppen är liten innebär det att bland samtliga LSU-dömda bör pojkar alltså ha ännu något längre strafftider än flickor.

5.2.3 Många av de dömda återfaller i brott men färre än hälften i lika allvarlig brottslighet som brottet i LSU-domen

De personer som ingår kan följas upp i brott olika lång tid eftersom de varit utskrivna från Sis olika länge under uppföljningsperioden. En relativt stor andel av de dömda kan följas upp i tre år, 97 procent.²² Därför redovisas de dömdas återfall efter ett, två och tre år. Omfattningen av gruppens återfall i nya lagföringar framgår av tabell 5.5.

²² Detta bortfall är som tidigare nämnts skevt då det helt kan hänföras till den sista perioden.

Tabell 5.5 Andelen som återfallit i ny lagföring, ny lagföring för brott som lett till frihetsberövande påföljd samt återfall i lagfört våldsbrott (inkl. mord/dråp)²³, rån och narkotikabrott. Avser samtliga verkställigheter. Andel över tid redovisas endast för pojkar. Procent

Återfall i brott efter frigivning	Pojkar 1999-2004	Pojkar 2005-10	Pojkar 2011-17	Pojkar totalt	Flickor
Inom ett år					
Nytt domslut	46	38	32	40	21
Ny frihetsberövande påföljd	23	20	13	19	0
Återfall i våldsbrott (inkl. mord/dråp)	19	17	8	15	10
Återfall i rån	11	10	7	10	0
Återfall i narkotikabrott	20	21	25	22	7
N	492	470	357	1 319	42
Inom två år					
Nytt domslut	66	60	54	60	36
Ny frihetsberövande påföljd	42	34	26	35	5
Återfall i våldsbrott (inkl. mord/dråp)	33	28	16	27	21
Återfall i rånbrott	20	16	12	16	2
Återfall i narkotikabrott	36	37	44	38	19
N	492	470	355	1 317	42
Inom tre år					
Nytt domslut	74	71	62	70	40
Ny frihetsberövande påföljd	50	41	36	43	5
Återfall i våldsbrott (inkl. mord/dråp)	40	36	24	34	24
Återfall i rånbrott	24	19	16	20	2
Återfall i narkotikabrott	46	47	52	48	21
N	492	470	315	1 277	42

Pojkarna återfaller i betydligt högre utsträckning än flickorna, vilket är i linje med återfall generellt (Brå 2017; Kriminalvården 2022).²⁴ Det gäller för samtliga redovisade mått på återfall men är mindre markant för återfall i våldsbrott än för övriga. De största skillnaderna

²³ Antalet återfall som innehåller mord/dråp är ytterst få.

²⁴ Eftersom flickors brott redovisas för hela perioden så är den jämförelse som kan göras med pojkars återfall totalt.

är i andel återfall som leder till en ny frihetsberövande påföljd. Det innebär att flickorna inte bara återfaller mer sällan utan även i mindre allvarlig brottslighet. För pojkarna minskar återfallen över tid för samtliga återfallsmått förutom återfall i narkotikabrott. Narkotikabrott är ett spaningsbrott, det vill säga det är i stor utsträckning beroende av polisens prioriteringar. Det finns tecken på att polisens arbete mot narkotika mot i varje fall eget bruk har intensifierats under perioden (Estrada m.fl 2022). Resultatet bör alltså i första hand tolkas som relaterat till polisens prioriteringar än som ökad involvering i narkotikabrott, särskilt mot bakgrund av att återfall i samtliga övriga här redovisade brottstyper minskar.

Återfallen kan jämföras med dem som avtjänat en verkställighet inom kriminalvården (fängelse eller inom frivård). Kriminalvården (2022) redovisar återfall i ny kriminalvårdspåföljd. Varken urvalskriterierna eller uppföljningsmålet är exakt samma som ovan men kan ändå på ett övergripande plan jämföras med återfall i ny frihetsberövande påföljd inom tre år. Återfallen för dem som dömts under perioden 1994–2018 har minskat från ca 40 procent i början av perioden till ca 30 procent kring år 2012 för att därefter ligga stabilt på denna lägre nivå. För dem som avtjänat en fängelsedom är dock återfallen högre och ligger omkring 40 procent under perioden 2010–18. Kvinnor återfaller i lägre utsträckning än män och de yngre klienterna (under 30 år) återfaller i högst utsträckning. Ju fler tidigare lagföringar de dömda har, desto högre är återfallen (Kriminalvården 2022). De minskade återfallen från anstalt fram till 2010 förklaras enligt en analys av Brå av förändringar i klientgruppen (t.ex. i ålder, strafftid och brottstyp), medan minskningen mellan 2011 och 2014 inte helt kan förklaras av dessa faktorer (Brå 2017).

Även om jämförelser måste göras med försiktighet så ligger återfallen för pojkarna i ny frihetsberövande påföljd i linje med återfallen för dem som avtjänat en dom i anstalt. Särskilt mot bakgrund av att återfallen är högre bland yngre, samt att den här undersökta gruppen i stor utsträckning har tidigare brottslig belastning före domen till LSU bör resultaten tolkas som att återfallen inte verkar vara högre för de LSU-dömda än för unga dömda till fängelse.

De som återfaller gör detta i regel ganska snabbt, nästan 30 procent av de som återfaller har en ny lagföring inom ett halvår från frigivning och över hälften har återfallit i brott som lett till en ny lagföring inom det första året. Pojkar återfaller något snabbare än

flickor. Den vanligast brottstypen vid det första återfallet är för pojkar narkotikabrott följt av våldsbrott medan det för flickor är det omvända, våldsbrott är det vanligaste följt av narkotikabrott.

Efter denna generella beskrivning av de dömdas återfall i brott avslutas kapitlet med att analysera vilka faktorer som samvarierar med återfall i brott.

5.3 Vilka faktorer ökar risken för återfall?

För att undersöka vilka faktorer hos de unga som korrelerar med högre återfall har logistiska regressionsanalyser genomförts. En närmare beskrivning av metodologiska val kring dessa återfinns i metodavsnittet. I tabell 5.6 redovisas den slutliga logistiska regressionen.

Det ska framhållas att detta *inte* kan tolkas som kausala analyser. Det går dock inte att göra sådana i denna typ av studie. Multipla regressionsanalyser är dock så nära man kan komma frågor om kausalitet givet denna typ av studie (där exempelvis randomiserat experiment är uteslutet). Som framgår av tabellen finns det ett antal faktorer som är signifikant korrelerade med återfall i brott (bivariata samband). Med några undantag kvarstår de som signifikanta även när övriga faktorer kontrolleras för (modell 1 och 2). Tidigare domslut innebär den största risken för att återfalla i brott, vilket är i linje med tidigare forskning. De med tidigare domslut har en mer än dubbelt så hög risk för att återfalla när övriga faktorer tas hänsyn till. Att tidigare ha varit placerad vid Sis genom LVU ökar också risken för återfall. Överrisken för de som tidigare varit placerade vid Sis är nästan dubbelt så hög, när andra faktorer tas hänsyn till (modell 2). Båda dessa faktorer kan sägas mäta problemnivå före domen till slutet ungdomsvård och är i förväntad riktning.

Tabell 5.6 Logistiskt regression utifrån återfall i brott som leder till ny frihetsberövande påföljd inom två år. Avser återfall efter första verkställigheten samt enbart pojkar. Oddskvoter, 95 % konfidensintervall i parentes. N=1 213

Oberoende variabler	Bivariata samband	Modell 1	Modell 2
Tidigare domslut			
	Nej		
	Ja	3,7 (2,8–5,0)	2,6 (1,8–3,6)
LVU före LSU			
	Nej		
	Ja	2,2 (1,7–2,8)	2,0 (1,5–2,6)
Ålder vid första lagföring			
	Över 15 år		
	15 år	2,2 (1,8–2,9)	1,4 (1,1–1,9)
Ålder vid intagning Sis			
	15–16 år		
	17+	1,4 (1,0–1,9)	1,2 (0,9–1,7)
Huvudbrott			
	Övriga		
	Mord/dråp	0,6 (0,3–1,2)	0,8 (0,4–1,4)
	Misshandel (inkl. grov)	1,1 (0,7–1,6)	1,0 (0,7–1,6)
	Rån	1,4 (1,0–2,0)	1,5 (1,0–2,1)
	Sexualbrott	0,3 (0,1–0,5)	0,4 (0,2–0,7)
År intagen vid Sis			
	1999–2004		
	2005–2010	0,6 (0,5–0,8)	0,8 (0,6–1,1)
	2011–2017	0,5 (0,4–0,7)	0,6 (0,4–0,9)
Tid mellan intagning och frigivning (dagar)		1,0 (1,0–1,0)	1,0 (1,0–1,0)
Frigiven från öppen avdelning			
	Ja		
	Nej	2,3 (1,7–3,1)	1,7 (1,2–2,4)
Avskild under verkställigheten			
	Nej		
	Ja	2,6 (2,0–3,3)	1,8 (1,3–2,4)
Avviken under verkställigheten			
	Nej		
	Ja	2,9 (2,2–4,0)	1,9 (1,3–2,7)
Negelkerke R Square		0,17	0,23
Procent korrekt predicerade		69	71

En känd riskfaktor för återfall är tidig debut i brott. Risken för återfall är också högre hos dem som lagförts första gången vid 15 års ålder jämfört med övriga. Överrisken (modell 2) är dock inte så hög som för flera andra faktorer. I detta fall kan hela gruppen på sätt och vis sägas tillhöra dem med (relativt) tidig debut i allvarlig brottslighet, vilket kan vara en förklaring till att detta har mer begränsad betydelse för återfallen för just denna grupp unga. Även ålder vid intagning till Sis innebär en ökad risk för återfall när andra faktorer inte tas hänsyn till (bivariata samband) men i omvänd riktning. Sambandet är dock inte signifikant längre när övriga faktorer tas hänsyn till och förklaras följaktligen främst av skillnader mellan de äldre och yngre i dessa faktorer. Endast sexualbrott som huvudbrottet i domen har signifikant betydelse för risken för återfall i den slutliga modellen. Att vara dömd för sexualbrott som huvudbrott innebär *lägre* risk för återfall, vilket är i linje med vad både Kriminalvården (2022) och Brå (2017) redovisar.

Faktorer som inte är relaterade till tiden före verkställigheten ingår enbart i modell 2. Till att börja med kan konstateras att den tidigare redovisade skillnaden i minskade återfall mellan den första och de två sista tidsperioderna genererar signifikanta överrisker för återfall i brott (bivariata samband) men att endast perioden 2011–17 har signifikant lägre återfall när övriga faktorer kontrolleras för. Det betyder att den lägre återfallsrisken för år 2005–10 till viss del förklaras av de andra faktorerna, men att detta inte gäller för intagna under perioden 2011–17, där en cirka 40-procentig underrisk för återfall kvarstår efter dessa kontroller. En minskande trend är i linje med återfallsstatistik som kriminalvården redovisar (Kriminalvården 2022). Denna minskning förklaras dock av skillnader i klientelet fram till år 2010, men beror bara delvis på detta därefter (Brå 2017), vilket alltså också delvis stämmer för dömda till LSU.

Det finns även ett antal faktorer som är relaterade till *verkställigheten* som har betydelse för risken för återfall. Tydligast av dessa är om den dömda har avvikit under verkställigheten, vilket ökar risken för återfall med nästan det dubbla (modell 2). Även att ha varit avskild (isolerad) under verkställigheten ökar risken med ungefär lika mycket (modell 2). Båda dessa kan tolkas som tecken på problem under verkställigheten och är dessutom relaterade till minskade möjligheter till utslussningsverksamhet. Det tyder på att de bedömningar som görs kring detta, som återfinns i riktlinjerna

och beskrivs i intervjuerna, är relevanta. Det går dock inte utifrån dessa analyser att avgöra hur *stor* påverkan dessa faktorer ska ha på möjligheten till öppnare förhållanden. Som redan framhållits flera gånger är det av vikt att hantera, snarare än helt undvika, risker med utslussning då öppnare former *alltid* innebär en risk, men är en risk som man ibland måste ta för att minska återfallen. Avskiljning (att den unge isolerats) kan också innebära sämre möjligheter till framgångsrikt förändringsarbete då sådana händelser riskerar att försvåra, eller till och med förstöra, den tillit mellan personal och den unge som är viktig för detta (Pettersson 2017a; 2021).

Till skillnad från att ha avvikit eller ha blivit avskild kan utskrivning från en öppen avdelning tolkas som en form av framgång under verkställigheten. Det är också associerat med lägre återfallsrisk. De som skrivs ut från en låst avdelning har cirka 70 procent högre risk för återfall. Detta är också i linje med de mer avancerade analyserna i den tidigare studien (Pettersson 2017a) och kvarstår alltså fortfarande som en faktor med betydelse för återfall.

Slutligen ska framhållas att, trots att många faktorer som har betydelse för risken för återfall finns med i analyserna, så predicerar dessa relativt lite av återfallen (Negelkerke R Square 0,17 respektive 0,23). Negelkerke R Square går inte att översätta direkt till förklarad varians men den antar värden mellan 0 och 1 och ju högre värde, desto bättre modell. Det är även viktigt att faktorer som tillförs i modellen (modell 2) ökar värdet på Negelkerke R Square, vilket också sker. Modellerna predicerar individerna rätt i 69 respektive 71 procent av fallen. Slutsatsen är dock att det finns ett relativt stort utrymme i variationen i återfall som beror på andra faktorer än de som ingår här. Det kan delvis vara relaterat till att flera av de åtta faktorer som utpekats som centrala för risk för återfall inte finns med i modellen.²⁵

²⁵ Några av dem kan sägas ingå genom relativt grova mått (intervjuarskattningar inom olika problemområden) i ADAD-in intervjuerna, men regressioner där dessa faktorer ingick visade sig inte tillföra något väsentligt utöver de faktorer som ingår i de redovisade modellerna.

6 Avslutande diskussion

Denna studie har haft som syfte att följa upp dömda till slutna ungdomsvård i återfall i brott och se på förändringar över tid samt vilka faktorer som är förknippade med högre respektive lägre återfall. Eftersom utslussning och eftervård är centrala delar i att minska återfall i brott har syftet också varit att undersöka vilken utslussningsverksamhet och planerat stöd som förekommer den närmast påföljande tiden efter en avtjänad verkställighet i slutna ungdomsvård. Därutöver har syftet varit att kartlägga vilka behov de unga har av stöd efter verkställigheten. Detta görs genom en uppföljning av de unga som påbörjat en verkställighet i slutna ungdomsvård mellan 1999 och 2017, samt genom intervjuer med personal vid Sis.

Studien bekräftar mycket av tidigare forskning om LSU, såsom att det på flera sätt är en tungt belastad grupp unga med ett stort behov av stöd inom flera områden, att många återfaller och att huvudbrottet i domen till slutna ungdomsvård domineras av våldsbrott (framför allt rån). Men analysen över tid visar samtidigt att gruppens problemtyngd, både med avseende på tidigare brottslighet och hjälpbehov inom andra områden, har minskat. Tvärtemot vad man kan tro så har även gruppens återfall i brott minskat, ett resultat som kvarstår efter kontroll för flera viktiga faktorer för risken för återfall. Detta överensstämmer med minskade återfall som även fängelsedömda uppvisar under perioden, och tycks alltså vara del av en mer generell trend. Nivån på gruppens återfall är också likartad som de något äldre, men fortfarande unga, som döms till fängelse. Ett viktigt resultat är även att cirka hälften av de dömda inte återfaller alls eller i mindre allvarlig brottslighet än den i domen till slutna ungdomsvård.

Givet studiens design kan kausala slutsatser inte dras kring faktorer relaterade till återfall. Däremot framgår vilka faktorer som, efter kontroll för övriga variabler, innebär en ökad eller minskad risk

för återfall i brott. De faktorer som ökar risken för återfall är i samstämmighet med tidigare forskning, och innefattar exempelvis tidigare brottsbelastning och att ha varit placerad vid ett särskilt ungdomshem genom LVU. Båda faktorerna är relaterade till tyngre problematik och förväntas ha betydelse för risken för återfall. Faktorer som tyder på att det varit problem under institutionstiden, att den dömd avvikit eller varit avskild, är också relaterade till högre risk för återfall. Att skrivas ut från en öppen avdelning innebär däremot lägre risk för återfall, även efter kontroll för övriga faktorer. Vilket huvudbrott man är dömd för har däremot liten betydelse för återfallsrisken. Även vid kontroll för andra faktorer av betydelse för återfall är återfallen *lägre* i slutet av perioden. Nedgången i återfall beror alltså inte på förändrad sammansättning i gruppen i de här undersökta faktorerna.

Att döma av resultaten från de båda delstudierna verkar utslussningsverksamheten ha minskat i slutet av perioden, exempelvis vad gäller andelen utskrivna från öppen avdelning och när i tid man kan börja ta del av öppnare former. Detta kan bero på flera faktorer, bland annat om gruppen förändrats och exempelvis blivit mer avvikningsbenägen eller har en större hotbild mot sig (vilket försvårar öppnare former). Det förklaras dock *inte* av ökade återfall hos de LSU-dömda, eller en tyngre tidigare belastning (i brottslighet) eller andra problem enligt ADAD-in intervjuerna, eftersom dessa faktorer tvärtom minskat över tid. Enligt personalen hör den minskade utslussningsverksamheten samman med ökat fokus på säkerhet och strafftiden och minskade möjligheter till individuella bedömningar i dessa avseenden. Denna utveckling är relaterad till frågor om balansen mellan säkerhet och behandling (i detta fall utslussningsverksamhet) som kommit att luta alltmer mot säkerhetsfrågor i och med att verksamheten anpassats efter en mindre grupp unga med hög risk för återfall och avvikningar. Detta alltså trots att gruppen som helhet, i varje fall fram till intagna vid Sis till och med 2017, snarare utmärks av lägre återfall i brott över tid. Även om vissa förändringar av gruppen kan ha bidragit till denna utveckling i och med ökade skjutningar och brott kopplade till kriminella nätverk (Brå 2019; 2020b), så är det en olycklig utveckling att samtliga ungdomar påverkas av åtgärder som tar sikte på att komma till rätta med problem som enbart rör vissa av de dömda. Eftersom att skrivas ut från öppen avdelning är relaterat till lägre återfall kan

det också vara så att denna tendens till större försiktighet kan ha bromsat trenden mot minskade återfall. Det förslag som nu presenterats i SOU 2023:44, att samtliga unga (med vissa undantag) istället ska dömas till fängelse, kan förstås som att man i ännu större utsträckning låter behovet av att hantera förändringar hos en del av de dömda motivera förändringar för hela gruppen.

Tvärtemot vad man kan tro, och vad som borde vara fallet utifrån deras problemtyngd och återfallsrisk, så skrivs de dömda flickorna nästan alltid ut från en låsbar avdelning. Detta var även fallet tidigare, och problemet med att ordna adekvata utslussningsmöjligheter i form av att få vistas vid en öppen avdelning på slutet för flickorna kvarstår alltså. Detta är problematiskt ur flera hänseenden, bland annat ur diskriminerings- och rättssäkerhetsperspektiv. Att flickors utslussningsmöjligheter i detta avseende är sämre än pojkars är helt enkelt inte acceptabelt och något som Sis måste rätta till.

Barn och ungdomar är individuella rättighetsbärare vilket även gäller dömda till slutet ungdomsvård. Barn som är dömda för brott ska som individer bistås i att återanpassa sig till samhället (enligt t.ex. Barnkonventionen, artikel 40). Utifrån ett perspektiv som individuella rättighetsbärare och ett barnrättsperspektiv är det alltså problematiskt om vissa unga får betala priset för att andra dömda har misskött sig. Det är, i det perspektivet, än mer problematiskt att flickor i vissa avseenden har sämre utslussningsmöjligheter än pojkar.

Om man inte klarar av att *hantera* de risker som finns, snarare än att inte ta några risker (alls), så minskar den återfallsförebyggande potentialen av öppnare former och utslussning. Detta riskerar i så fall att bidra till fler återfall. Det är alltså även utifrån denna aspekt viktigt att inte låta den lilla grupp med högre risk som finns påverka övriga placerade.

Utslussningsarbetet vid Sis försvåras även av att vissa institutioner inte har hela utslussningskedjan vid samma institution. Eftersom utskrivning från en öppen avdelning är associerat med lägre återfall är den beskrivna utvecklingen problematisk. Detta innebär att samtliga institutioner som tar emot LSU-dömda (utom säkerhetsinstitutionerna) bör ha hela kedjan av avdelningstyper som behövs, alltså även utslussningsavdelningar.

Efter påföljden är de dömda i behov av omfattande stöd och för att detta ska komma till stånd krävs att socialtjänsten är involverad i

planeringen runt de dömda redan under verkställigheten och att stödet finns på plats direkt när den unge skrivs ut. Detta stöd har tidigare visat sig ha brister och, även om det tycks ha förbättrats, kvarstår allvarliga brister. Det personalen menar att de dömda framför allt behöver efter verkställigheten är ordnad verksamhet i form av skola eller arbetet, att ha en kontaktperson som stöd samt att vid behov kunna flytta till en annan ort. Många har stora brister i sin tidigare skolgång varför skolverksamhet under och efter verkställigheten ofta är nödvändigt. Det finns också ytterligare problem med stödet efteråt när den dömda fyller 18 under verkställigheten, vilket framför allt handlar om socialtjänstens organisering.

Eftersom socialtjänstens ansvar för att planera och genomföra eftervårdsinsatser fortsatt tycks ha brister behöver detta arbete stärkas. Ett led i detta kan vara att även LSU-dömda omfattas av kravet att det ska finnas en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge, liksom vid vård utanför hemmet (6 kap. 7 § Socialtjänstlagen). Tidigare forskning har visat att när flera aktörer är involverade kan det försvåra koordineringen av vården. Även ur den aspekten kan det var en fördel med en särskilt utsedd socialsekreterare som följer den unge genom hela processen. Detta är också ett av förslagen i SOU 2023:44, dock omfattar det enbart de som är under 18 år under hela verkställigheten. En annan möjlighet är att överväga en mer samordnad lösning på central nivå istället för på kommunnivå. Den korta tiden mellan avslutad verkställighet och återfall i brott stärker resultatet i intervjustudien om att det är viktigt att stödet efter verkställigheten finns på plats i god tid och tar vid direkt.

Den grupp dömda som blir myndiga under verkställigheten tycks stöta på särskilda problem relaterade till utslussningen, framför allt i relation till socialtjänsten men även vad gäller skolan. Det är därför viktigt att arbeta för att organisatoriska frågor inom socialtjänsten relaterade till ålder inte resulterar i ytterligare problem i utslussningen av de dömda. Att effekten av eftervård i forskningen visat sig vara större för äldre ungdomar understryker betydelsen av att få till bra eftervård även för dessa dömda. I de fall den unge blir 18 år under verkställigheten vore det också av vikt att en särskilt utsedd socialsekreterare fortsatt får följa den unge. Förslagen i SOU 2023:44 innebär dock inte detta.

Sis bör även överväga att i större utsträckning använda sig av elektronisk övervakning för att möjliggöra för fler utevistelser för unga med hög risk och för att öka möjligheterna till utslussning utanför institutionen i de fall detta inte kan komma till stånd annars (av säkerhetsskäl). I nuläget verkar vård utanför Sis i slutskedet av verkställigheten i princip aldrig ske, vilket bör övervägas när det är möjligt och lämpligt.

Majoriteten av de dömda skrivs efter verkställigheten ut till föräldrahemmet. Många av de dömda har dock behov av att efter verkställigheten flytta till annan ort för att stärka sina möjligheter att inte återfalla i brott. Detta är många gånger svårt att genomföra och kräver samarbete över kommungränserna, men också att det tillsätts resurser för sådana lösningar. En organisering där denna fråga hanteras på en mer övergripande nivå än kommunerna skulle kunna stärka detta arbete.

Slutligen har de dömda stora brister i sin tidigare skolgång, vilket innebär att ett centralt behov hos dem är att få hjälp med skolrelaterade frågor. I verkställigheten vid Sis är skolgång ett viktigt inslag och bör så förbli. Vid Sis uppstår synergieffekter i detta avseende eftersom skolan också är en viktig del av LVU-placeringar och finns alltså inom ramen för arbetet med samtliga Sis-placerade. Om dessa unga i framtiden ska överföras till Kriminalvården är det av stor vikt att detta inte påverkar deras möjlighet till skolgång i negativ riktning, något som också utredningen framhåller.

Referenser

Publikationer

- Andersen, L. H. & Andersen, S. H. (2012). Losing the Stigma of Incarceration: Does Serving a Sentence with Electronic Monitoring Causally Improve Post-Release Labor Market Outcomes? Odense: University Press of Southern Denmark.
- Andersen, S. H. (2015). Serving Time or Serving the Community? Exploiting a Policy Reform to Assess the Causal Effects of Community Service on Income, Social Benefit Dependency and Recidivism. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(4), s. 537–563.
- Andreassen, T. (2003). Institutionsbehandling av ungdomar: Vad säger forskningen? Stockholm: Gothia.
- Andrews, D. A. & Bonta, J. (2010). The Psychology of Criminal Conduct. Albany: Lexis Nexis/Anderson Pub.
- Bateman, T., Hazel, N. & Wright, S. (2013). Resettlement of Young People Leaving Custody: Lessons from the Literature. London: Beyond Youth Custody.
- Bouchard, J. & Wong, J. S. (2018). Examining the Effects of Intensive Supervision and Aftercare Programs for At-Risk Youth: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(6), s. 1509–1534.
- Brå (2010). Utökad frigång och återfall. Slutrapport om 2007 års reform av utslussning i Kriminalvården. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. No. 8.
- Brå (2017). Utveckling av återfall efter fängelse. Beskrivning av Brås och Kriminalvårdens statistik och analys av en möjlig

- förklaring till minskningen. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Kortanalys No. 4.
- Brå (2019). Konstaterade fall av dödligt våld 2018: En granskning av anmält dödligt våld 2018. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2020a). Skolundersökningen om brott 2019 Om utsatthet och delaktighet i brott. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. No. 11.
- Brå (2020b). Dödligt våld i den kriminella miljön 2005-2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. No. 4.
- Brå (2021). Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bushway, S. & Uggen, C. (2021). Fostering Desistance. *Contexts*, 20(4), s. 34–39.
- Bäckman, O. (2017). High School Dropout, Resource Attainment, and Criminal Convictions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(5), s. 715–749.
- Bäckman, O., Estrada, F., Nilsson, A. & Sivertsson, F. (2020). Den ojämlika brottsligheten. Lagföringsutvecklingen i demografiska och socio-ekonomiska grupper 1973-2017. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Bäckman, O. & Nilsson, A. (2011). Pathways to Social Exclusion—A Life-Course Study. *European Sociological Review*, 27(1), s. 107–123.
- Carlsson, C. (2014). Continuities and Changes in Criminal Careers. Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.
- Carlsson, C. & Sarnecki, J. (2015). An Introduction to Life-Course Criminology. London: SAGE.
- Carlsson, C. & Sivertsson, F. (2022). Ungdomsbrottslighet ur ett livsförloppsperspektiv. I: Estrada, F., Flyghed, J., & Nilsson, A. (red.) Den svenska ungdomsbrottsligheten. Lund: Studentlitteratur, s. 229–266.

- Carr, N. & McAlister, S. (2016). The Double-Bind: Looked After Children, Care Leavers and Criminal Justice. I: Young People Transitioning from Out-of-Home Care. s. 3–21.
- Crewe, B. (2011). Soft Power in Prison: Implications for Staff–Prisoner Relationships, Liberty and Legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), s. 455–468.
- Cullen, F. T., Jonson, C. L. & Nagin, D. S. (2011). Prisons Do Not Reduce Recidivism. The High Cost of Ignoring Science. *The Prison Journal*, 91(3 suppl), s. 48S–65S.
- De Swart, J. J. W., Van den Broek, H., Stams, G., Asscher, J. J., Van der Laan, P. H., Holsbrink-Engels, G. A. & Van der Helm, G. H. P. (2012). The Effectiveness of Institutional Youth Care over the Past Three Decades: A Meta-Analysis. *Children and Youth Services Review*, 34(9), s. 1818–1824.
- Dir. 2021:99. En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. Justitiedepartementet.
- Dixon, J. & Stein, M. (2003). Leaving Care in Scotland: The Residential Experience. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 2, s. 7–17.
- Dodge, K. A., Dishion, T. J. & Lansford, J. E. (2006). *Deviant Peer Influences in Programs for Youth: Problems and Solutions*. New York & London: The Guilford Press.
- Durlauf, S. N. & Nagin, D. S. (2011). Imprisonment and Crime. *Criminology & Public Policy*, 10(1), s. 13–54.
- Estrada, F., Bäckman, O. & Nilsson, A. (2022). Biased Enforcement Expansion? Sociodemographic Differences in Police Drug Testing for Suspected Narcotics Use 1993–2015. *The British Journal of Criminology*, 62(5), s. 1213–1232, doi:10.1093/bjc/azac037.
- Evans-Chase, M. & Zhou, H. (2014). A Systematic Review of the Juvenile Justice Intervention Literature: What It Can (And Cannot) Tell Us About What Works with Delinquent Youth. *Crime & Delinquency*, 60(3), s. 451–470.
- French, S. A. & Gendreau, P. (2006). Reducing Prison Misconducts What Works! *Criminal Justice and Behavior*, 33(2), s. 185–218.

- Gendreau, P., Goggin, C., Cullen, F. T. & Andrews, D. A. (2000). The Effects of Community Sanctions and Incarceration on Recidivism. Presenterad vid Forum on Corrections Research, Correctional Service of Canada.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. & Rudolph, J. L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), s. 990–1064.
- Glynn, N. & Mayock, P. (2019). “I’ve Changed so Much within A Year”: Care Leavers’ Perspectives on the Aftercare Planning Process. *Child Care in Practice*, 25(1), s. 79–98.
- Goffman, E. (2005). Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Harder, A. T., Kalverboer, M. E. & Knorth, E. J. (2011). They Have Left the Building: A Review of Aftercare Services’ Outcomes for Adolescents Following Residential Youth Care. *International Journal of Child & Family Welfare*, 14(3–4), s. 86–104.
- Häggman-Laitila, A., Salokekkilä, P., Satka, M., Toivonen, K., Kekolahti, P. & Ryyänen, O.-P. (2019). The Coping of Young Finnish Adults After Out-of-Home Care and Aftercare Services: A Document-Based Analysis. *Children and Youth Services Review*, 102, s. 150–157.
- Höjer, I. & Sjöblom, Y. (2011). Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(1), s. 24–40.
- James, C., Stams, G. J. J., Asscher, J. J., De Roo, A. K. & Van der Laan, P. H. (2013). Aftercare Programs for Reducing Recidivism among Juvenile and Young Adult Offenders: A Meta-Analytic review. *Clinical Psychology Review*, 33(2), s. 263–274.
- Killias, M., Aebi, M. & Ribeaud, D. (2000). Does Community Service Rehabilitate Better than Short-Term Imprisonment? Results of a Controlled Experiment. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 39(1), s. 40–57.
- Kriminalvården (2022). Kriminalvård och statistik 2021. Norrköping: Kriminalvården.

- Lardén, M. (2021). *Serious and Violent Offending: Psychological Risk Factors and Treatment Effectiveness*. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Larsson, J. & Segreus, V. (2005). *Från tvång till frihet. Uppföljning av Sis missbrukarvård*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Lipsey, M. W. (2009). The Primary Factors That Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview. *Victims and Offenders*, 4(2), s. 124–147.
- Lundström, T., Sallnäs, M. & Andersson Vogel, M. (2012). *Utvärdering av en förstärkt vårdkedja för ungdomar som vårdats vid Sis-institution. Slutrapport*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. No. 2.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington DC: American Psychological Association.
- Mendes, P. & Snow, P. (2016). Introduction. I: Mendes, P. & Snow, P. (red.) *Young People Transitioning from Out-of-Home Care: International Research, Policy and Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Mood, C. (2010). Logistic Regression: Why We Cannot Do What We Think We Can Do, and What We Can Do about It. *European Sociological Review*, 26(1), s. 67–82.
- Munro, E. R., Møhlolt, A.-K. & Hollingworth, K. (2016). *Leaving care in the UK and Scandinavia: Is It All that Different in Contrasting Welfare Regimes? I: Young People Transitioning From Out-of-Home Care*. London: Palgrave Macmillan, s. 199–219.
- Nagin, D. S., Cullen, F. T. & Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and Reoffending. *Crime and Justice*, 38(1), s. 115–200.
- Nieuwebeerta, P., Nagin, D. S. & Blokland, A. A. (2009). Assessing the Impact of First-Time Imprisonment on Offenders' Subsequent Criminal Career Development: A Matched Samples Comparison. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(3), s. 227–257.
- Petersilia, J. (2001). Prisoner Reentry: Public Safety and Reintegration Challenges. *The Prison Journal*, 81(3), s. 360–375.

- Pettersson, T. (2010). Recidivism Among Young Males Sentenced to Prison and Youth Custody. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 11(2), s. 151–169.
- Pettersson, T. (2017a). *Young Offenders and Open Custody*. London: Routledge.
- Pettersson, T. (2017b). Betydelse av öppenhet under institutionstiden för ungdomar dömda till slutna ungdomsvård. Hur påverkar det vardagen vid institutionen och återfall i brott? Stockholm: Statens institutionsstyrelse
- Pettersson, T. (2021). Om att uppleva, motverka och hantera konflikter inom tvångsvård. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Priks, M. (2015). Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan. Stockholm: Finansdepartementet. No. 4.
- Priks, M., Grönqvist, H., Niknami, S. & Palme, M. (2022). Hur påverkar strängare straff risken för kriminalitet och andra utfall? *Ekonomisk Debatt*, 50, s. 5–18.
- Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.
- Prop. 2010/11:107 Förbättrad utsluss från slutna ungdomsvård.
- Prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet.
- Roxell, L. (2012). Bättre ut eller snabbare in? Effekter av ett fängelsestraff. I: Pettersson, L. & Pettersson, T. (red.) *Kontrollens variationer*. Lund: Studentlitteratur, s. 217–238.
- Sandahl, J. (2021). *Juvenile Crime in Context: The Significance of School Affiliation*. Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.
- SBU (2020). Stöd till unga som ska flytta från placering i social dygnsvård. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering. No. 316.
- Seiter, R. P. & Kadela, K. R. (2003). Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. *Crime & Delinquency*, 49(3), ss. 360–388.
- Shannon, D. (2011). *Follow-Up of Youths Admitted to Sis Youth Care Facilities 1997–2001*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Skolverket (2021). *Elever i grundsärskolan läsåret 2020/21*.

- Socialstyrelsen (2020). Barn och unga som begår brott. Handbok för socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2023:44. En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.
- Souverein, F. A., Van der Helm, G. H. P. & Stams, G. (2013). 'Nothing works' in Secure Residential Youth Care? *Children and Youth Services Review*, 35(12), s. 1941–1945.
- Statens institutionsstyrelse (2011). ADAD – Adolescent Drug Abuse Diagnosis. Manual. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Statens institutionsstyrelse (2018). Riktlinjer för utformning och genomförande av slutna ungdomsvård (LSU). Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Statens institutionsstyrelse (2022a). Ungdomar intagna på Sis särskilda ungdomshem under 2020. En tabellsammanställning av ADAD inskrivningsintervju. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Statens institutionsstyrelse (2022b). Sis i korthet 2021. En samling statistiska uppgifter om Sis. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Statens institutionsstyrelse (2022c). Riktlinjer Juridik. Slutna ungdomsvård. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Stenström, N. (1998). Utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. No. 2.
- Strijbosch, E. L. L., Huijs, J. A. M., Stams, G., Wissink, I. B., Van der Helm, G. H. P., De Swart, J. J. W. & Van der Veen, Z. (2015). The Outcome of Institutional Youth Care Compared to Non-Institutional Youth Care for Children of Primary School Age and Early Adolescence: A Multi-Level Meta-Analysis. *Children and Youth Services Review*, 58, s. 208–218.
- Travis, J. & Petersilia, J. (2001). Reentry Reconsidered: A New Look at An Old Question. *Crime & Delinquency*, 47(3), s. 291–313.
- Ugelvik, T. (2022). The Transformative Power of Trust: Exploring Tertiary Desistance in Reinventive Prisons. *The British Journal of Criminology*, 62(3), s. 623–638.

- Villettaz, P., Gilliéron, G. & Killias, M. (2014). The Effects on Re-offending of Custodial versus Non-Custodial Sanction, with an Introduction by David Farrington. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Vinnerljung, B. (2006). Fosterbarn som unga vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83(1), s. 23–35.
- Vogel, M. A. (2012). Särskilda ungdomshem och vårdkedjor: om ungdomar, kön, klass och etnicitet. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Ward, T. & Brown, M. (2004). The Good Lives Model and Conceptual Issues in Offender Rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), s. 243–257.
- Weaver, R. D. & Campbell, D. (2015). Fresh Start: A Meta-Analysis of Aftercare Programs for Juvenile Offenders. *Research on Social Work Practice*, 25(2), s. 201–212.
- Wong, J. S., Bouchard, J., Gushue, K. & Lee, C. (2019). Halfway Out: An Examination of the Effects of Halfway Houses on Criminal Recidivism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(7), s. 1018–1037.
- Ybrandt, H. & Nordqvist, S. (2015). Sis-placerade ungdomars problematik i relation till andra ungdomar. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Lagtext

Brottsbalk (1962:700).

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Lag (2011:735) om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Lag (2018:653) om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Socialtjänstlag (2001:453).

Appendix 1. Kodning av huvudbrott i LSU-domen

Huvudbrottet i domen har först kodats i nedanstående kategorier för att sedan läggas samman till de större grupper som redovisas i rapporten

Brottskategorier

1. Mord/dråp

Mord (BrB 3 kap. 1 §); Dråp (BrB 3 kap. 2 §).

2. Försök – mord/dråp

Försök till mord (BrB 3 kap. 1 § + BrB 3 kap. 11 § och/eller BrB 23 kap.); Försök till dråp (BrB 3 kap. 2 § + BrB 3 kap. 11 § och/eller BrB 23 kap.).

3. Misshandel (BrB 3 kap. 5 §).

4. Försök – misshandel (BrB 3 kap. 5 § + BrB 3 kap. 11 § och/eller BrB 23 kap.).

5. Grov misshandel (BrB 3 kap. 6 §).

6. Försök – grov misshandel (BrB 3 kap. 6 § + BrB 3 kap. 11 § och/eller BrB 23 kap.).

7. Vållande till annans död (BrB 3 kap. 7 §).

8. Vållande till skada/fara

Vållande kroppsskada/sjukdom (BrB 3 kap. 8 §); Framkallande av fara för annan (BrB 3 kap. 9 §).

9. Frihetsberövande

Människorov (BrB 4 kap. 1 §); Olaga frihetsberövande (BrB 4 kap. 2 §).

10. Försök – frihetsberövande

Försök till människorov (BrB 4 kap. 1 § + BrB 4 kap. 10 § och/eller BrB 23 kap.); Försök till olaga frihetsberövande (BrB 4 kap. 2 § + BrB 4 kap. 10 § och/eller BrB 23 kap.).

11. Grov fridskränkning

Grov fridskränkning (BrB 4 kap. 4a § 1 st.); Grov kvinnofridskränkning (BrB 4 kap. 4a § 2 st.).

12. Olaga tvång (BrB 4 kap. 4 §).**13. Försök – olaga tvång** (BrB 4 kap. 4 § + BrB 4 kap. 10 § och/eller BrB 23 kap.).**14. Olaga hot**

Olaga hot (BrB 4 kap. 5 §); Försök till olaga hot (BrB 4 kap. 5 § + BrB 23 kap.).

15. Övriga hotbrott

Olaga förföljelse²⁶ (BrB 4 kap. 4b §); Hemfridsbrott och olaga intrång (BrB 4 kap. 6 §); Ofredande (BrB 4 kap. 7 §).

16. Våldtäkt

Våldtäkt av normalgrad (BrB 6 kap. 1 § 1–2 st.); Mindre grov våldtäkt (BrB 6 kap. 1 § 3 st.).

²⁶ Lagen trädde i kraft först i oktober 2011 (2011:485). Brottet förekommer inte i form av huvudbrott i någon LSU-dom, ändock inkluderades det i kategoriseringen och koden. Detta gjordes i syfte att fånga upp brottet med hjälp av variablerna B1L–B30L, så att dessa uteslutande kan användas som indikatorer avseende brottstyp vid den senare kodning av de bredare brottskategorierna (relaterade till förekomst av brottstyp och återfall i brottstyp).

17. Försök – våldtäkt

(BrB 6 kap. 1 § 1–3 st. + BrB 6 kap. 15 § [Alt. 12 § om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

18. Grov våldtäkt

(BrB 6 kap. 1 § 4 st.).

19. Försök – grov våldtäkt

(BrB 6 kap. 1 §, 4 st + BrB 6 kap. 15§ [Alt. 12§ om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

20. Sexuellt tvång

(BrB 6 kap. 2 §).

21. Försök – sexuellt tvång

(BrB 6 kap. 2 § + BrB 6 kap. 15§ [Alt. 12§ om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

22. Sexuellt utnyttjande

(BrB 6 kap. 3 §).

23. Försök – sexuell utnyttjande

(BrB 6 kap. 3 § + BrB 6 kap. 15§ [Alt. 12§ om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

24. Våldtäkt mot barn

(BrB 6 kap. 4 §).

25. Försök – våldtäkt mot barn

(BrB 6 kap. 4 § + BrB 6 kap. 15§ [Alt. 12§ om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

26. Sexuellt utnyttjande av barn

(BrB 6 kap. 5 §).

27. Försök – sexuell utnyttjande av barn

(BrB 6 kap. 5 § + BrB 6 kap. 15 § [Alt. 12 § om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

28. Sexuellt övergrepp mot barn

(BrB 6 kap. 6 §).

29. Försök – sexuellt övergrepp mot barn

(BrB 6 kap. 6 § + BrB 6 kap. 15 § [Alt. 12 § om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

30. Utnyttjande av barn för sexuell posering

(BrB 6 kap. 8 §).

31. Försök – utnyttjande av barn för sexuell posering

(BrB 6 kap. 8 § + BrB 6 kap. 15 § [Alt. 12 § om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

32. Köp av sexuell handling av barn

(BrB 6 kap. 9 §).

33. Försök – köp av sexuell handling av barn

(BrB 6 kap. 9 § + BrB 6 kap. 15 § [Alt. 12 § om brottet utförts innan 2005] och/eller BrB 23 kap.).

34. Övriga sexualbrott

Sexuellt ofredande (BrB 6 kap. 10 §); Kontakt med barn i sexuellt syfte (BrB 6 kap. 10a §); Köp av sexuell tjänst (BrB 6 kap. 11 §); Koppleri (BrB 6 kap. 12 §); Barnpornografibrott (BrB 16 kap. 10a §); Brott mot lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster (1998:408).

35. Rån

Rån (BrB 8 kap. 5 §); Grovt rån (BrB 8 kap. 6 §).

36. Försök – rån

Försök till rån (BrB 8 kap. 5 § + BrB 8 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.); Försök till grovt rån (BrB 8 kap. 6 § + BrB 8 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.).

37. Snatteri/ Ringa stöld

(BrB 8 kap. 2 §). Benämningen på brottet ändrades i juli 2017, från Snatteri till Ringa stöld (2017:442). Straffskalan ändrades dock inte.

38. Stöld

Stöld (BrB 8 kap. 1 §); Grov stöld (BrB 8 kap. 4 §).

39. Försök – stöld

Försök till: Stöld (BrB 8 kap. 1 § + BrB 8 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.); Grov stöld (BrB 8 kap. 4 § + BrB 8 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.).

40. Övriga stöldbrott

Egenmäktigt förfarande (BrB 8 kap. 8 §); Självtäkt (BrB 8 kap. 9 §); Olovlig energiavledning (BrB 8 kap. 10 §).

41. Tillgrepp av fortskaffningsmedel

(BrB 8 kap. 7 §).

42. Försök – tillgrepp av fortskaffningsmedel

(BrB 8 kap. 7 § + BrB 8 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.).

43. Mordbrand

Mordbrand av ringa eller normalgrad (BrB 13 kap. 1 §); Grov mordbrand (BrB 13 kap. 2 §).

44. Försök – mordbrand

Försök till: Mordbrand (BrB 13 kap. 1 § + BrB 13 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.); Grov mordbrand (BrB 13 kap. 2 § + BrB 13 kap. 12 § och/eller BrB 23 kap.).

45. Skadegörelse

Skadegörelse (BrB, 12 kap. [hela kapitlet]); Allmänfarlig ödeläggelse (BrB 13 kap. 3 §); Sabotage av ringa eller normalgrad (BrB 13 kap. 4 §); Grovt sabotage (BrB 13 kap. 5 §); Sabotage mot blåljusverksamhet (BrB 13 kap. 5c §); Allmänfarlig vårdslöshet (BrB 13 kap. 6 §).

46. Bedrägeri

Bedrägeri och annan oredlighet (BrB, 9 kap. [hela kapitlet]); Förskingring och annan trolöshet (BrB 10 kap. [hela kapitlet]); Brott mot borgenärer m.m. (BrB, 11 kap. [hela kapitlet]); Förfalsknings-

brott (BrB, 14 kap. [hela kapitlet]); Mened, falskt åtal och annan osann utsaga (BrB 15 kap. [hela kapitlet]).

47. Våld eller hot mot tjänsteman

Våld eller hot mot tjänsteman (BrB 17 kap. 1 §); Förgripelse mot tjänsteman (BrB 17 kap. 2 §); Våldsamt motstånd (BrB 17 kap. 4 §).

48. Övergrepp i rättssak

(BrB 17 kap. 10 §).

49. Skyddande av brottsling/främjande av flykt från fängelse

Skyddande av brottsling (BrB 17 kap. 11 §); Främjande av flykt från fängelse (BrB 17 kap. 12 §).

50. Brott mot allmänna ordningen

Brott mot allmänna ordningen (BrB 16 kap. [hela kapitlet undantaget Barnpornografibrott, BrB 16 kap. 10a §]).

51. Ringa narkotikabrott

Ringa narkotikabrott (1968:64, 2 §); Ringa dopningsbrott (1991:1969, 3 § 2 st.).

52. Narkotikabrott

Narkotikabrott av normalgrad (1968:64, 1 §); Grovt narkotikabrott (1968:64, 3 §); Försök till narkotikabrott (1968:64, 4 §); Narkotikasmuggling [innefattar även smuggelbrott som regleras i flera paragrafer – så som ”Försök till narkotikasmuggling” – förutsatt att en av dessa är paragraf 6 (2000:1225, 6 § alternativt 2000:1225, 6 § + annan §)]; Dopningsbrott av normalgrad (1991:1969, 3 § 1 st.); Grovt dopningsbrott (1991:1969, 3a §).

53. Vapenbrott

Brott mot vapenlagen (1973:1176 t.o.m. år 1996; 1996:67 fr.o.m. år 1996); Brott mot knivlagen (1988:254).

54. Trafikbrott

Brott mot: Lag om straff för vissa trafikbrott (1951:649); Fordonskungörelsen (1972:595); Bilregisterkungörelsen (1972:599); Vägtrafikkungörelsen (1972:603); Terrängkörningslag (1975:1313);

Trafikskadelag (1975:1410); Fordonsskattelag (1988:327); Körkortslag (1998:488); Trafikförordning (1998:1276); Lag om förarbevis för moped klass I och för terrängskoter (1999:877); Lag om vägtrafikregister (2001:558); Förordning om vägtrafikregister (2001:650); Fordonslag (2002:574); Förordning om försöksverksamhet med varierande högsta tillåtna hastighet (2002:713); Fordonsförordning (2002:925); Vägtrafikskattelag (2006:227); Fordonsförordning (2009:211).

55. Övriga brott

Brott mot: Lag om tillsyn över hundar och katter (1943:459); Lag om rätt till fiske (1950:596); Allmän ordningsstadga (1956:617); Lag om straff för varusmuggling (1960:418); Naturvårdslag (1964:822); Inkassolag (1974:182); Lag om förbud mot vissa radar- och laservarnare (1988:15); Strålskyddslag (1988:220); Djurskyddslag (1988:534); Lag om brandfarliga och explosiva varor (1988:868); Lag om besöksförbud (1988:688); Förordning om tillstånd till införsel av vissa farliga föremål (1990:415); Fiskelag (1993:787); Ordningsslag [ej BrB – ordningsstörning] (1993:1617); Sjölag (1994:1009); Alkohollag (1994:1738); Lag om totalförsvarsplikt (1994:1809); Lag (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor; Lag om straff för smuggling (2000:1225) [undantaget narkotikasmuggling 6 §, observera att detta även gäller när 6 § kombineras med andra paragrafer så som ex. smugglingsbrott 3 § och ringa smugglingsbrott 4 §]; Järnvägslag (2004:519); Bidragsbrottslag (2007:612); Alkohollag (2010:1622); Lag om brandfarliga och explosiva varor (2010:1011); Taxitrafiklag (2012:211); Dataintrång (BrB 4 kap. 9c §); Ärekränkning (BrB 5 kap. [hela kapitlet]); Brott mot rösthemlighet (BrB 17 kap. 9 §); Överträdelse av myndighets bud (BrB 17 kap. 13 §); Föregivande av allmän ställning (BrB 17 kap. 15 §).

Appendix 2. Tabellbilaga

Tabell A2.1 Bivariata logistiska regressioner med oddskvoter för de variabler som inte ingår i den slutliga modellen. Avser första domen och endast pojkar. Dömda 1999–2017 med max tre års strafftid

Variabel	Oddsquot (konf. int. 95 %)	Antal
Dagaktivitet under verkställigheten		
Nej		496
Ja	1,1 (0,9–1,4)	752
Nattaktivitet under verkställigheten		
Nej		837
Ja	0,9 (0,7–1,1)	411
Frigiven till		
Föräldrahemmet eller släkting		820
Eget boende	0,9 (0,6–1,3)	139
Fortsatt vård	0,9 (0,7–1,3)	205
Kriminalvården + annat/okänt	0,8 (0,5–1,2)	94
Antal brott i domen	1,1 (1,1–1,1)	1 179
Antal brott i domen dikotom		
Ett		294
Flera brott	2,1 (1,6–2,9)	885

Tabell A2.2 Frekvensfördelning i de oberoende variablerna vid logistisk regression. N = 1 213

Oberoende variabler	Antal
Tidigare domslut	
Nej	407
Ja	806
LVU före LSU	
Nej	592
Ja	621
Ålder vid första lagföring	
Över 15 år	696
15 år	517
Ålder vid intagning Sis	
15–16 år	247
17 +	966
Huvudbrott	
Övriga	215
Mord/dråp	74
Misshandel (inkl. grov)	239
Rån	544
Sexualbrott	141
År intagen vid Sis	
1999-2004	431
2005-2010	444
2011-2017	338
Frigiven från öppen avdelning	
Ja	308
Nej	905
Avskild under verkställigheten	
Nej	797
Ja	416
Avviken under verkställigheten	
Nej	997
Ja	216

Appendix 3. Variabler som inte ingår i regressionsanalyserna

Vissa av variablerna som var tänkta att ingå i regressionsanalyserna valdes bort i samband med arbetet med de logistiska regressionerna. Skälen till detta redogörs för nedan.

Frigiven till: Har kodats som dummyvariabler med utskriften till föräldrahemmet/släkt/vänner som referenskategori. Övriga kategorier är "fortsatt vård utanför hemmet", "egen lägenhet eller stöd-boende" samt utskriften till "Kriminalvården eller annat/okänt". Fortsatt vård utanför hemmet och eget boende/stödboende har även testats som en *gemensam* kategori för att få fler fall i kategorin. Detta eftersom sambandet går i samma riktning (lägre andel återfall än för de utskrivna till föräldrahemmet) för dessa kategorier. Varken i bivariat regression utan kontroller för övriga oberoende variabler eller i de multipla regressionerna var vad den dömda skrevs ut till signifikant relaterat till återfall i brott.

Utevistelser: Det är känt sedan den tidigare studien att uppgifterna i KIA om **antal** dagaktiviteter och nattaktiviteter (huvudsakligen hempermissioner) är osäkert (Pettersson 2017a). En jämförelse med uppgifter kodande från journalerna visade mycket högre förekomst än vad som framgick av uppgifter från KIA, i synnerhet gällde detta för dem med mer regelbundna utevistelser så som att gå i skola utanför institutionen. Sannolikt handlar det både om redovisningsrutiner vid upprepade utevistelser av samma slag och olikheter mellan institutioner i journalföringen. Därför används inte variabeln i denna analys då mer noggranna journaluppgifter endast finns från

den första studien.²⁷ Variablerna dagaktivitet påbörjas och nattaktivitet påbörjas kan därför anses vara förvisso grövre men mer stabila mått. Ingen av dessa är signifikant relaterade till återfall i brott och när de testats i analyserna har de inte heller betydelse för utfallet. Särskilt betydelsefullt här har varit att kontrollera att de inte på något betydelsefullt sätt påverkar variabeln vad den unge är utskriven ifrån (öppen eller låst avdelning), då dessa hade kunnat minska, eller ta bort, en effekt av den variabeln. Så är inte fallet och mot bakgrund av ovan tas inte variablerna med i den slutliga modellen.

Antal brott i LSU-domen: Variabeln saknar information på de fall som information från huvudbrott inhämtats från Sis och inte från lagföringsregistret. Det gör att den genererar visst bortfall. Den är visserligen signifikant relaterad till högre återfall, även när den ingår i regressionerna, men den bidrar inte med ytterligare förklaringsvärde (om något minskar det) när den ingår i modellerna.²⁸ För att minska bortfallet (som ökar från 4 till 10 procent när variabeln ingår) har den valts bort. Att bortfallet också är något skevt i bemärkelsen att när information hämtats från Sis finns färre tidigare domslut och även något lägre återfall i brott stärker ytterligare beslutet att inte låta variabeln ingå i analysen.

²⁷ I den studien visade det sig att det var mer betydelsefullt för återfallsrisken att skrivas ut från öppen avdelning än andelen utevistelser vilket stärker motivet till att inte ha med variablerna i och med dessa osäkra kvalitet.

²⁸ Variabeln är skevt fördelad och har testats både som kontinuerlig och dikotom (ett eller fler brott i domen).

Appendix 4. Bortfallsanalys ADAD-intervjuer

Eftersom bortfallet är relativt högt för ADAD-intervjuerna, 41 procent, har bortfallsanalyser genomförts med avseende på skillnader i bortfall över tid samt tidigare brottslighet och tidigare placering vid Sis genom LVU. År 1999 genomfördes ingen ADAD-in med någon av de intagna. Detta år kommer därför att utgå i analyserna där ADAD används och bortfallet blir då 39 procent.

Både tidigare brottslighet (tidigare domslut, strafföreläggande, åtalsunderlåtelse, trafikbrott, narkotikabrott, våldsbrott och stöldbrott) och tidigare LVU innebär högre risk för återfall i brott så om de intervjuade skiljer sig åt i dessa avseende jämfört med dem som inte intervjuats bör detta beaktas vid tolkningen av analyser där dessa data ingår.

De som intervjuats med ADAD-in har i något lägre utsträckning lagförts för brott före LSU-domen, men det handlar om som högst en skillnad på 7 procent (tidigare domslut). Vid en jämförelse av de olika perioderna finns ingen tydlig trend av att bortfallet blir mer eller mindre skevt över tid, utan det varierar beroende på vilket av måtten på tidigare brottslighet som används. Bortfallet är alltså något skevt, i riktningen att de som intervjuats kan antas ha lägre återfallsrisk, men skillnaderna bör inte påverka utfallet på något avgörande sätt. Däremot är det stora skillnader med avseende på om man tidigare haft LVU eller inte. I bortfallet har 80 procent tidigare placerats vid Sis genom LVU medan det bland de intervjuade endast är 29 procent. De stora skillnaderna förklaras troligen huvudsakligen av att de som tidigare varit placerade vid Sis via LVU redan tidigare genomfört en ADAD-in intervju och antingen inte vill eller inte bör (om det är nära i tid) genomföra en ny. Även denna skevhet i bortfallet talar för att återfallsrisken kan antas var lägre för dem som

intervjuats. Återfall i ny frihetsberövande påföljd inom två år följer också detta mönster (de i bortfallet återfall i högre utsträckning). När man kontrollerar för tidigare LVU försvinner dessa skillnader mellan grupperna helt för dem med tidigare LVU och minskar för dem utan LVU. Vid kontroll för tidigare domslut minskar skillnaden något för dem utan tidigare domslut men kvarstår för dem med tidigare domslut.

Förteckning över tidigare rapporter till ESO

2023

- Stability in the Balance – a Report on the Roles of Fiscal and Monetary Policy to the Expert Group on Public Economics.
- Vem bor här? En ESO-rapport om gamla och nya folkräkningar.
- Kriminella på kartan – en ESO-rapport om den organiserade brottslighetens geografi.
- Handel med stor effekt – en ESO-rapport om utrikeshandeln med el.
- Pandemin och pengarna – en ESO-rapport om inkomster, skatter, fördelning och stödåtgärder under covid-19.
- Fritt valt arbete? ESO-rapport om könssegregering i utbildning och yrke.
- Temperaturhöjning i klimatpolitiken – en ESO-rapport om EU:s nya lagstiftning i svensk kontext.
- Karriärer och barriärer – en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund

2022

- Bakåtblick på vägen fram – en ESO-rapport om etableringsprocessen på svensk arbetsmarknad.
- Tryggare kan ingen vara? En ESO-rapport om socialförsäkringar och välfärdssystem.
- Samspel för stabilitet – en ESO-rapport om rollfördelningen mellan finans- och penningpolitik.

2021

- I en tid av pandemi – en ESO-antologi med samhällsvetenskapliga reflektioner.
- En beklaglig förlust? En ESO-rapport om erfarenheter och lärdomar av arvsskatt.
- Ingen reklam tack – en ESO-rapport om myndigheternas kommunikation.
- Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underlag för politik.
- Med gemensamma krafter – en ESO-rapport om kommunal avtalssamverkan.
- Ekonomiska krisers dynamik – en ESO-rapport om företagsomställning och strukturomvandling.
- Försörjning med fördröjning – en ESO-rapport om utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden.

2020

- Med framtiden för sig – en ESO-rapport om sociala investeringar.
- Jämställdhet räknas – en ESO-rapport om kvinnors förändrade position i arbetslivet.
- Morot utan piska – en ESO-rapport om stärkta incitament för kommunal effektivitet.
- Spänning på hög nivå – en ESO-rapport om elnätets roll för säkra elleveranser.
- Uppkopplad utbildning – en ESO-rapport om högskolans digitalisering.
- Avgörande mål – en ESO-rapport om sysselsättningspolitiska målformuleringar.
- Vårt framtida skattesystem – en ESO-rapport med förslag på en genomgripande skattereform.

2019

- Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet.
- Synd och skatt – en ESO-rapport om politiken inom områdena alkohol, tobak och spel.
- Skillnad på marginalen – en ESO-rapport om reformerad inkomstbeskattning.

- Rätt på EU:s sätt – en ESO-rapport om EU-rättens inverkan på svensk skattelagstiftning.
- Klimatmål på villovägar? En ESO-rapport om politiken för utsläppsminskningar i vägtrafiken.
- Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete.
- Pang för pengarna – en ESO-rapport om Sveriges militära materielförsörjning.
- Vem vårdar bäst? En ESO-rapport om svensk sjukhusvård i ett jämförande perspektiv.

2018

- Grundlag i gungning? En ESO-rapport om EU och den svenska offentlighetsprincipen.
- Lönar sig arbete 2.0? En ESO-rapport med fokus på nyanlända.
- Tid för integration – en ESO-rapport om flyktingars bakgrund och arbetsmarknadsetablering.
- Skydda lagom – en ESO-rapport om miljömålet Levande skogar.
- Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser.
- Operation digitalisering – en ESO rapport om hälso- och sjukvården.
- Data i egna händer – en ESO-rapport om personliga hälsokonton.

2017

- Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet.
- Bygg mer för fler! En ESO-rapport om staten, kommunerna och bostadsbyggandet.
- Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund.
- Yes box! En ESO-rapport om en ny modell för kapital- och bostadsbeskattning.
- Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden.
- Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner.

- Inspiration för integration – en ESO-rapport om arbetsmarknadspolitik för nyanlända i fem länder.
- Att vara brygga mellan forskning och politik – en festskrift från nya ESO:s 10-årsjubileum.

2016

- Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad.
- Sjukskrivningarnas anatomi – en ESO-rapport om drivkrafterna i sjukförsäkringssystemet.
- När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om struktur-omvandlingen i svenskt näringsliv.
- Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.
- Mer än tur i struktur – en ESO-rapport om kommunal effektivitet.
- När det rätta blir det lätta – en ESO-rapport om ”nudging”.

2015

- En ny giv? En ESO-rapport om regleringen av spelmarknaden.
- Maktutövningar under lagarna? En ESO-rapport om trotsiga kommuner.
- En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden.
- Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan.
- Familjepolitik för alla? En ESO-rapport om föräldrapenning och jämställdhet.

2014

- Goda år på ålders höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen.
- 3:12-Corporations in Sweden: The Effects of the 2006 Tax Reform on Investments, Job Creation and Business Start-ups.

- Företagandets förutsättningar – En ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen.
- Kapital på krita? En ESO-rapport om företagandets finansiering.
- Konkurrens, kontrakt och kvalitet – hälso- och sjukvård i privat regi.
- Hållbara beräkningar – en ESO-rapport om att bedöma den offentliga sektorns finansiella hållbarhet.
- Med nya mått mätt – en ESO-rapport om indikationer på produktivitetens utvecklingen i offentlig sektor.
- Institutionsvård, incitament och information – en ESO-rapport om placering av ungdomar med sociala problem.

2013

- Bäste herren på täppan? En ESO-rapport om bostadsbyggande och kommunala markanvisningar.
- Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska.
- Var skapas jobben? En ESO-rapport om dynamiken i svenskt näringsliv 1990–2009.
- Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering.
- Investeringar in blanco? En ESO-rapport om behovet av infrastruktur.
- Bonde söker bidrag – en ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet.
- The pension system in Sweden.
- Den offentliga sektorn – en antologi om att mäta produktivitet och prestationer.
- Utvinning för allmän vinning – en ESO-rapport om svenska mineralinkomster.
- Offentlig upphandling eller gröna nedköp? En ESO-rapport om miljöpolitiska ambitioner.

2012

- Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida.
- En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan.

- Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan.
- Income Shifting in Sweden. An empirical evaluation of the 3:12 rules.
- Samhällsekonomin på spåret – en ESO-rapport om att räkna på tunnelbanan.
- Hjälpa eller stjälpa? En ESO-rapport om kontrollfunktionen i arbetslöshetsförsäkringen.
- Lärda för livet? – en ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning.
- Forskning och innovation – statens styrning av högskolans samverkan och nyttagörande.

2011

- UD i en ny sits – organisation, ledning och styrning i en globaliserad värld.
- Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer.
- Kalorier kostar – en ESO-rapport om vikten av vikt.
- Avtalsbestämda ersättningar, andra kompletterande ersättningar och arbetsutbudet.
- Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration.
- Kollektivtrafik utan styrning.
- Välgval i vården – en ESO-rapport om skillnader och likheter i Norden.
- Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv.
- Rapport från ett ESO-seminarium – decenniets framtidsfrågor.

2010

- En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning.
- Beskattning av privat pensionssparande.
- Polisens prestationer – En ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet.
- Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges.

- Statliga bidrag till kommunerna – i princip och praktik.
- Revisionen reviderad – en rapport om en kommunal angelägenhet.
- Värden i vården – en ESO-rapport om målbaserad ersättning i hälso- och sjukvården.
- Enkelt och effektivt – en ESO-rapport om grundtrygghet i välfärdssystemen.
- Kåren och köerna. En ESO-rapport om den medicinska professionens roll i styrningen av svensk hälso- och sjukvård.

2009

- Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga?
- Regelverk och praxis i offentlig upphandling.
- Invandringen och de offentliga finanserna.
- Fyra dyra fonder? Om effektiv förvaltning och styrning av AP-fonderna.
- Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning.
- En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reform ideologier.

2003

- Skolmisslyckande – hur gick det sen?
- Politik på prov – en ESO-rapport om experimentell ekonomi.
- Precooking in the European Union – the World of Expert Groups.
- Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer.
- Bostadsbyggandets hinderbana – en ESO-rapport om utvecklingen 1995–2001.
- Axel Oxenstierna – Furstespegel för 2000-talet.

2002

- ”Huru skall statsverket granskas?” – Riksdagen som arena för genomlysning och kontroll.
- What Price Enlargement? Implications of an expanded EU.

- Den svenska sjukan – sjukfrånvaron i åtta länder.
- Att bekämpa mul- och klövsjuka en ESO-rapport om ett brännbart ämne.
- Lärobok för regelnissar – en ESO-rapport om regelhantering vid avregleringar.
- Att hålla balansen – en ESO-rapport om kommuner och budgetdisciplin.
- The School's Need for Resources – A Report on the Importance of Small Classes.
- Klassfrågan – en ESO-rapport om lärartätheten i skolan.
- Staten fick Svarte Petter – en ESO-rapport om bostadsfinansieringen 1985–1993.
- Hoten mot kommunerna – en ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden.

2001

- Mycket väsen för lite ull – en ESO-rapport om partnerskapen i de regionala tillväxtavtalen.
- I rikets tjänst – en ESO-rapport om statliga kårer.
- Rättvisa och effektivitet – en ESO-rapport om idéanalys.
- Nya bud – en ESO-rapport om auktioner och upphandling.
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna.
- Konkurrens bildar skola – en ESO-rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna.
- Priset för ett större EU – en ESO-rapport om EU:s utvidgning.

2000

- Att granska sig själv – en ESO-rapport om den kommunala miljötillsynen.
- Bra träffbild, fast utanför tavlan – en ESO-rapport om EU:s strukturpolitik.
- Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.
- En svartvit arbetsmarknad? – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete.
- Privilegium eller rättighet? – en ESO-rapport om antagningen till högskolan

- Med många mått mätt – en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.
- Kroppen eller knoppen? – en ESO-rapport om idrotts-gymnasierna.
- Studiebidraget i det långa loppet.
- 40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demo-grafiska utmaningar.

1999

- Dagens drivkrafter – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.
- Återvinning utan vinning – en ESO-rapport om sopor.
- En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser.
- Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.
- Samhällets stöd till de äldre i Europa – en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster.
- Regionalpolitiken – en ESO-rapport om tro och vetande.
- Att snubbla in i framtiden – en ESO-rapport om statlig omvandling och avveckling.
- Att reda sig själv – en ESO-rapport om rederier och subventioner.
- Bostad sökes – en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet.
- Att ta sig ton – en ESO-rapport om svensk musikexport 1974–1999.
- Med backspegeln som kompass – en ESO-rapport om stabiliseringspolitiken som läroprocess.
- Med backspegeln som kompass – ett ESO-seminarium om stabiliseringspolitik som läroprocess.

1998

- Staten och bolagskapitalet – om aktiv styrning av statliga bolag.
- Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?
- Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium.
- Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet.

- Arbetsförmedlingarna – mål och drivkrafter.
- Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden.
- Vad kostar en ren? – en ekonomisk och politisk analys.

1997

- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken.
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget?
- Lönar sig arbete?
- Egenföretagande och manna från himlen.
- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde.

1996

- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier.
- Novemberrevolutionen – om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985.
- Kan myndigheter utvärdera sig själva?
- Nästa steg i telepolitiken.
- Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion.

1995

- Kapitalets rörlighet Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa.
- Generationsräkenskaper.
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet sportfiske.
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB.
- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen.
- Företagsstödet Vad kostar det egentligen?
- Försvarets kostnader och produktivitet.

1994

- En effektiv försvarspolitik? Fredsvinst, beredskap och återtagning.
- Skatter och socialförsäkringar över livsrytmen En simuleringsmodell.
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder.
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster.
- En Social Försäkring.
- Valfrihet inom skolan Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation.
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat En branschstudie.
- Bensinskatteförändringens effekter.
- Budgetunderskott och statsskuld Hur farliga är de?
- Den svenska insolvensrätten Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m.
- Det offentliga stödet till partierna Inriktning och omfattning.
- Den offentliga sektorns produktivitet utveckling 1980–1992.
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterande produktivitetmått.
- Kvalitets- och produktivitet utvecklingen i sjukvården 1960–1992.
- Varför kulturstöd? Ekonomisk teori och svensk verklighet.
- Att rädda liv Kostnader och effekter.

1993

- Idrott åt alla? Kartläggning och analys av idrottsstödet.
- Social Security in Sweden and Other European Countries Three Essays.
- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken.
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen?
- Presstödet effekter en utvärdering.

1992

- Statsskulden och budgetprocessen.
- Press och ekonomisk politik tre fallstudier.

- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi.
- Slutbudsmetoden ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikter.
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning.
- Statliga bidrag motiv, kostnader, effekter?
- Vad vill vi med socialförsäkringarna?
- Fattigdomsfällor.
- Växthuseffekten slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken.
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken eller tvärtom?
- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten.

1991

- SJ, Televerket och Posten bättre som bolag?
- Marginaleffekter och tröskeleffekter barnfamiljerna och barnomsorgen.
- Ostyriga projekt att styra stora kommunala satsningar.
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården vad blir effekterna?
- Skogspolitik för ett nytt sekel.
- Det framtida pensionssystemet två alternativ.
- Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster.
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor.
- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning.

1990

- Läkemedelsförmånen.
- Sjukvårdskostnader i framtiden vad betyder åldersfaktorn?
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall.
- Skola? Förskola? Barnskola?
- Bostadskarriären som en förmögenhetsmaskin.

1989

- Arbetsmarknadsförsäkringar.
- Hur ska vi få råd att bli gamla?
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring – citykommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö.
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser.
- Produktivitetmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet.
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige.
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet.
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner.
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor.
- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitet- och effektivitetmätning.

1988

- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning.
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion.
- Alternativ i jordbrukspolitiken.
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting.
- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheten från en besparings-teknik.
- Subventioner i kritisk belysning.
- Prestationer och belöningar i offentlig sektor.
- Produktivitet utveckling i kommunal barnomsorg.
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare.
- Kvalitetsutveckling inom den kommunala barnomsorgen.

1987

- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring.
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet.
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980.

- Vägar ut ur jordbruksregleringen – några idéskisser.
- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering?

1986

- Offentliga utgifter och sysselsättning.
- Produktions-, kostnads-, och produktivitetens utveckling inom den offentliga finansierade utbildningssektorn 1960–1980.
- Socialbidrag. Bidragstagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet.
- Regler och teknisk utveckling.
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner.
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare.
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse.
- Byråkratiseringstendenser i Sverige.
- Effekter av statsbidrag till kommuner.
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning.
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta bättre beslut.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetens utveckling inom armén och flygvapnet 1972–1982.

1985

- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter.
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst.
- Skatter och arbetsutbud.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetens utveckling inom vägsektorn.
- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie.
- Frivilligorganisationer alternativ till den offentliga sektorn?
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen.

- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom den sociala sektorn 1970–1980.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980.
- Statsskuldräntorna och ekonomin effekter på den samlade efterfrågan i samhället.

1984

- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektivitet i offentlig tjänsteproduktion.
- Parlamentet och statsutgifterna hur finansmakten utövas i nio länder.
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard.
- Marginella expansionsstöd ekonomiska och administrativa effekter.
- Är subventioner effektiva?
- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation.
- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster.

1983

- Administrationskostnader för våra skatter.
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m.
- Produktivitet i privat och offentliga tandvård.
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser.
- Administrationskostnader för några transfereringar.
- Driver subventioner upp kostnader – prisbildningseffekter av statligt stöd.
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket.

- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott.
- Enhetligt barnstöd? några variationer på statligt ekonomiskt stöd till barnfamiljer.
- Staten och kommunernas expansion några olika styrmedel.

1982

- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna.
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken.
- Inkomstomfördelningseffekter av livsmedelssubventioner. Perspektiv på besparingspolitiken.